

ชุดตำราภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย
ฉบับอนุรักษ์

คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ ฉบับโบราณ (ตำราพระโอสถพระนารายณ์)

(โครงการอนุรักษ์และเผยแพร่งานศิลปวัฒนธรรมของประเทศไทย) คณะกรรมการบริหารงานศิลปวัฒนธรรม

สำนักคุ้มครองภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย
กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
กระทรวงสาธารณสุข
ISBN : 987-616-11-1079-6

ชุดตำราภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย
ฉบับอนุรักษ์

คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ ฉบับโบราณ (ตำราพระโอสถพระนารายณ์)

สำนักคุ้มครองภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย
กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
กระทรวงสาธารณสุข

สนับสนุนงบประมาณจากกองทุนภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย
ISBN : 987-616-11-1079-6

คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ ฉบับโบราณ (ตำราพระโอสถพระนารายณ์)

ชุดตำราภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ฉบับอนุรักษ์

ISBN : 987-616-11-1079-6

ที่ปรึกษา :

นายแพทย์สุพรรณ ศรีธรรมมา

อธิบดีกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

นายแพทย์ปภัสสร เจียมบุญศรี

รองอธิบดีกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

นางกัญญา ตีวิเศษ

ผู้อำนวยการสำนักคุ้มครองภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

ผู้รวบรวม :

นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ

ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านภาษาโบราณ สำนักหอสมุดแห่งชาติ

นางสาวอุษา เกี้ยวสิวรรณ

กลุ่มงานคุ้มครองตำรับยาและตำราการแพทย์แผนไทย สำนักคุ้มครองภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

นางสาวณิชารีย์ เนตรทอง

นักวิชาการด้านการแพทย์แผนไทย สำนักคุ้มครองภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

ผู้ตรวจสอบ :

คณะกรรมการคุ้มครองตำรับยาและตำราการแพทย์แผนไทย

ในคณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. ๒๕๔๒

พิมพ์ครั้งที่ ๑ มีนาคม ๒๕๕๕ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

จัดพิมพ์โดย :

สำนักคุ้มครองภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

สนับสนุนการพิมพ์โดย :

กองทุนภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก ในพระบรมราชูปถัมภ์

คำนำ

การจัดพิมพ์หนังสือชุดตำราภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ฉบับอนุรักษ์ เรื่อง “คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ ฉบับโบราณ” หรือมีอีกชื่อหนึ่งที่ผู้คนโดยทั่วไปรู้จักดี คือ ตำราพระโอสถพระนารายณ์ ซึ่งเป็นชื่อที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราสารานุกรมฯ ตั้งตามเนื้อหาในเล่ม เกิดจากกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก โดยคณะอนุกรรมการคุ้มครองตำรับยาและตำราการแพทย์แผนไทย ซึ่งมีภาระหน้าที่ในการสืบค้น ศึกษา วิเคราะห์ตำรับยาแผนไทย ตำราการแพทย์แผนไทยที่มีประโยชน์ หรือมีคุณค่าในทางการแพทย์หรือสาธารณสุขเป็นพิเศษ หรือที่ประชาชนได้ใช้ประโยชน์กันอย่างแพร่หลาย และสมควรประกาศเป็นตำรับยาแผนไทยของชาติหรือตำราการแพทย์แผนไทยของชาติ และตำรับยาแผนไทยทั่วไปหรือตำราการแพทย์แผนไทยทั่วไป ซึ่งคณะอนุกรรมการฯ ดังกล่าวได้พิจารณาแล้วเห็นว่า คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ ฉบับโบราณนี้ ควรนำมาปริวรรต ถ่ายถอด และจัดพิมพ์เผยแพร่ เนื่องจากเป็นต้นสาหรักของตำราการแพทย์แผนไทยและเภสัชตำรับฉบับแรกของประเทศไทย เป็นมรดกทางภูมิปัญญาของบรรพชนได้สะสมองค์ความรู้ พัฒนา และถ่ายทอดสืบเนื่องตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช สะท้อนคุณค่าทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ สังคม และการแพทย์แผนไทยในสมัยอยุธยาตอนปลาย รวมทั้งมีการอธิบายถึงทฤษฎีการแพทย์แผนไทย สมุฏฐานของโรค ความผิดปกติของธาตุทั้ง ๔ วิธีการและขั้นตอนในการรักษาของผู้คนในสมัยอยุธยา การปรุงยา และสูตรตำรับยาที่ใช้สมุนไพรไทยและสมุนไพรจากต่างประเทศ จำนวน ๘๑ ตำรับ

ในการจัดทำหนังสือเล่มนี้ ได้รับความอนุเคราะห์ภาพต้นฉบับจากสำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ส่วนการปริวรรต และการอ่านเป็นภาษาไทยปัจจุบันได้รับความอนุเคราะห์จากนางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านภาษาโบราณ สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร สำหรับอภิธานศัพท์ได้รับความอนุเคราะห์จากคณะอนุกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์แพทย์และเภสัชกรรมแผนไทย

กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก จึงขอขอบพระคุณผู้รวบรวม ผู้เกี่ยวข้อง และคณะอนุกรรมการฯ ทุกท่านที่ได้ให้ความร่วมมือและเสียสละทุ่มเทจนหนังสือเล่มนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี หวังว่าหนังสือเล่มนี้จะอำนวยประโยชน์แก่ผู้สนใจตามประสงค์ หากมีข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกขอน้อมรับ เพื่อนำมาพิจารณาแก้ไข ปรับปรุง ให้มีความถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้นในโอกาสต่อไป

(นายแพทย์สุพรรณ ศรีธรรมมา)

อธิบดีกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

ข้าวพดู

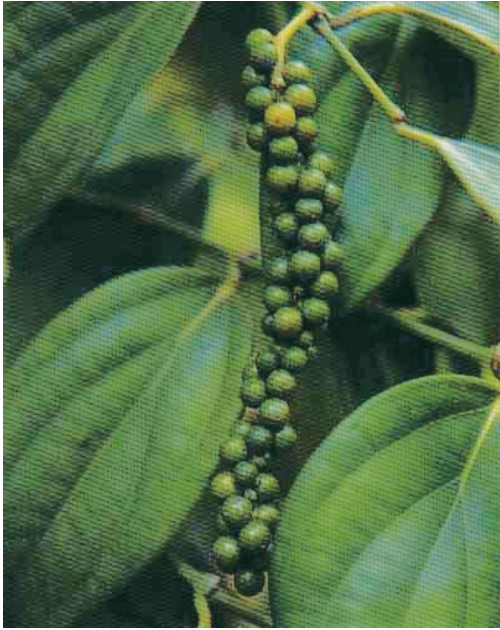
ลูกข้าวพดู

รากข้าวพดู

สารบัญ

คำนำ	๓
สารบัญ	๕
บทนำ	๗
ความสำคัญของคัมภีร์ธาตุพระนารายณ์	๙
ประวัติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช	๑๕
ลักษณะต้นฉบับและการบันทึกเนื้อหา	๒๑
คุณค่าของคัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ ในด้านประวัติศาสตร์และสังคม	๒๗
ประวัติการจัดพิมพ์คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์	๓๓
คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์	๓๕
ต้นฉบับ	๓๖
คำปริวรรต	๗๓
คำอ่านปัจจุบัน	๑๐๗
อภิธานศัพท์	๑๒๑
บรรณานุกรม	๑๔๑
ดัชนี	๑๔๕
ตำรับยาในคัมภีร์ธาตุพระนารายณ์	๑๔๖
โรคและอาการในคัมภีร์ธาตุพระนารายณ์	๑๔๙
เครื่องยาในคัมภีร์ธาตุพระนารายณ์	๑๕๖
ภาคผนวก	

พริกไทย

บทนำ

กรมวังหลวง

กรมวังหลวง

กรมวังหลวง

พ.ศ. 2459

ตีป्ली

ดอกตีป्ली

ความสำคัญของคัมภีร์ธาตุพระนารายณ์

การแพทย์แผนไทยเป็นทั้งศาสตร์และศิลปะของภูมิปัญญาไทย ที่เกิดจากสิ่งสมองค์ความรู้ของบรรพบุรุษ ที่ได้มีการคิดค้น ลองผิดลองถูก แลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อแสวงหาวิธีการรักษา เอาชนะโรคภัยไข้เจ็บตั้งแต่อดีตกาล โดยแลกรับปรับใช้ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม ศาสนา ความเชื่อ และเทคโนโลยีในการใช้ยาสมุนไพรที่เหมาะสมของแต่ละท้องถิ่น รวมทั้งถ่ายทอดวิธีการรักษาที่ได้ผลดีจากรุ่นสู่รุ่น ผ่านกาลเวลาอย่างต่อเนื่อง จนเกิดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของการแพทย์แผนไทย ซึ่งในอดีตบางครั้งเมื่อเกิดโรคระบาดที่ร้ายแรง เช่น อหิวาตกโรค (โรคห่า) จนไม่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ จะมีการอพยพผู้คนหนีและสร้างเมืองใหม่ขึ้น จนถึงในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑-๒๐๓๑) จากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา กล่าวว่า “ศักราช ๘๑๖ (พ.ศ. ๑๙๙๓) ครั้งนั้นคนทั้งปวงเกิดทรพิษตายมากนัก” พบว่าการแพทย์แผนไทยมีระบบการรักษาที่แน่ชัด มีการสถาปนาระบบการแพทย์แผนไทยขึ้นอย่างชัดเจน ดังปรากฏในทำเนียบศักดิ์นา ข้าราชการฝ่ายทหารและพลเรือน ใน พ.ศ. ๑๙๙๘ การรักษาโรคมีระบบการบริหารไว้ตายตัวโดยมีหน้าที่เฉพาะและหมอมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น กรมหมอกุมาร กรมหมอนวด กรมหมอตา กรมหมอวรรณโรค และโรงพระโอสถ

คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ ซึ่งต้นฉบับใช้คำว่า คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ หรือตำราพระโอสถพระนารายณ์นี้เป็นหลักฐานทางการแพทย์แผนไทยชิ้นสำคัญ ที่เหลือสืบเนื่องกันมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงอธิบายไว้ว่า “ที่เรียกว่าตำราพระโอสถพระนารายณ์ เพราะมีตำราพระโอสถซึ่งหมอหลวงได้ประกอบถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช หลายขนานปรากฏชื่อหมอแลวันคืนที่ได้ตั้งพระโอสถนั้นๆ จดไว้ชัดเจน อยู่ในระหว่างปีกุนจุลศักราช ๑๐๒๑ (พ.ศ. ๒๒๐๒) จนปีฉลู จุลศักราช ๑๐๒๓ (พ.ศ. ๒๒๐๔) คือระหว่างปีที่ ๓ จนถึงปีที่ ๕ ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช” ได้อธิบายถึงทฤษฎีการแพทย์แผนไทย ซึ่งมีความเชื่อว่า ร่างกายมนุษย์ประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ โรคภัยไข้เจ็บเกิดจากการเสียสมดุลของธาตุใดธาตุหนึ่ง หรือเรียกว่า “ธาตุสมุฏฐาน” ซึ่งมีความสัมพันธ์กับสมุฏฐานการเกิดโรคอื่นๆ เช่น อุตสมุฏฐาน อายุสมุฏฐาน และประเทศสมุฏฐาน หรือเรียกว่า “สมุฏฐานแห่งโรค” นอกจากนั้นเนื้อหาในคัมภีร์ยังอธิบายถึงลักษณะและอาการความผิดปกติของธาตุทั้ง ๔ การปรุงยาแบบโบราณ เครื่องยาภายในประเทศและต่างประเทศ และน้ำกระสายยา ประกอบด้วยตำรับยา จำนวน ๘๑ ตำรับ ซึ่งเรียบเรียงด้วยถ้อยคำสำนวนที่ไพเราะสละสลวย กินความ กระชับ และชัดเจน ให้ความรู้ทั้งด้านการแพทย์แผนไทยและตำรับยาไทย และหลายตำรับและเครื่องยาเกือบทั้งหมดยังคงใช้กันสืบทอดกันมาในปัจจุบัน ดังพระนิพนธ์คำอธิบายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ให้ไว้เมื่อการจัดพิมพ์ตำราพระโอสถพระนารายณ์ ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๔๖๐ กล่าวว่า “... ปรหลาดที่มีตำราชี้ฝิ่งรักษาบาดแผลของหมอฝรั่งประกอบถวายในครั้งนั้นด้วย ชี้ฝิ่งตามตำราหมอฝรั่งนี้ พวกกุฎีจีนยังใช้รักษากันมา

จนตราบเท่าทุกวันนี้” สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงประเมินคุณค่าของตำราพระโอสถพระนารายณ์ ว่า “ยาในตำราพระโอสถนี้คงเป็นยาดีโดยมาก ได้ยินว่าตั้งแต่พิมพ์แล้วมีผู้ประกอบยาตำราพระโอสถใช้รักษาไข้ก็เห็นคุณ ถึงกระนั้นกรรมการหอพระสมุดฯ ต้องขอตัดเดือนท่านทั้งหลายที่ได้ตำรานี้ไป ถ้าหากมิได้เป็นแพทย์ด้วยตนเอง และใครประกอบยาตามตำราพระโอสถนี้ไซ้ควรจะปรึกษาหารือแพทย์ผู้ชำนาญวิชาเสียก่อน จึงจะเป็นผู้ที่ไม่ตั้งอยู่ในความประมาท” พร้อมทั้งทรงชี้แนะให้เห็นความสำคัญในการปรุงยาเพื่อใช้ในการรักษาโรคจะต้องเป็นแพทย์ที่มีความรู้ ความชำนาญหรือปรุงยาภายใต้คำแนะนำของแพทย์

ที่มาของคัมภีร์ธาตุพระนารายณ์

คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ ฉบับโบราณนี้ค้นพบต้นฉบับในสมัยรัตนโกสินทร์ เดิมเป็นสมบัติของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ตกทอดมายังพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นชัชวาลนาทเรนทรประทานให้หอพระสมุด ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๙ และได้จัดพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ โดยสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ โปรดเกล้าให้จัดพิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาแพทย์พงษาวิสุทธาธิบดี (นาค โรจนแพทย์) ซึ่งได้รับความนิยมนิยมและมีการตีพิมพ์เผยแพร่ ไม่น้อยกว่า ๑๐ ครั้ง และจัดพิมพ์ครั้งล่าสุด ใช้ชื่อว่า “คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์” ในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมายุ ๗๒ พรรษา ตำรับยาในคัมภีร์มีการระบุวันเดือนปีที่แพทย์ประกอบยาดวายซึ่งส่วนมากจะอยู่ในช่วงปีกุน เอกศก (พ.ศ. ๒๒๐๒) กับปีฉลูตรีศก (พ.ศ. ๒๒๐๔) และมียาเพียงขนานเดียว (ขนานที่ ๖๖) ที่ระบุว่าประกอบยาดวายในปีชาล อัฐศก (พ.ศ. ๒๒๓๐) ซึ่งเป็นปีที่ ๓๒ แห่งการครองราชย์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และตำรับยาดวายที่ ๒๒ ระบุว่า “แก้ขัดปัสสาวะ เอาใบกะเพราเต็มกำมือหนึ่ง ดินประสิวขาวหนัก ๒ สลึง บดให้ละเอียดเอาใบชาต้มเป็นกระสาย ละลายยาดวมสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงนิพนพานท้ายสระให้เสวย เมื่อเสวยพระโอสถแล้วกราบทูลให้เสวยพระสุธารสาตามเข้าไปภายหลังอีก ๒ ที่ ๓ ที่ ซึ่งขัดปัสสาวะนั้นไปพระบังคนเบาสะดวก ข้าพระพุทธเจ้าพระแพทย์โอสถฝรั่ง ประกอบทูลเกล้าฯ ถวาย ได้พระราชทานเงินตราชั่งหนึ่ง ฯ” สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงพระวินิจฉัยว่า ตำราพระโอสถพระนารายณ์ น่าจะถูกรวบรวมขึ้นหลังจากรัชสมัยพระเพทราชา (ครองราชย์ระหว่างปีพุทธศักราช ๒๒๓๑-๒๒๔๖) หรือรัชสมัย “สมเด็จพระเจ้าเสือ” (ครองราชย์ระหว่างปีพุทธศักราช ๒๒๕๑-๒๒๗๕) หรืออย่างช้าไม่ควรเกินรัชกาล “สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ” (ครองราชย์ระหว่างปีพุทธศักราช ๒๒๗๕-๒๓๐๑)

องค์ความรู้ของคัมภีร์ธาตุพระนารายณ์

คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ สะท้อนให้เห็นภาพความเจ็บป่วยและโรคต่างๆ ของคนในสมัยอยุธยา ทั้งในราชสำนักและในสังคมภายนอก ซึ่งเป็นการบันทึกภูมิปัญญาอย่างค่อนข้างสมบูรณ์ ประกอบด้วย การวินิจฉัยโรค อาการและการเปลี่ยนแปลงของคนไข้ รวมทั้งการพยากรณ์โรคไว้อย่างชัดเจน ดังคัมภีร์ที่กล่าวไว้ว่า “ลักษณะเตโชธาตุออกจากตัวนั้น ให้ร้อนปลายมือปลายเท้า แล้วให้ปวดขมมีพิษ แล้วก็ให้

แปรไป ให้บวมหน้า บวมมือ บวมท้อง บวมเท้า แล้วก็ผื่นขึ้นทั้งตัวดังผด แลห้กจมน้ำไปทำห้อง บุพโพลิต ให้มือแลเท้าตาย รุ้มิถึงแก้มือต้อง พร้อมด้วยโทษ ๑๕ วันตัด ๆ” นอกจากนั้นยังพรรณาวีธีการรักษาด้วยสมุนไพรอย่างเป็นระบบ โดยบันทึกตำรับยาที่คาดว่าคงเป็นยาที่ดีที่สุดสมัยนั้น เนื่องจากเป็นตำรับยาที่ปรุงถวายพระมหากษัตริย์ พร้อมทั้งอ้างอิงตำราการแพทย์แผนไทยที่แพทย์ต้องศึกษาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ ๒ เล่ม ได้แก่ คัมภีร์มหาโชติรัต และคัมภีร์โรคนิทาน จากคำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ได้สรุปพระโรคและอาการที่กล่าวไว้ในตำราพระโอสถพระนารายณ์ ที่ปรากฏในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง และคนทั่วไป แบ่งออกเป็น ๕ กลุ่มโรคและอาการ ดังนี้

๑. โรคและอาการของระบบทางเดินอาหาร เช่น ลงท้อง พรรตึก เบื่ออาหาร ริดสีดวง ท้องขึ้น ท้องพอง
๒. โรคและอาการที่เกี่ยวกับเส้นเอ็น กล้ามเนื้อ และประสาท เช่น เส้นตึง เส้นล่อน อัมพาต ตะคริว
๓. โรคและอาการของระบบการหายใจและโรคตา เช่น หัวัด คัดจมูก ปวดศีรษะ ไอ มองคร่อ
๔. โรคติดเชื้อ เช่น ฝี แผลเปื่อย ใส้ตัน ใส้ลาม จุกผาม ม้ามย้อย
๕. โรคและอาการไม่สบายอื่นๆ เช่น ไข้ต่างๆ สัตว์พิษกัดต่อย ผมร่วง

ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นช่วงสมัยที่สยามเปิดโลกทัศน์และรับวิทยาการใหม่จากตะวันตกหลากหลายสาขา และศาสตร์การแพทย์ก็เช่นเดียวกัน สังคมไทยได้เลือกรับปรับใช้และผสมผสานการแพทย์สาขาต่างๆ ให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย มีการใช้สมุนไพรจากต่างประเทศร่วมกับสมุนไพรไทย จะเห็นได้ว่าคณะแพทย์หลวง นอกจากจะแพทย์ไทยแล้ว ยังประกอบด้วยแพทย์จีน แพทย์อินเดีย และแพทย์ฝรั่ง ซึ่งคัมภีร์ธาตุพระนารายณ์นั้นระบุชื่อแพทย์ผู้ประกอบยาถวาย จำนวน ๙ คน ประกอบด้วยแพทย์หลวง ๗ คน โดยเป็นแพทย์ไทย ๔ คน แพทย์จีน ๑ คน แพทย์อินเดีย ๑ คน และแพทย์ฝรั่ง ๑ คน หมอเคลยศักดิ์ ๑ คน และหมอฝรั่ง ๑ คน ได้ประกอบยาถวาย จำนวน ๑๖ ขนาน ดังนี้

๑. ออกพระแพทย์พงษา ประกอบยาขนานที่ ๗๔
๒. ออกพระสิทธิสาร ประกอบยาขนานที่ ๑๓, ๖๖, ๖๙, ๗๒, ๗๓, ๗๕, ๗๖ และ ๗๗
๓. ออกพระสิทธิสารพราหมณ์เทศ (แพทย์อินเดีย) ประกอบยาขนานที่ ๖๕
๔. ออกขุนประสิทธิโอสถ ประกอบยาขนานที่ ๖๔
๕. ออกขุนทิพจักร ประกอบยาขนานที่ ๑๒
๖. ขุนประสิทธิโอสถจีน ประกอบยาขนานที่ ๑๑
๗. พระแพทย์โอสถฝรั่ง (แพทย์ฝรั่ง) ประกอบยาขนานที่ ๒๒
๘. นายเพ็ชรปัญญา (หมอเคลยศักดิ์) ประกอบยาขนานที่ ๖๘
๙. เมสีหมอฝรั่ง (หมอฝรั่ง) ประกอบยาขนานที่ ๗๙

การรักษาโรคของแพทย์แผนโบราณ และการแพทย์อื่นๆ ในสมัยนั้น โดยปกติมักจัดยาให้ผู้ป่วย ๓ ชุด ได้แก่ ยารักษา ยารุ และยาตั้งธาตุ หรือยาบำรุงธาตุ มีการระบุระยะเวลาในการกินยาและเห็นผลการรักษา ดังในตำรับยาขนานที่ ๕๕ กล่าวว่า “กินไปทุกวันให้ได้เดือน ๑ จึงจะรู้คุณยา

เห็นประจักษ์อันวิเศษ แก้วฉันทวิโรค ๙๖ ประการ กับพยาธิทั้งหลายทุกประการดีนักแล” การปรุงยา ถือเป็นขั้นตอนสำคัญ ตามหลักเภสัช ๔ ประการ คือ เภสัชวัตถุ สรรพคุณเภสัช คณาเภสัช และเภสัชกรรม ซึ่งในคัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ ได้กล่าวว่า “อัยกาโย อันว่ากายเราท่านทั้งหลายนี้ เหตุธาตุทั้ง ๔ เป็นที่ตั้งแห่งกายแลอายุ ถ้าธาตุทั้ง ๔ มิได้บริบูรณ์แล้วเมื่อใด สมุฏฐานก็จะแปรไปให้กำเนิดแก่โรคเมื่อนั้น เวโช อันว่าแพทย์ผู้พยาบาลใช้สับไปเมื่อน่า จงพิจารณาให้แจ้งไป ในปฐมธาตุทั้งหลายอันจะแปรปรวนพิการกำเริบ ตามฤดูเดือนวันเวลาอายุที่อยู่ที่เกิดก่อนจึงจะรู้กำเนิดใช้ แล้วให้รู้สรรพคุณยา แลรสยาทั้ง ๙ ประการก่อน จึงจะประกอบยาวางยา...” การปรุงยาที่ปรากฏในคัมภีร์ธาตุพระนารายณ์หลายรูปแบบ ดังนี้

๑. ยากิน ซึ่งมีทั้งยาลูกกลอนและยาต้ม ในสมัยนั้นส่วนมากจะต้มยาในลักษณะ ๔ เอา ๑ ซึ่งตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมาย ของคำว่า กระสาย หมายถึงเครื่องแทรกยา เช่น น้ำเหล้า. (ส. กษาย ว่า ยาที่เคี้ยวเอาแต่ ๑ ใน ๔ ส่วน) แต่ในปัจจุบันมักจะเป็นการต้ม ๓ เอา ๑ เช่น ยาขนานที่ ๑๓
๒. ยาทา ใช้ทาเส้นที่มีอาการผิดปกติ แก้กตะคริว หรือทาหน้าผากแก้โลหิตกำเดา เช่น ตำรับยาขนานที่ ๕๘, ๖๑, ๘๐ ยาทาที่เป็นน้ำมัน ใส่บาดแผล เล็บ หรือใส่ผม เช่น ตำรับยาขนานที่ ๗๒ หรือยาโคลม เช่น ตำรับยาขนานที่ ๓๘ หรือยาเขี้ยวกรณีที่เป็นฝีฟกทุม เช่น ตำรับยาขนานที่ ๖๒
๓. ยาต้ม บดเครื่องยาให้ละเอียด ห่อผ้าเอาไว้ต้ม แก้ปวดพระเศียร แก้วิงเวียน แก้สลับ เป็นต้น เช่น ตำรับยาขนานที่ ๖๐
๔. ยานัตถุ บดตัวยาให้ละเอียด ใส่กลองเป่าทางเข้าในจมูก แก้ไข้ตรีโทษ เช่น ตำรับยาขนานที่ ๔๕
๕. ยาประคบ ตำและประสมเครื่องยา ห่อผ้าและนึ่งให้ร้อนใช้ประคบเส้นที่ตั้งให้หย่อน เช่น ตำรับยาขนานที่ ๕๗
๖. ยาหยอดตา เช่น ตำรับยาขนานที่ ๙
๗. ยาหยอดหู โดยหุงยาให้คงแต่น้ำมัน แล้วยอนเข้าไปในหู เช่น ตำรับยาขนานที่ ๗๗ และ ๗๘
๘. ยาสีผึ้ง กวนยาให้คงแต่น้ำมัน ใช้ทาพรทาศีลาถวายทรงปิดไว้ที่พระเส้นอันแข็งนั้นหย่อน เช่น ตำรับยาขนานที่ ๖๙

ในสมัยนั้นยังใช้การนวดเพื่อการบำบัดรักษา ร่วมกับการใช้ยาแผนไทย เช่น กรณีมีอาการลิ้นหด เจรจามิซัด นอกจากใช้ยาขนานที่ ๔๑ ทาแล้ว จะต้องนวดต้นลิ้นร่วมด้วย ดังปรากฏในตำรับยาขนานที่ ๔๑ “ ถ้าแลใช้นั้นให้ลิ้นหด เจรจามิซัด ให้เอา ใบผักคราด ใบแลงลัก พรหมมิ ข่าตาแดง สารส้ม เกลือเทศ เสมอภาค น้ำร้อนเป็นกระสาย บดทำแท่ง ละลายน้ำมะนาว รำหัดพิมเสนลง **ทาลิ้นแล้วนวดต้นลิ้น** ลิ้นหดเจรจามิซัดหายแลฯ” และยังใช้การนวดรีดเส้นร่วมกับยาทาที่เป็นน้ำมัน เนื่องจากเส้นเอ็นหด เส้นตึง เช่น ตำรับยาขนานที่ ๖๕ เป็นต้น

การเตรียมเครื่องยา

การเตรียมเครื่องยาที่มีฤทธิ์แรงเกินไป ไม่สะอาดหรืออาจมีการปนเปื้อนของเชื้อโรค หรือพิษมาก ถือเป็นขั้นตอนสำคัญที่แพทย์จะต้องมีความรู้และเตรียมเครื่องยาบางชนิดผ่านกระบวนการประสะ สะตุ

และฆ่าฤทธิ์เสียก่อน เพื่อความปลอดภัยของผู้ป่วย ซึ่งในคัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ ได้มีการกล่าวถึง “การประสะ” ในตำรับยาขนานที่ ๕๔ ดังนี้ “ขนานหนึ่งให้เอาสหัสคุณเทศ สหัสคุณไทย รากเปล้าน้อย รากเปล้าใหญ่ รากเจตมูลเพลิง สลัดไดผานตากแห้ง ตริโกฎก เทียนดำ สิ่งละส่วน เอารากตองแตกใบแฉก ๓ ส่วน ทำเป็นจุนละลายน้ำผึ้ง น้ำส้มซ่า น้ำมะนาว ก็ได้ กินแก้ลมปัตฆาฏ ลมราทย์กัษ ลมเชื่อมหาสดมภ์ ครอบลมทั้งปวงหายสิ้นแล เอาแต่สหัสคุณ เปล้าทั้ง ๒ รากตองแตกนั้นประสะเสียก่อนจึงจะไม่ ค่ลิ้นเหียน”

มาตรฐานน้ำหนักโบราณ

การใช้เครื่องหมายวรรคตอนโบราณ \perp เรียกว่า ตีนครุ หรือ ตีนกา ในคัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ ใช้เพื่อประกอบการบันทึกข้อความ ๒ กรณี ดังนี้

๑. ใช้สำหรับแสดงมาตราชั่งน้ำหนักแบบไทยโบราณ บอกปริมาณ โดยเฉพาะสำหรับเครื่องยาไทย ที่มีอัตราส่วน ๖ ลำดับ คือ ชั่ง, ตำลึง, บาท, สลึง, เฟื้อง, ไพ ซึ่งมีรูปแบบการเขียนในเครื่องหมาย

ชั่ง	๖	ตำลึง	๖
บาท	๖	สลึง	๖
เฟื้อง	๖	ไพ	๖

ข้อความดังกล่าวอย่าง ยาขนานที่ ๖๔

“...เมื่อจเสวยจึงชั่งเอานัก \perp แทรกกะเทียมเข้า ๒ ไพ.....” อ่านว่า.... เมื่อจะเสวยจึงชั่งเอานัก ๑ สลึงแทรกกระเทียมเข้า ๒ ไพ.....

การกำหนดสัดส่วนหรือน้ำหนักของเครื่องยาของหมอไทย ถือเป็นภูมิปัญญาสำคัญในการปรุงยา เพื่อให้ได้ผลการรักษาที่ดี โดยพิจารณาตามหลักการปรุงยา เช่น ตัวยาหลักตัวยารอง ตัวยาเสริมฤทธิ์ และตัวยาปรุงแต่งรส เป็นต้น โดยมาตราส่วนแบบโบราณเปรียบเทียบกับมาตราเมตริก ได้ดังนี้

มาตราชั่งแบบโบราณ

๑ ชั่ง	เท่ากับ ๒๐ ตำลึง หรือ ๘๐ บาท	หรือเท่ากับ	๑,๒๐๐	กรัม
๑ ตำลึง	เท่ากับ ๔ บาท	หรือเท่ากับ	๖๐	กรัม
๑ บาท	เท่ากับ ๔ สลึง	หรือเท่ากับ	๑๕	กรัม
๑ สลึง	เท่ากับ ๒ เฟื้อง	หรือเท่ากับ	๓.๗๕๐	กรัม
๑ เฟื้อง	เท่ากับ ๔ ไพ	หรือเท่ากับ	๑.๘๗๕	กรัม
๑ ไพ	เท่ากับ ๒ กล้า	หรือเท่ากับ	๐.๔๖๘๗๕	กรัม

มาตราชั่งแบบโบราณ สำหรับของเหลว

๑ ทะนาน เท่ากับ ๑ ลิตร หรือ ๑,๐๐๐ ซีซี

๒. ใช้บอกวันเดือนและขึ้นแรมทางจันทรคติ โดยถ้าเป็นวันข้างขึ้นตัวเลขจะอยู่ข้างบน เครื่องหมาย หากเป็นวันข้างแรมตัวเลขจะอยู่ข้างล่าง เช่น

“๗ ถวายทรงในวัน $\frac{\text{๗}}{\text{๑๑}}$ คำปีกุนเอกศก.....” อ่านว่า ถวายทรงในวันเสาร์ เดือน ๑๒

แรม ๑๑ ค่ำ ปีกุนเอกศก.

คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ จึงถือได้ว่าเป็นมรดกภูมิปัญญาของชาติด้านการแพทย์แผนไทยขึ้นสำคัญ
ที่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร สันนิษฐานว่า ต้องเป็นศาสตร์ที่ใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและรับใช้
สังคมไทยมายาวนาน ซึ่งยังมีสาระน่ารู้อีกมากมายที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ ที่อาจนำกลับมาใช้ในสังคมได้
อย่างมีประสิทธิภาพในอนาคตได้

พระราชประวัติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ภาพ : กรมศิลปากร

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นพระมหากษัตริย์ลำดับที่ ๒๗ แห่งกรุงศรีอยุธยา เสด็จพระราชสมภพเมื่อวันจันทร์เดือนยี่ ปีมอก จ.ศ. ๙๙๔ (พ.ศ. ๒๑๗๕) ทรงเป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง กับพระราชเทวีอัครมเหสี พระองค์เจ้าศิริราชกัลยา ซึ่งเป็นพระราชธิดาในสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พระราชทานพระนามเดิมว่า “**เจ้าฟ้าอินทรี**” และทรงมีพระชนิษฐาร่วมพระราชชนนี ๑ พระองค์ ทรงพระนามว่า พระราชกัลยาณี (พระนามเดิมว่า เจ้าฟ้าหญิงศรีสุวรรณ) เมื่อประสูติพระราชธิดาองค์นี้แล้ว พระราชเทวีประชวรตกพระโลหิต อยู่ได้ ๙ วัน จึงสิ้นพระชนม์ สมเด็จพระราชบิดา จึงทรงตั้งพระองค์บัว (เจ้าแม่วัดดุสิต) กับพระนมเปรม (มารดาพระเพทราชา) เป็นพระอภีบาล สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมีพระเชษฐา ทรงพระนามว่า “**เจ้าฟ้าชัย**” และพระราชอนุชาต่างพระชนนีหลายพระองค์ เช่น เจ้าฟ้าอภัยทศ เจ้าฟ้าน้อย พระไตรภูวนาทิตยวงศ์ พระองค์ทอง พระอินทราชา

๑. มูลเหตุที่ทรงได้รับพระนาม “พระนารายณ์”

ตามหนังสือพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา ได้กล่าวไว้ว่า “ขณะที่ประสูติออกมานั้น พระญาติพระวงศ์เหลือบเห็นเป็น ๔ กร แล้วปกติเป็น ๒ กร” ส่วนในหนังสือ “คำให้การของขุนหลวงหาวัด” และ “คำให้การของชาวกรุงเก่า” กล่าวว่า ครั้งหนึ่งเกิดเพลิงไหม้พระที่นั่งมิ่งมงคลภิเศก มหาปราสาท พระองค์เสด็จขึ้นไปดับเพลิง คนทั้งหลายได้เห็นเป็น ๔ กร เลยถวายพระนามว่า “พระนารายณ์”

เมื่อทรงเจริญพระชันษาได้ ๕ พรรษา ได้ออกไปเล่นที่เกยหน้ามูขุขณะฝนตก อสุณีบาดได้ตกต้อง หลักชัยที่ทรงยืนเกาะอยู่แตก แต่พระองค์มีทรงเป็นอันตราย หรือขณะเสด็จทอดพระเนตรข้างพระที่นั่ง ในโรงช้าง อสุณีบาดได้ผ่าลงมากถูกช้างเกรียมไปซีกหนึ่งและตายคาที่ แต่พระนารายณ์ราชกุมารมิได้เป็นอันตราย และเมื่อมีพระชันษา ๙ พรรษา ได้โดยเสด็จสมเด็จพระบรมชนกนาถไปประทับแรมที่พระราชวัง บางปะอิน เวลาหัวค่ำฝนตกพรำๆ สมเด็จพระเจ้าปราสาททองเสด็จออกไปทรงยืนที่หน้ามูขุ พระนารายณ์ ราชกุมารตามเสด็จพระราชบิดาออกไปส่องโคมถวาย อสุณีบาดตกลงมาตองหน้าบ้านแวนประดับรูปสัตว์ ตกลงมาแตกกระจาย แต่ทั้งสองพระองค์มิได้เป็นอันตราย

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีพระรูปลักษณะตามบันทึกของชาวต่างชาติ ได้แก่ บาดหลวงเดอซัวซี และนายนิโคลัส แซร์แวส ผู้เดินทางเข้ามาในกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๐-พ.ศ. ๒๒๓๑ บรรยายว่า “พระเจ้าองค์ทรงมีพระรูปพรรณสันทัด พระอังสาค่อนข้างยกสูง ใบพระพักตร์ยาว พระฉวีวรรณสีคล้ำ ดวงพระเนตรแจ่มใสและเต็มไปด้วยประกาย แสดงว่าทรงมีพระปรีชาญาณมาก และในพระวรกายเป็นส่วนรวมมีลักษณะท่าทีที่แสดงความเป็นผู้ยิ่งใหญ่และสง่างามมาก กอปรด้วยพระอัธยาศัยอันอ่อนโยนและเมตตาอารี ยากนักที่ผู้ใดได้ประสบพระองค์แล้ว จะเว้นความรู้สึกเคารพนับถืออย่างยิ่งและความรักอย่างสูงเสียได้”

๒. การศึกษา

เมื่อเจริญพระชันษาได้ ๑๐ พรรษา ใน พ.ศ. ๒๑๘๕ สมเด็จพระเจ้าปราสาททองตรัสให้มีพระราชพิธีโสกันต์แล้วให้ทรงผนวชเป็นสามเณร ณ วัดพระศรีสรรเพชญ์ โดยพระสังฆราชเป็นอุปัชฌายะ และประทับอยู่กับพระพรหมมุนี พระอาจารย์ ณ วัดปากน้ำประสพ เพื่อทรงศึกษาวิทยาการและศิลปศาสตร์อันควรแก่ขัตติยราชตระกูลจนมีพรรษาได้ ๑๖ พรรษา จึงลาผนวช มาประทับอยู่ ณ วังนอก ซึ่งแวดล้อมไปด้วยมหาดเล็กข้าราชการที่มีฝีมือความรู้ และอาจารย์เชี่ยวชาญด้านพิชัยสงคราม สมเด็จพระนารายณ์ทรงเชี่ยวชาญในคัมภีร์ไตรเพทและศิลปศาสตร์ทั้งปวง โดยเฉพาะพระธรรมศาสตร์ราชันติ พิชัยสงคราม คชกรรม อศวกรรม และศิลปวรรณคดี ซึ่งความสามารถสูงเยี่ยมเมื่อเทียบกับเจ้านายพระองค์อื่น

เมื่อสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเสด็จสวรรคตและสมเด็จพระศรีสุธรรมราชาธิราช ขึ้นครองราชย์สืบต่อมาได้ ๒ เดือนแล้ว สมเด็จพระนารายณ์มหาราชขณะดำรงพระยศที่กรมพระราชวังบวรได้ทรงยึดอำนาจและเสด็จขึ้นครองราชย์

๓. ครองราชย์สมบัติ

พุทธศักราช ๒๑๙๙ ปีวอก อัฐศก วันพฤหัสบดี เดือน ๑๒ แรม ๒ ค่ำ เพล่าเช้า ๒ นาฬิกา สมเด็จพระนารายณ์เสด็จปราบดาภิเษก เป็นพระมหากษัตริย์ลำดับที่ ๔ แห่งราชวงศ์ปราสาททอง ตามเบญจพิธีเมื่อพระชนมายุได้ ๒๕ พรรษา ทรงพระนามตามที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “สมเด็จพระบรมราชาธิราชรามาริบัติ ศรีสรรเพชญ์ บรมมหาจักรพรรดิศวรราชาธิราช รามศวรธาธิบัติ จักรวาหาธิเบนทร สุริเยนทราธิบดีนทร์ หริหรินทรธาธาธิบัติ ศรีวิบุลย์คุณขนิษฐจิตรรจจี ศรีภูวนาทิตย ฤทธิพรหมเทพาตีเทพบดินทร ภูมินทรธาธิราช รัตนภาศมนวงษ์ องค์เอกาทศรัฐ วิสุทธยโสถมบรมอาชาธยาศรัย สมุทัยโรมนต์อนันตคุณ วิบุลสุนทร บวรธรรมิกราชเดโชไชย ไตรโลกนารถบดินทร์ วรินทรธาธิราช ขาติพิชิตทิสพลญาณสมันต์ มหันตวิปผาราฤทธิวิไชย ไอสวรรยาธิปัตติขัตติยวงษ์ องค์ปรมาธิบัติ ตรีภูวนาธิเบศร โลกเชษฐวิสุทรมกุฎรัตนโมหี ศรีประทุมสุริยวงศ์องค์สรรเพชญ์พุทธางกูรบรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว” ทรงโปรดให้จัดการเก็บส่วยสาอากรแก่ประชาราษฎร์เป็นเวลา ๓ ปี ในต้นรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โปรดให้บูรณะเมืองลพบุรี เป็นราชธานีแห่งที่ ๒ ซึ่งในปัจจุบันเรียกว่า “พระนารายณ์ราชนิเวศน์” โดยผู้เชี่ยวชาญด้านวิศวกรรมศาสตร์ชาวอิตาลีเลียนชื่อว่า โทมัส วัลกูอานเรา (Tomas Valguanera) เมืองลพบุรีจึงเป็นแหล่งวิทยาการสมัยใหม่และเป็นศูนย์กลางการปกครอง โปรดเสด็จประทับที่ลพบุรี ในฤดูหนาวและฤดูร้อน ประมาณปีละ ๘ - ๙ เดือนทุกปี ส่วนฤดูฝนจึงเสด็จคืนพระนครศรีอยุธยา เพื่อพระราชพิธีหรือราชการแผ่นดินที่สำคัญ

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีพระราชธิดา คือ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสุดาวดี กรมหลวงโยธาเทพพระราชธิดาที่ประสูติแต่พระอัครมเหสี และหลวงสรศักดิ์ หรือ พระเจ้าเสือ พระราชโอรสลับที่ประสูติแต่พระนางกุสาวดี และพระองค์ยังมีพระโอรสบุญธรรมอีก ๑ พระองค์ คือ พระปีย์ หรือบางแห่งเรียกพระปิยะ

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงครองราชย์สมบัติเป็นเวลา ๓๒ ปี และเสด็จสวรรคตเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๘ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีมะโรง พ.ศ.๒๒๓๑ ซึ่งตรงกับวันที่ ๑๑ กรกฎาคม ณ พระที่นั่งสุทธารสวรรย์ พระนารายณ์ราชนิเวศน์ จังหวัดลพบุรี มีพระชนมายุ ๕๖ พรรษา

๔. พระราชกรณียกิจ

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงได้รับการถวายพระราชสมัญญานามว่า “มหาราช” เนื่องจากทรงประกอบพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่เป็นอเนกประการ ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายไว้ในหนังสือไทยรบพม่า ว่า “ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ถึงไม่มีการศึกสงครามใหญ่หลวงเหมือนอย่างหลายครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรก็ดี เหตุสำคัญซึ่งอาจมีผลร้ายแรงแก่บ้านเมืองเกิดขึ้นหลายครั้งหลายคราว ถ้าหากสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินไม่ทรงพระปรีชาสามารถให้รัฐภูมิกิจนโยบายเหมือนสมเด็จพระนารายณ์แล้ว จะปกครองบ้านเมืองไว้ได้โดยยาก ด้วยเหตุนี้ทั้งไทยและชาวต่างประเทศแต่ก่อนมา จึงยกย่องสมเด็จพระนารายณ์ว่าเป็นมหาราชพระองค์หนึ่ง” โดยมีพระราชกรณียกิจด้านการเจริญสัมพันธไมตรี และค้าขายกับประเทศตะวันตก ด้านการเมืองการปกครอง ด้านศิลปกรรม การศาสนา การศึกษาวิทยาการสมัยใหม่ รวมทั้งเป็นรัชสมัยที่ศิลปวรรณกรรมของไทย

เจริญรุ่งเรืองสูงสุด จนถือได้ว่า เป็นยุคทองของวรรณคดีไทย

๔.๑ ด้านการเมืองการปกครอง

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นกษัตริย์นักรบพระองค์หนึ่งในสมัยอยุธยา เขตแดนของไทย มีดังนี้ คือ ฝั่งทะเลตะวันตกจดมหาสมุทรอินเดีย ตั้งแต่มะริด ตะนาวศรี จนสุดเขตแหลมมลายูที่เมืองยะโฮร์ (Johore) ในอ่าวไทย ทิศตะวันออกมีอาณาเขตจนสุดแดนเขมร ส่วนทิศเหนือจดเขตแดนเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. ๒๒๐๕ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จขึ้นไปบัญชาการรบด้วยพระองค์เอง และมีเจ้าพระยาโกษาธิบดี (ขุนเหล็ก) เป็นแม่ทัพหน้า รวมทั้งมีการยกกองทัพไปตีพม่า และยังทรงเป็นนักปกครองที่สำคัญพระองค์หนึ่ง ลาลูแบร์ทูตฝรั่งเศษชุดที่สอง ที่เข้ามากรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. ๒๒๓๐ ได้บันทึกไว้ว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงสนพระทัยตำานพงศาวดารของโลกมาก ตำานพงศาวดารไม่ว่าชนิดใดที่พระองค์อาจจะเสาะหามาได้ก็ให้หามา แล้วพระองค์ให้ขุนนางประจำราชสำนักอ่านถวายมิได้ขาดสักวันเดียว พระองค์เคยรับสั่งบ่อยๆ ว่า “รัฐประศาสน์มิใช่วิชาที่เรียนรู้กันได้เองโดยกำเนิด ต่อเมื่อปกครองคนนานๆ และเรียนรู้พงศาวดารให้มากๆ จึงจะค่อยรู้ว่ารัฐประศาสน์เป็นวิชายากสักเพียงใด”

๔.๒ ด้านการค้า

ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กรุงศรีอยุธยาเป็นประตูด่านสำคัญในภาคตะวันออกไกล ที่จะปิดหรือเปิดหนทางไปสู่จีนและญี่ปุ่น สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้ทำการค้ากับจีน ซึ่งมีปรากฏในจดหมายเหตุของจีนว่า ในแผ่นดินพระเจ้าเสี่ยวเจี๋ยหวินฮ่องเต้ ได้ทรงส่งราชทูตไปกรุงปักกิ่งเพื่อนำสินค้าไปขาย ในเดือน ๙ ปีมะโรง พุทธศักราช ๒๒๐๗ คือ หลังจากครองราชย์แล้ว ๘ ปีและได้ไปกรุงปักกิ่งถึง ๗ ครั้ง คือตั้งแต่ พ.ศ.๒๒๐๗ -พ.ศ. ๒๒๒๗ โดยมีพระคลังหรือเจ้าพระยาพระคลัง ผู้มีหน้าที่สำคัญในการจัดการค้าขาย การรับซื้อสินค้าและการเจรจากับต่างประเทศ เมืองท่าของไทย มี ๒ แห่ง คือ มะริด ซึ่งอยู่ฝั่งมหาสมุทรอินเดีย และตะนาวศรี ซึ่งเป็นเมืองท่าทางอ่าวไทย โดยทั้งสองเมืองจะรับสินค้าจากอินเดีย และเปอร์เซีย แล้วขนขึ้นบกมาทางเพชรบุรี ปรานบุรีและกุยบุรี แล้วถ่ายลงเรือมาขึ้นที่บางกอกหรือพระนครศรีอยุธยา

๔.๓ ด้านการเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับต่างประเทศ

ฝรั่งเศสเป็นชาวยุโรปชาติหนึ่งที่กำลังแผ่ขยายอิทธิพลและการค้ามาทางเอเชีย โดยตั้งบริษัทอินเดีย ตะวันออกของฝรั่งเศสขึ้น และพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ต้องการจะเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา ซึ่งฝ่ายไทยเห็นว่าฝรั่งเศสเป็นการถ่วงดุลอำนาจของฮอลันดาและอังกฤษได้ จึงมีการแลกเปลี่ยนคณะทูตถึง ๓ ครั้ง ดังนี้

ครั้งที่ ๑ ในปี พ.ศ. ๒๒๑๖ สังฆราชบัวลูเชิญกุสสาสน์ของพระสันตะปาปาและพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ มาถวายสมเด็จพระนารายณ์ สมเด็จพระนารายณ์โปรดเกล้าฯ ให้คณะทูตไทยอัญเชิญพระราชสาสน์ไปถวายพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แต่เดินทางไปไม่ถึงฝรั่งเศสเนื่องจากเรือของคณะทูตไปอับปางที่ชายฝั่งเกาะมาดากัสการ์

ครั้งที่ ๒ เมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๒๒๕ สังฆราชบัวลูนำพระราชสาสน์ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เข้ามาถวายสมเด็จพระนารายณ์อีกครั้งหนึ่งทำให้ทราบว่าคุณทูตชุดแรกเดินทางไม่ถึงฝรั่งเศส

ครั้งที่ ๓ เมื่อวันที่ ๒๓ กันยายน พ.ศ. ๒๒๒๘ คณะทูตจากพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้เดินทางมาเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ นอกจากเจริญสัมพันธไมตรีและการทำสัญญาการค้าแล้วเจตนาสำคัญ คือ ชักชวนให้สมเด็จพระนารายณ์เข้ารับเป็นคริสเตียน สมเด็จพระนารายณ์ทรงรับไมตรีและทรงตอบปฏิเสธไปอย่างนิ่มนวล ในครั้งนี้ได้มีการทำอนุสัญญาทางศาสนากับฝรั่ง และทรงอนุญาตให้บาทหลวงฝรั่งเศสสอนศาสนาได้โดยเสรีและให้คนไทยสามารถนับถือคริสต์ศาสนาได้โดยการสมัครใจ

๔.๔ ด้านศิลปวรรณกรรม

รัชสมัยแห่งสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นยุคแห่งการเฟื่องฟูของศิลปวรรณคดี นอกจากทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ภักพระพุทธรูปศาสนาแล้ว ยังทรงเป็นยอดกวีทรงพระราชนิพนธ์ “สมุทรโฆษคำฉันท์” ร่วมกับพระมหาราชครู ซึ่งต่อมากรมสมเด็จพระปรมาธิบดีอินทพรทริปิฎกฯ ทรงรับนิพนธ์ต่อจนจบในต้นกรุงรัตนโกสินทร์ และมีวรรณกรรมที่สำคัญที่มีชื่อเสียงและสืบทอดมาจนปัจจุบัน ได้แก่ ประถมจินตามณี แบบเรียนหนังสือเล่มแรกของไทย แต่งโดยโหราธิบดี กำสรวลศรีปราชญ์และอนิรุจฉำฉันท์ของศรีปราชญ์ เป็นต้น

๔.๕ ด้านการศึกษาวิทยาการสมัยใหม่

สมเด็จพระนารายณ์ทรงมีความสนพระทัยและให้การสนับสนุนวิทยาการสมัยใหม่ของชาวตะวันตกในด้านดาราศาสตร์ โพรดเกล้าฯ ให้สร้างหอดูดาวขึ้นที่พระราชวังจันทร์เกษม ในกรุงศรีอยุธยาและในเมืองลพบุรี โดยทรงเห็นว่าวิชาดาราศาสตร์มีความสำคัญต่อการเดินเรือ และทรงให้ความสนใจวิทยาการด้านอื่นๆ เช่น การถลุงแร่ การสถาปัตยกรรมและการก่อสร้างแบบตะวันตก รวมทั้งการประปา เป็นต้น

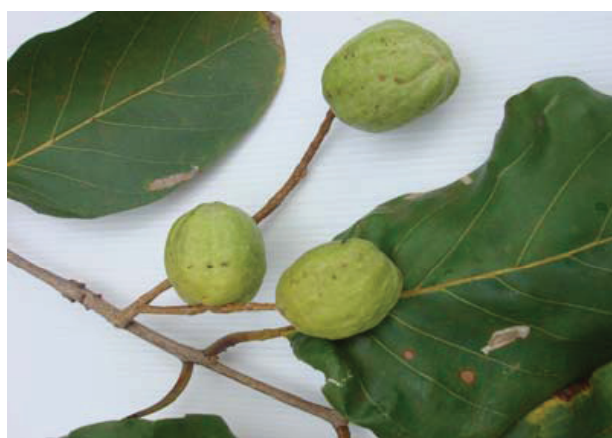
๔.๖ ด้านการแพทย์

การแพทย์ในสมัยพระนารายณ์มหาราช คงมีลักษณะเช่นเดียวกับการแพทย์สมัยโบราณ ซึ่งการบันทึกในจดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยามของมองซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์ กล่าวไว้ว่า “การแพทย์ของชาวสยามนั้นยังไม่สมควรที่จะนับเนื่องว่าเป็นวิทยาศาสตร์ได้ ความรู้เกี่ยวกับวิชาการแพทย์ในกรุงศรีอยุธยาขณะนั้นว่า คนไทยไม่รู้จักศัลยกรรมและกายวิภาคศาสตร์เลย การเรียนแพทย์ของคนไทยไม่ได้ตั้งต้นด้วยการศึกษาโครงสร้างของสัตว์หรือทำการผ่าตัดศพ เช่นที่ชาวยุโรปกระทำ หมอสยามไม่พยายามที่จะศึกษาสรรพคุณของตัวยาแต่ละชนิดนอกจากจะถือตามตำรับที่ปู่ย่าตายายสั่งสอนต่อกันมาเท่านั้น และเขาจะไม่ปรับปรุงแก้ไขตำรับนั้นแต่ประการใด หมอสยามมีพิภพวงถึงลักษณะอาการเฉพาะโรคแต่ละโรค แม้กระนั้นก็ยังบำบัดให้หายไปได้มิใช่น้อย ทั้งนี้ก็เพราะชาวสยามไม่ค่อยดื่มเครื่องดื่มของเมามากนัก” การรักษาไข้ในกรุงสยาม เป็นดังนี้ “ถ้าใครป่วยไข้ ก็เริ่มทำให้เส้นสายยึดโดยให้ผู้มีความชำนาญในทางนี้ขึ้นไปบนร่างกายของคนไข้ แล้วใช้เท้าเหยียบๆ กล่าวกันว่าหญิงมีครรภ์ก็มักใช้ให้เด็กเหยียบเพื่อให้คลอดบุตรง่าย”

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ บันทึกว่า สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงมีโรคประจำตัว ได้แก่ โรคหอบหืด ทรงให้การยอมรับในการแพทย์แผนตะวันตก การแพทย์แผนจีน และการแพทย์แผนอินเดีย โดยพระองค์ทรงได้รับการรักษาโดยหมอหลายชาติหลายภาษา เช่น หมอชาวจีน ชาวพะโค ชาวมอญ ชาวอินเดีย และหมอชาวยุโรป โดยเฉพาะหมอสอนศาสนาชาวฝรั่งเศส ชื่อ มร. โปมาร์ต (Mr. Paumart) ทรงมีการเลือกนำสิ่งที่ดีและเหมาะสมเข้ามาผสมผสานการใช้ร่วมกับการแพทย์แผนไทยอย่างกลมกลืน

สมอไทย

ลูกสมอไทย

ลักษณะต้นฉบับและการบันทึกเนื้อหา

พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ *

ภาพต้นฉบับ “คัมภีร์ชาติพระนารายณ์”

คัมภีร์ชาติพระนารายณ์ เป็นคัมภีร์ใบลานก้อม^๑ฉบับลานดิบ^๒ จำนวน ๑ ผูก มีขนาดกว้าง ๕.๖ เซนติเมตร ยาว ๔๐ เซนติเมตร หนา ๒ เซนติเมตร คัมภีร์ใบลานผูกนี้มีขนาดสั้นกว่าคัมภีร์ใบลานฉบับมาตรฐานที่ใช้บันทึกเรื่องราวทางพุทธศาสนา^๓ ทั่วไปซึ่งมักมีความยาวประมาณ ๕๐-๖๐ เซนติเมตร พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นชัชวาลนาทเรนทร ประทานให้หอสมุดแห่งชาติเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๙

คัมภีร์ชาติพระนารายณ์ผูกนี้ประกอบด้วยใบลานที่จาร^๔ เส้นตัวอักษรไทยจำนวน ๓๓ ลาน ซึ่งมากกว่า ๑ ผูกมาตรฐานของคัมภีร์ทางพุทธศาสนาที่มีจำนวน ๒๔ ลาน ยกเว้นลานสุดท้ายอาจมีจำนวนมากกว่าหรือน้อยกว่า ๒๔ ลานก็ได้แล้วแต่เนื้อหาของเรื่องนั้น คัมภีร์ใบลาน ๑ ลาน มักจารตัวอักษรทั้ง ๒ ด้าน เรียกว่า ๒ หน้าลาน ดังนั้นคัมภีร์ชาติพระนารายณ์ จึงบันทึกเนื้อหาทั้งหมดจำนวน ๖๕ หน้าลาน เพราะลานแรกที่เป็นหน้าปกใช้บันทึกชื่อเรียกว่า “กำภีชาติพระนาราย ๓๕๐”^๕

* เรียบเรียงโดย นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านภาษาโบราณ สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม.

^๑ ก้อมเป็นภาษาดิบล้านนา แปลว่า ย่อย, เล็ก, น้อย, ลานก้อมจึงแปลว่า ลานขนาดเล็ก.

^๒ หมายถึง ฉบับที่เป็นเนื้อลานแท้ๆ ไสเก็บริมให้เสมอดั้งแต่ขั้นตอนการเตรียมใบลานเพื่อเป็นลานหนังสือแล้ว และเมื่อจารตัวอักษรเสร็จก็ไม่มีกระดาษติดตกแต่งด้านข้างของใบลานอีกเลย.

^๓ การเปรียบเทียบกับคัมภีร์ใบลานทางพุทธศาสนา เนื่องจากเป็นชนบเดิมเมื่อแรกเริ่มนำคัมภีร์ใบลานมาใช้เพื่อบันทึกข้อธรรมในพุทธศาสนา ทำให้คนไทยมีความเชื่อที่ต้องใช้คัมภีร์ใบลานเพื่อบันทึกเรื่องราวทางพุทธศาสนาและความรู้วิชาการที่เป็นมงคลเท่านั้น หากนำไปบันทึกเรื่องราวที่ไม่สมควรจะเป็นบาปแก่ผู้กระทำ.

^๔ จาร คือ การบันทึกเส้นตัวอักษรด้วยเหล็กแหลม แล้วนำไปลบเขม่าผสมน้ำมันยางไม้ ทำให้เส้นตัวอักษรเป็นสีดำชัดเจนยิ่งขึ้น.

^๕ “กำภีชาติพระนาราย”, หอสมุดแห่งชาติ, คัมภีร์ใบลาน ๑ ผูก, อักษรไทย, ภาษาไทย, เส้นจาร, ฉบับลานดิบ, เลขที่ ๑๑๔๓, หมวดเวชศาสตร์.

เพียงด้านเดียวเท่านั้น ถัดจากลานหน้าปากจึงเริ่มจารข้อความด้วยอักษรไทย ภาษาไทยหน้าละ ๕ บรรทัด โดยมีสัญลักษณ์บอกลำดับลานเป็นตัวอักษรไทยประสมกับสระในภาษาบาลี ๑๒ ตัว คือ สระอะ (แต่ไม่มีรูป) อา อิ อี อุ อู เอ โอ โอะ เอา อ้อ อะ จารไว้ที่บริเวณกึ่งกลางริมซ้ายของด้านหลังใบลานแต่ละใบ เพียงแห่งเดียวเท่านั้น สัญลักษณ์นี้เรียกตามขนบเดิมในภาษาบาลีว่า อังกา (อังกา)^๖ อังกาที่ปรากฏใน คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ จึงประกอบด้วยพยัญชนะไทย ๓ ตัว คือ อักษร ก จำนวน ๑๒ ลาน อักษร ข จำนวน ๑๒ ลาน และอักษร ฃ จำนวน ๘ ลาน รวมเป็น ๓๒ ลาน

ลักษณะตัวอักษรและอักษรวิธีที่ปรากฏในต้นฉบับเป็นตัวอักษรไทยแบบบรรจง แต่ใช้อักษรวิธีไม่สม่ำเสมอเหมือนปัจจุบันเนื่องจากเป็นการเขียนตามเสียงที่ได้ยิน และตามความนิยมในสมัยนั้น ประกอบกับยังไม่มีพจนานุกรมเป็นแนวทางในการเขียนคำแต่ละคำ ทำให้การใช้รูปสระพยัญชนะ และวรรณยุกต์มีความลักลั่นกันอยู่มาก บางคำอาจใส่เสียงวรรณยุกต์ แต่บางคำอาจไม่ได้ใส่เสียงวรรณยุกต์ก็ได้ ดังนั้นผู้อ่านจึงต้องอ่านหาความหมายตามบริบทของแต่ละประโยค รวมทั้งต้องพยายามตีความของคำแต่ละคำให้ถูกต้องตรงตามความหมายที่ผู้จารประสงค์ เช่น คำว่า “แก” ผู้เขียนอาจประสงค์ให้เป็น “แก” หรือ “แก๊” ก็ได้ “ไห” อาจประสงค์ให้เป็น “ให้” หรือ “ไห” ก็ได้ เป็นต้น ทำให้คำๆ เดียวกันอาจมีวิธีการประสมคำได้แตกต่างกันหลากหลายดังนี้

ให้	อาจเขียนเป็น	ไห, ไห้, ไห้ย, ให้
ท้อ	”	ทอง, ท้อง
คือ	”	ครี, คือ, ครี
อยาก	”	หยาก, ยาก
เย็น	”	เอيين, เอียน, เหยูน, เอียน
เสมอ	”	เสมอ, เสมอ, สะเมื่อ, เสมือ
มี	”	มี, หมี
ผล	”	ฝัละ, ผล, ฝัล
จูลละลาย	”	จูลละลาย, จุลละลาย, จุลลละลาย
ขนาน	”	ขหนาน
หย่อน	”	ญอน, อยอน
ใส่	”	ใส
วันละ	”	วัลละ
หญ้า	”	ห้ญา, หญญา
เหล้า	”	เลา
มะพร้าว	”	มะเพรวาว

^๖ ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และ วิรัตน์ อุณาพรวารจกร, คัมภีร์ใบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์, กรุงเทพฯ : สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๔๖, หน้า ๒.

เท้า	อาจเขียนเป็น	ทาว, เทา, ท้าว
พอ	”	ภ้อ
ไป	”	ไป
ไฟ	”	ไฟ
พิการ	”	วีการ, ฟีการ
	ฯลฯ	

นอกจากนั้น คำศัพท์เฉพาะหลายคำก็มีอักษรวิธีที่แตกต่างจากความถูกต้องในปัจจุบันแต่เมื่ออ่านออกเสียงแล้วก็สามารถเข้าใจได้เช่นกัน คือ

ชिरนัคคี	ต้นฉบับเขียนเป็น	ชिरนัคคี
ปริณามัคคี	”	ปรินามคี
ติกชะธาตุ	”	ติกะธาตุ
มันทกะธาตุ	”	มันณะกะธาตุ
ผักแพ้ว	”	พักแพว
บุคคล	”	บุทคล
พิษ	”	พีศ

อย่างไรก็ตามลักษณะการบันทึกข้อความของต้นฉบับคมภีร์ธาตุพระนารายณ์ยังสะท้อนความมีวัฒนธรรมในการจดบันทึกเรื่องราวลงบนวัสดุต่างๆ ของคนไทยอย่างมีระเบียบแบบแผน เนื่องจากวัสดุรองรับการจดบันทึกจะหายากและมีราคาแพงจนเป็นข้อจำกัดทำให้คนไทยต้องใช้วัสดุรองรับการบันทึกเรื่องราวอย่างประหยัด แม้ว่าการบันทึกเรื่องราวแต่ละเรื่องหรือยาแต่ละขนานจะไม่มีคำย่อหน้าเพื่อขึ้นต้นใหม่หรือแยกข้อความแต่ละเหตุการณ์ออกจากกันก็ตาม แต่เราก็สามารถนำมาแยกเป็นย่อหน้า หรือแยกตัวย่อแต่ละขนานเพื่อการจัดพิมพ์ได้อย่างถูกต้องและเข้าใจง่ายยิ่งขึ้น เพราะคนไทยโบราณท่านมีเครื่องหมายวรรคตอนโบราณกำกับการเขียนอย่างมีระบบ ดังนี้

๑. เมื่อเริ่มต้นบันทึกเรื่องราวหรือขึ้นชื่อยาแต่ละขนาน จะใช้เครื่องหมายอังกั่น (๓) เริ่มต้นก่อน เช่น

“๓ ลักชนเตโชธาตุออกจากตัวนั้น.....”^๗

“๓ ยาสำหรับเตโชธาตุอันพิการ.....”^๘

^๗ “กำภีธาตุพระนารายณ์”, หน้า ก/๑ บรรทัดที่ ๑.

^๘ เรื่องเดิม, หน้า กา/๑ บรรทัดที่ ๒-๓.

บางกรณีที่เป็นกรล่ำดบชื้อยารักษาอาการเดียวกันหลายขนานจะเขียนตัวเลขล่ำดบกำกับไว้บนเครื่องหมายอังกัันด้วย (๑, ๒, ๓) เช่น

“๓ ขหนานหนึ่งให้อา หวานน้ำ...”^๙

๒. เมื่อจบเรื่องในคัมภีร์บางแห่งใช้เครื่องหมายอังกัันเดียว (๑) บางแห่งหากมีที่ว่างมากพอ จะใช้เครื่องหมาย อังกััน วิสรรชนีและโคมุต (๓๕๐) เช่น “...แก็ได้หายสินแล ๓๕๐”^{๑๐}

๓. การใช้เครื่องหมายปีกกา () กำกับคำทั้งข้างหน้าและข้างหลังปีกกา เพื่อประหยัดเนื้อที่ในการเขียนคำซ้ำๆ และยังทำให้จดจำได้ง่าย ซึ่งสามารถจำแนกการใช้ได้ ๓ กรณีดังนี้

๓.๑ กำกับคำร่วมที่มาข้างหน้าคำในปีกกา เช่น

“...ให้บวม ^{หน้า}มือ ^{มือ}.....”^{๑๑} อ่านว่า ให้บวมหน้า บวมมือ บวมท้อง บวมเท้า

“...ให้ร้อนปลาย ^{มือ}ทาว ^{ทาว}.....”^{๑๒} อ่านว่า ให้ร้อนปลายมือปลายเท้า

“ละลายน้ำ ^{ร้อน}ฝิ่งรวง ^{ฝิ่งรวง}.....”^{๑๓} อ่านว่า ละลายน้ำร้อน น้ำฝิ่งรวง น้ำมูตรโคดำ

๓.๒ กำกับคำร่วมทั้งข้างหน้าและข้างหลังปีกกา เช่น

“๓ ถ้าไขนอย ^{คิมหนด}วสันต ^{โลहित}วโย ^{วสันต}.....”^{๑๔} อ่านว่า ถ้าไขในคิมหันต์โลहितมีกำลัง ถ้าไขในวสันต์

วโยมีกำลัง ถ้าไขในเหมันต์ เสมหะมีกำลัง

“๓ อาโปธาตุถอยนัันไห ^{ลิ่ง}ทอ้ง ^{เจ็บ}จุกอก...”^{๑๕} อ่านว่า อาโปธาตุถอยนัันให้ลิ่งทอ้ง เจ็บทอ้งจุกอก

๓.๓ กำกับคำร่วมเฉพาะหลังปีกกา เช่น

“ด้วยติกขาคินีกำเร็บแล ^{วิสะมา}คินีอันทุพละ...”^{๑๖} อ่านว่า ด้วยติกกะขาคินีกำเร็บแล

วิสะมาคินีมันทา คินีอันทุพล

^๙ “กำภีธาตุพระนระราย”, หน้า ก/๑ บรรทัดที่ ๔.

^{๑๐} เรื่องเดิม, หน้า เข/๑ บรรทัดที่ ๕.

^{๑๑} เรื่องเดิม, หน้า ก/๑ บรรทัดที่ ๑.

^{๑๒} เรื่องเดิม, หน้าเดียวกัน บรรทัดเดียวกัน.

^{๑๓} เรื่องเดิม, หน้าโก/๒ บรรทัดที่ ๑.

^{๑๔} เรื่องเดิม, หน้า ก/๒ บรรทัดที่ ๕.

^{๑๕} เรื่องเดิม, หน้า กุ/๑ บรรทัดที่ ๓.

^{๑๖} เรื่องเดิม, หน้า กุ/๑ บรรทัดที่ ๑.

“....บ่ทำแห่งละลายน้ำ ^{ร้อนกิน} _{ใส่ตา} บ้างหาย”^{๑๗} อ่านว่า บดทำแห่งละลายน้ำร้อนกินบ้าง ใส่ตา บ้างหาย

๔. ใช้เครื่องหมายละสุด (๖) ประไว้ที่ท้ายบรรทัด หรือท้ายวรรค ในกรณีมีที่ว่างท้ายบรรทัดเหลือ อยู่บ้าง แต่ไม่สามารถเขียนข้อความเพิ่มเติมพอจบคำโดยให้กรอบหลังข้อความเสมอกับทุกบรรทัดได้ ปราชญ์โบราณจึงทำเครื่องหมายละสุด (๖) ประไว้ที่ท้ายบรรทัด ดังนี้

- “....ถ้าคูโรคหมี่ถูกวางยาผิด ๖
 ดั่งอะชะรรพิต....”^{๑๘}
- “ถ้ามีถอยให้เอา ผลข้าพลุ ผลสมอไทย ๖
 ผลจึงจ้อหลวง....”^{๑๙}
- “....แล้วไหยแปรไปให้ ๖
 ตัก ^{บุบโพ} _{โหด} ให้เสโทตักหนัก....”^{๒๐}
- “....เก็ลอสุนจะละ ๖
 เก็ลเวยาะกะษา เก็ลอสินเทาว์ สิ่งละสวนกิ่ง....”^{๒๑}

๕. มีการใช้เครื่องหมายตีนครุ^{๒๒} (+) ประกอบการบันทึกข้อความ ๒ กรณี ดังนี้

๕.๑ ใช้บอกน้ำหนักยาตามมาตราซึ่งตามแบบไทยประเพณี ซึ่งมีอัตราส่วน ๖ ลำดับ คือ ชั่ง, ตำลึง, บาท, สลึง, เฟื้อง, ไพ โดยมีรูปแบบการเขียนในเครื่องหมาย คือ ^{ชั่ง} _{ตำลึง} _{บาท} _{เฟื้อง} _{สลึง} _{ไพ} โดยมีข้อความดังตัวอย่าง

“....เมื่อจเสวยจึงชั่งเอานัก +_๑ แทรกกะเทียมเข้า ๒ ไพ.....”^{๒๓} อ่านว่า.... เมื่อจะเสวยจึงชั่ง เอานัก ๑ สลึงแทรกกระเทียมเข้า ๒ ไพ.....

“....เอื้องพิดม้าสิ่งละ ^{๑๐} +”^{๒๔} อ่านว่า.....เอื้องพิดม้าสิ่งละ ๑๐ ตำลึง.....

^{๑๗} “กำภีธาตุดุพระนารายณ์”, หน้า ก/๑ บรรทัดที่ ๕.

^{๑๘} เรื่องเดิม, หน้า ก/๒ บรรทัดที่ ๓-๔.

^{๑๙} เรื่องเดิม, หน้า ก/๒ บรรทัดที่ ๑-๒.

^{๒๐} เรื่องเดิม, หน้า กุ/๑ บรรทัดที่ ๔-๕.

^{๒๑} เรื่องเดิม, หน้า ข/๑ บรรทัดที่ ๔-๕

^{๒๒} ราชบัณฑิตยสถาน, หลักเกณฑ์การใช้เครื่องหมายวรรคตอนและเครื่องหมายอื่นๆ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพฯ : บริษัทเพื่อนพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๒, หน้า ๕๖.

^{๒๓} “กำภีธาตุดุพระนารายณ์”, หน้า ข/๒ บรรทัดที่ ๒.

^{๒๔} เรื่องเดิม, หน้า ขา/๑ บรรทัดที่ ๔.

๕.๒ ใช้บอกวันเดือนและขึ้นแรมทางจันทรคติโดยถ้าเป็นวันข้างขึ้นตัวเลขจะอยู่ข้างบน เครื่องหมาย หากเป็นวันข้างแรมตัวเลขจะอยู่ข้างล่าง เช่น

“ฯ ถวายทรงในวัน ๗—^{๑๒}_{๑๑} คำปี่กุนเอกศก.....”^{๒๕} อ่านว่า ถวายทรงในวันเสาร์ เดือน ๑๒ แรม ๑๑ คำ ปี่กุนเอกศก.

“.....ทูลเกล้าฯ ถวายทรง ณ ๕—^๕ วัน คำปี่ชวดโทศก”^{๒๖} อ่านว่า ทูลเกล้าฯ ถวายทรง ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๕ ขึ้น ๕ คำ ปี่ชวดโทศก.

^{๒๕} เรื่องเดิม, หน้า ชะ/๒ บรรทัดที่ ๑.

^{๒๖} เรื่องเดิม, หน้า ชู/๑ บรรทัดที่ ๓.

คุณค่าของคัมภีร์ชาติพระนารายณ์ ในด้านประวัติศาสตร์และสังคม

พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ *

ต้นฉบับ ตำราพระโอสถพระนารายณ์

คัมภีร์ชาติพระนารายณ์ มีอีกชื่อหนึ่งที่ถูกคนโดยทั่วไปรู้จักดี คือ ตำราพระโอสถพระนารายณ์ ซึ่งเป็นชื่อที่ตั้งตามเนื้อหาในเล่ม โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราพระโอสถพระนารายณ์ ทรงพระสมุทวชิรญาณสำหรับพระนคร ได้กล่าวไว้ในคำนำหนังสือซึ่งคณะเจ้าภาพได้มาแจ้งความขอรับพิมพ์หนังสือในหอพระสมุดฯ เป็นของแจกในงานปลงศพ นายปั้น ฉายสุวรรณ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ ซึ่งเป็นคำนำในการจัดพิมพ์ครั้งที่ ๓ ความว่า “มีตำราพระโอสถซึ่งหมอล่วงได้ประกอบถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราชหลายขนาน ปรากฏชื่อหมอล่วงแล้ววันคืนที่ได้ตั้งพระโอสถนั้นๆ จดไว้ชัดเจนอยู่ในระหว่างปีกุน จุลศักราช ๑๐๒๑ (พ.ศ. ๒๒๐๒) จนถึงปีกุญ จุลศักราช ๑๐๒๓ (พ.ศ. ๒๒๐๔) คือระหว่างปีที่ ๓ จนถึงปีที่ ๕ ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช”^๑ สรุปความว่า เมื่อสมุทวชิรญาณคัดเลือกเรื่องที่เห็นว่าดี มีผู้คนสนใจมาก มาเตรียมเป็นต้นฉบับแล้วได้ทรงตั้งชื่อหนังสือที่สื่อสาระในเรื่องให้น่าสนใจตามไปด้วย

* เรียบเรียงโดย นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านภาษาโบราณ สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม.

^๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราพระโอสถพระนารายณ์, “คำนำ”, ตำราพระโอสถพระนารายณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, พิมพ์ในงานปลงศพ นายปั้น ฉายสุวรรณ เมื่อปีกุน พ.ศ. ๒๔๖๖, หน้า (๑) - (๒).

ภาพสะท้อนสังคมและประวัติศาสตร์

คุณค่าของคัมภีร์ธาตุพระนารายณ์หรือ ตำราพระโอสถพระนารายณ์ที่สะท้อนประวัติศาสตร์และสังคมสามารถศึกษาได้จากเนื้อหาสาระที่ปรากฏอยู่ในเรื่องที่บ้านทักไว้ ซึ่งก็เป็นที่น่าทึ่งว่าหนังสือเรื่องนี้เป็นตำรายาแผนโบราณที่แพทย์ประกอบขึ้นเพื่อใช้รักษาโรคของอดีตพระมหากษัตริย์ของไทยในสมัยอยุธยาแม้ข้อมูลในคัมภีร์จะไม่ได้ออกพระนามพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์โดยตรงตามธรรมเนียมโบราณของไทย เช่น **ถวายสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงท้ายสระ** ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสรุปว่า คือสมเด็จพระเพทราชา^๒ ตามหลักฐานที่ปรากฏในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาบันทึกว่า พระองค์สวรรคต ณ พระที่นั่งท้ายสระ เป็นต้น อย่างไรก็ตามวัน เวลา และศักราชที่ปรากฏในเรื่องที่ทำให้สามารถคำนวณสอบเทียบช่วงเวลาคงทราบชัดเจนสามารถออกพระนามพระมหากษัตริย์ได้ด้วย เช่น “ข้าพระพุทธเจ้า ออกพระสิทธิสารประกอบทูลเกล้าฯ ถวายให้ทรง ณ วัน ๓ ๙ ๑๐ ค่ำ ศักราช ๒๒๓๐ ปีชาล อัฐศก” สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ จึงมีเชิงอรรถอธิบายว่า **แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์^๓** เป็นต้น

นอกจากนั้นเนื้อหาสาระและศัพท์สำนวนภาษายังสะท้อนบริบทของสังคมในสมัยอยุธยาได้หลายประการ ดังนี้

๑. การรักษาโรคของผู้คนในสมัยอยุธยามีวิธีการหลายอย่าง โดยใช้ยาที่ประกอบด้วยสมุนไพรชนิดต่างๆ คือ ประชุมเป็น

๑.๑ ยาทา เช่น ยาทาพระเส้น ยาทรงทาพระนลาต

๑.๒ ยากิน เช่น ยามหาจุลทิพย์ กินแก้พระเส้นอันทพฤกษ์

๑.๓ ยานัตถ์ เช่น ยาทรงนัตถ์...ทำเป็นจุมทรงนัตถ์ แก้พระวาโยทั้งหลาย

๑.๔ ยาประคบ ประสมเครื่องยาใส่ห่อผ้าแล้วหนึ่งให้ร้อนก่อนประคบ เช่น พระอังคพระเส้นตั้งให้หย่อน...ห่อผ้าหนึ่งให้ร้อน อังคพระเส้นอันพิรุฑให้หย่อนแล

๑.๕ ยาดม เป็นยาขนานเดียวกับยานัตถ์ แต่ใช้ห่อในผ้าบางและเพิ่มสมุนไพรบางชนิดดังความในเรื่องกล่าวไว้ว่า “...ถ้าจะทำทรงดม เอาผิวมะกรูด ไพล ประกอบลงพอควรห่อผ้าบางทรงดมแก้ปวดพระเศียร แก้วิงเวียน แก้สลับ...”

๑.๖ ยาเช็ด ใช้สมุนไพรหลายชนิดประชุมเป็นแท่ง ผนด้วยน้ำกระสาย จากน้ำมะนาวหรือน้ำท่า ใช้เช็ดฝีให้หายได้

๑.๗ ยาทา ประกอบการนวดแบบสับ ปรากฏความในเรื่องว่า “ถ้าเป็นไข้จับให้สับกระหม่อม สับต้นคอ ทาหายแก้ลมขึ้นสูง...”^๔

๑.๘ ยาขโลม มักใช้ประกอบเป็นทั้งยากิน และยาขโลม เช่น ยาแก้ใช้สันนิบาตชื่อหอมคุม

๑.๙ ยาหยอดตา ยาขนานนี้เป็นยาแก้ลมป่วง เมื่อประชุมยาตามสูตรแล้ว บดทำแท่งละลายน้ำร้อนกินบ้าง ใส่ตาบ้าง หาย

^๒ ตำราพระโอสถพระนารายณ์ พิมพ์ครั้งที่ ๓, ในงานปลงศพ นายปั้น ฉายสุวรรณ เมื่อปีกุน พ.ศ. ๒๔๖๖, หน้า ๑๑.

^๓ เรื่องเดิม, หน้า ๓๓.

^๔ ชยันต์ พิเชียรสุนทรและคณะ, คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์, กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๔, หน้า ๑๙.

๑.๑๐ น้ำมันแก้ผมร่วนแลให้คันให้หงอก ยาขนานนี้เป็นน้ำมันสำหรับทรงแก้พระเกศาหล่น แลให้คันให้หงอก เพราะพระโรคจริตสิดวง

๑.๑๑ ยาสี่ฝิ่งบั้งพระเส้น เมื่อปรุงยาจนครบสูตรหุงให้เป็นน้ำมันแล้วเพิ่มส่วนประสมด้วยชัน ๓ ชนิด กวนให้ดีแล้ว จึงเอายาทาแพหรือทาผ้า ปิดไว้ที่พระเส้นอันแข็งให้หย่อน^๔

๑.๑๒ ยาสี่ฝิ่งสำหรับดูดหนอง กัดเนื้อ และเรียกเนื้อ เป็นยาที่หอมฝรั่งประกอบขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายสำหรับปิดฝีเปื่อยเน่า ยาขนานนี้ยังได้รับความนิยมสืบมาจนปัจจุบัน ดังปรากฏในคำนำหนังสือที่ สมเด็จพระยาดำรงทรงไว้หน้าหนังสือว่า *ประหลาดที่มีตำราชี้ฝิ่งรักษาบาดแผล หอมฝรั่งประกอบ ถวายในครั้งนั้นด้วย ชี้ฝิ่งตามตำรานี้ หอมฝรั่งกุฎีจีนยังใช้รักษากันมาจนตราบเท่าทุกวันนี้*^๕

๑.๑๓ ยาหยอดหู ออกพระสิทธิสาร ประกอบทูลเกล้าฯ ถวายให้หยอดในพระกรรณ แก้ตั้ง แก้กัน แก้น้ำเหลือง แก้นอง (บุพุโพ) รวมทั้งยังปรุงน้ำมันสำหรับยอนหู โดยเป่าเข้าในลักล่องหรือใช้ทา ก็ได้ (จะทรงยอนในพระกรรณ) แก้น้ำพุโพน้ำเหลืองได้

๒. การบันทึกเนื้อหาเลือกใช้ถ้อยคำสำนวนไพเราะ สละสลวย กินความ แม้จะเป็นเพียง คำสั้นๆ เพียงคำเดียวเท่านั้น มีข้อน่าสังเกตว่าการเลือกใช้ถ้อยคำไพเราะอาจมีสาเหตุมาจากการเป็น ตำรารักษาพระโรคของพระเจ้าอยู่หัวจึงต้องเลือกใช้คำสุภาพ ตลอดจนอาจใช้คำราชาศัพท์ประกอบการอธิบาย เช่น

- จะยาไซรั คำว่า *ยา* ในที่นี้เป็นคำกริยา มาจากคำว่า เยียวยา แปลว่า รักษา
- เร่งยาจงฉับพลัน คำว่า *ฉับพลัน* แปลว่า *ทันที* โดยมี คำว่า *จง* ซึ่งมีความหมายในเชิงคำสั่ง ทำให้ได้ความรู้สึกว่า เป็นอาการที่ต้องรักษาโดยเร็วทันที
- กินแก้เสมหะตีขึ้นสงบแล คำว่า *สงบ* ตามพจนานุกรม ให้คำนิยามว่า ไม่กำเริบ กลับเป็นปกติ ระวัง หยดหนึ่ง ปราศจากเรื่องรบกวน ไม่จุ่นจ้าน เมื่อนำมาใช้บอกอาการเจ็บป่วย ทำให้เป็นที่เข้าใจดีว่ามีอาการกลับเป็นปกติ
- เจริจามิขัด คำว่า *เจริญ* มีความหมายเดียวกับคำว่า พุด แต่เป็นคำศัพท์ที่มีระดับสูงกว่า จึงทำให้ประโยคนี้ไพเราะน่าฟัง
- ทูเลธาตุ คำว่า *ทูเลา* พจนานุกรมแปลว่า *คลาย* หรือ *ลดน้อยลง* ทูเลธาตุมีความหมายว่า ธาตุที่ผิดปกติ ค่อยคลายหายเป็นปกติ
- กินแก้ต้องทุบถองโบายตี คำว่า *ต้อง* ในที่นี้มีความหมายเหมือนคำว่า *ถูก* เช่น *ต้องใจ* แปลว่า *ถูกใจ* *ต้องตะวัน* แปลว่า *ถูกตะวันส่อง* ดังนั้นประโยคที่ยกมาจึงแปลว่า *กินแก้ถูกทุบถอง โบาย ตี แต่ฟังไพเราะดีกว่า*
- พระเส้นอันพิรุฑ คำว่า *พิรุฑ* พจนานุกรมให้คำนิยามว่า *ผิดปกติ* มีอาการน่าสงสัย เมื่อนำมาใช้ในที่นี้แปลว่า *พระเส้นผิดปกติทำให้เจ็บป่วย* แต่สามารถใช้คำบอกให้กินความ และผู้ฟังตีความเพิ่มเติมเองได้

^๔ ชยันต์ พิเชียรสุนทรและคณะ, คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์, กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๔, หน้า ๒๑.

^๕ ตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้าคำนำ (๒).

- **ปรุลงกวนให้สบกัน** คำว่า **สบ** พจนานุกรม นิยามความหมายว่า เท่ากัน เสมอกัน เมื่อนำมาใช้ในที่นี้แปลว่า ประสมให้เข้ากันเป็นเนื้อเดียว
- **ถ้ามิถอย** คำว่า **ถอย** ในที่นี้แปลว่า **โรคไม่หาย หรือคลายลง** ซึ่งใช้ศัพท์เพียงคำเดียวก็กินความกระจำง
- **บดจงละเอียด** คำว่า **จง** ในที่นี้มีความหมายเป็นคำสั่ง เท่ากับคำว่า ให้ สามารถใช้ว่า บดให้ละเอียดก็ได้ แต่ไม่ไพเราะและให้ความรู้สึกว่าเป็นต้องทำให้ละเอียดเท่า
- **ทูปพอยั๊บ** ในสูตรกล่าวถึง กระเทียม ๗ กลีบ ทูปพอยั๊บเข้าใจว่าหมายถึง ทูปให้แค่พอขำ คำว่าพอ ทำให้ความหมายของคำว่ายับผ่อนลง
- **ซัดเสียให้ยับ** ในสูตรยากกล่าวคือ ตีบุกด้า โดยให้นำมาหลอมให้กว้างก่อนแล้วจึงใช้มาด (กำมะถัน) ซัดเสียให้ยับ ยับ ในที่นี้น่าจะหมายถึง ย่น ยุ่ย หรือแหลกละเอียด แสดงให้เห็นว่า คำเดียวกันมีความหมายหลายนัย ขึ้นอยู่กับบริบทรอบคำๆ นั้นด้วย

๓. **สูตรปรุลงยาบางขนานมีการใช้พืชสมุนไพรที่มาจากต่างประเทศ** ประสมกับสมุนไพรไทย ซึ่งแพทย์ผู้ปรุลงยาเป็นชาวต่างประเทศ คือสูตรของออกพระสิทธิสารในบางแห่งจะออกชื่อเต็มว่า ออกพระสิทธิสารพราหมณ์เทศ ทำให้ทราบเชื้อชาติของท่านเป็นหมอลองชาวต่างประเทศ ๑ สูตรเป็นยาแก่น้ำเหลืองบุพโพ มีใบพืชชนิดหนึ่ง คือ **ใบฟาแก่น** และอีกขนานหนึ่งเป็นยาของเมสีหมอลองฝรั่งประกอบมูลเกล้าๆ ถวาย ท่านใช้มาดะก็ ในคำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ของ ดร.ชยันต์ พิเชียรสุนทร เรียกว่า มาดะก็ และอธิบายว่า เป็นยางไม้ประเภทชันน้ำมัน เป็นพืชที่ขึ้นอยู่บริเวณโดยรอบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน เป็นต้น

๔. **การนำคุณค่าจากสมุนไพรแต่ละชนิดมาใช้** มีวิธีการแตกต่างกัน บางสูตรไม่ได้บอกวิธีการทำโดยละเอียด แต่จะใช้คำกลางให้อยู่ในดุลยพินิจของหมอเอง เช่น “ยาทั้งนี้ควรต้มให้ต้ม ควรทำให้ตำบิตเอาให้สิ้นเชิง”^๗ แสดงว่า หากผู้ใดประสงค์จะปรุลงยานี้ ต้องมีความรู้ว่า จะสามารถนำสรรพคุณยาจากพืชแต่ละชนิดมาใช้ได้อย่างไร

๕. **แทรกคติแนวความคิดความเชื่อตามหลักศาสนา** หากรักษาด้วยยาชั้นดีแล้วโรคไม่หายแสดงว่าเป็นบุญกรรมของแต่ละบุคคล เช่น

“ยานี้ประเสริฐนัก เว้นแต่กรรมได้กระทำมาแต่บุรพชาติโน้นจึงจะมีหายแล”^๘

“ถ้าเกิดแก่บุคคลใด เป็นกรรมผู้นั้นแล..”^๙

^๗ ตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๓๕.

^๘ เรื่องเดิม, หน้า ๒๒.

^๙ เรื่องเดิม, หน้า ๙.

๖. การรักษาโรคด้วยยาสมุนไพรต้องมีขั้นตอนและระยะเวลา ตามลำดับเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ โดยปกติของแพทย์แผนโบราณ มักจัดยาให้ผู้ป่วย ๓ ชุด คือ ยารักษา ยารุ และ ยาตั้งธาตุ หรือ ยาบำรุงธาตุ^{๑๐} ดังนั้นสูตรยาที่ปรากฏในตำรานี้ บางขนานจึงบันทึกว่า “กินไปทุกวันให้ได้เดือน ๑ จึงจะรู้จักคุณยาเห็นประจักษ์อันวิเศษแก่นันวุติโรค ๙๖ ประการ กับพยาธิทั้งหลายทุกประการตีนักแล”^{๑๑} นอกจากนี้ยานั้นยังบอกวิธีใช้กำกับไว้ด้วยว่า “ผู้จะไปข้างหน้าก็ย้ายดุจให้เดินเพิ่มขึ้น มิให้เดินผ่อนลงพอสมควรนั้นเถิด”^{๑๒}

๗. เลือกใช้คำศัพท์ที่แตกต่างจากปัจจุบันในความหมายเดียวกัน สะท้อนความนิยมและความคลั่งไคล้ของผู้คนในสมัยที่บันทึกตำรานี้ได้เป็นอย่างดี เช่น คำว่า

ลักษณะ	ปัจจุบันใช้	ลักษณะ
อายุสม์	”	อายุ
พิศม์	”	พิษ
ปลิวี	”	ปลูพี
อสรพิศม์	”	อสรพิษ
จักขุ	”	จักขุ
บุรพชาติ	”	บุพชาติ
อังกบ	”	ประคบ
ห้องรุ้ง พงมาร	”	ห้องยู่่ง พงมาน
เพื่อ	”	เพราะ
	เป็นต้น	

๘. อัตราส่วนของยาแต่ละชนิดสะท้อนสภาพของสมุนไพรและสรรพคุณยาแต่ละสิ่ง บางตำรับใช้อัตราส่วนเดียวกัน บางตำรับใช้หลายอัตราส่วน เช่น

น้ำมันมหาวิศครรราชไทย ใช้หลายอัตรา คือ
“...ใคร้เครือ เปราะหอมสิ่งละ ๒ ตำลึง
...ลูกกลางโพง ๒๐ ลูก...น้ำมันงาเขย ๗ ทะนาน...”^{๑๓}

ซึ่งโดยปกติยาทั่วไปมักกำหนดให้เป็นส่วน เช่น “อัคคินี้วณะให้เอากันชา ยิงสม สิ่งละส่วนเปลือกอบเชย ใบกระวาน กานพลู สะค่าน สิ่งละ ๒ ส่วน ชิงแห้ง ๓ ส่วน รากเจตมูลเพลิง ดีปลีสิ่งละ ๔ ส่วน น้ำตาลกรวด ๖ ส่วน...”^{๑๔}

^{๑๐} จารึกตำรายาวัตรราชโอรสอารามราชวรวิหาร, กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๕, หน้า ๒๗.

^{๑๑} ตำราโอสถพระนารายณ์ พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๒๗.

^{๑๒} เรื่องเดิม, หน้า ๒๘.

^{๑๓} เรื่องเดิม, หน้า ๓๓.

^{๑๔} เรื่องเดิม, หน้า ๖.

๙. ชื่อยาบางชนิดในสมัยอยุธยาออกเสียงต่างจากปัจจุบัน โดยเฉพาะจากเสียงสระยาวเป็นสระเสียงสั้น ซึ่งศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ราชบัณฑิต ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านภาษาและประวัติศาสตร์ อธิบายว่า สระเสียงสั้นและสระเสียงยาวไม่ได้ทำให้ความหมายของคำศัพท์เปลี่ยนแปลง^{๑๕} แต่แสดงให้เห็นความนิยมของแต่ละยุคสมัย เช่น

ข้าพลู	ปัจจุบันเรียก	ชะพลู
การชา	”	กัญชา
คลังคล้าย	”	คลังไคล
หมี	”	มิ

๑๐. การแบ่งวรรคตอนข้อความจากต้นฉบับมาเป็นฉบับพิมพ์ ดังได้กล่าวแล้วว่าปราชญ์โบราณมีภูมิรู้และภูมิปัญญาทรงค้ำยั้ง ท่านสามารถบันทึกสาระลงในเอกสารโบราณให้ครบถ้วนตามประสงค์ตลอดจนสามารถเลือกใช้คำสั้นๆ เพียงคำเดียวให้สามารถกินความได้ชัดเจน ประกอบกับวัสดุรองรับการบันทึกจำกัด ทำให้คนรุ่นหลังที่นำความรู้เหล่านั้นมาจัดพิมพ์ อาจตัดทอนคำบางคำออกหรือเติมเสียงวรรณยุกต์ตามสมัยปัจจุบัน ทำให้ความสละสลวยในภาษาตลอดจนความหมายของคำอาจเปลี่ยนไปดังตัวอย่างประโยคในลักษณะอาโปธาตุถอย ความว่า “...มักให้ปัสสาวะ วันละ ๒๐ - ๓๐ เพลว บ้างก็ให้ขีดปวดมิสะดวก บริโภคอาหารก็ได้อิม ให้ท้องขึ้นท้องพอง...”^{๑๖} ซึ่งต่างจากข้อมูลในต้นฉบับคัมภีร์โบลานท่านบันทึกไว้ว่า “...บริโภค อาหารหมีโดยอิมไปให้ท้อง ^{ขึ้น} | ผอมเหลือ...”^{๑๗} ซึ่งที่ถูกต้องควรแบ่งวรรคตอนข้อความตอนนี้ว่า บริโภคอาหารก็ได้ อิมไปให้ท้องขึ้นท้องพอง หมายความว่า โดยปกติบริโภคอาหารมิได้ หากรับประทานอิมไปก็จะทำให้มีอาการท้องขึ้นท้องพอง (ท้องเฟ้อ)

นอกจากนั้นยังมีคำบางคำจากความบางตอนในต้นฉบับที่ไม่ได้ใส่รูปวรรณยุกต์ไว้ผู้จัดพิมพ์ชำระได้จัดพิมพ์ใส่เครื่องหมายวรรณยุกต์ตามความเข้าใจ ทำให้อ่านได้ใจความ แต่อาจทำให้ศัพท์สำนวนผิดเพี้ยนไปจากความเป็นจริง เช่น ต้นฉบับคัมภีร์โบลานบันทึกว่า

“...กินตามควรแก่เตโชธาตุให้โทษแล...”^{๑๘}

“...กินตามกำลังแก้วาโยธาตุวิการแล...”^{๑๙}

ตัวอย่างทั้ง ๒ ตัวอย่างนี้ คำว่า แก่ น่าจะเติมวรรณยุกต์เอกให้เป็น แก่ ตามสำนวนที่ปรากฏอยู่ในภาษาไทยปัจจุบัน เช่น “ตามควรแก่เวลา” เป็นต้น

^{๑๕} กฎหมายตราสามดวง : แวนส่องสังคัมไทย, (ผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ลำดับที่ ๑ สสภาพภาพการศึกษากฎหมายตราสามดวง), กรุงเทพฯ : เพ็ญฟ้า, ๒๕๔๗, หน้า ๔๓.

^{๑๖} ตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๙.

^{๑๗} “กำภีธาตุพระนาราย”, หอสมุดแห่งชาติ, คัมภีร์โบลาน ๑ ผูก, อักษรไทย, ภาษาไทย, เส้นจาร, ฉบับลานดับ, เลขที่ ๑๑๔๓, หน้า/ ๒ , บรรทัดที่ ๑.

^{๑๘} เรื่องเดิม หน้าก/๒, บรรทัดที่ ๓.

^{๑๙} เรื่องเดิม หน้าเกา/๑, บรรทัดที่ ๒.

ประวัติการจัดพิมพ์คัมภีร์ชาติพระนารายณ์

คัมภีร์ชาติพระนารายณ์ หรือตำราพระโอสถพระนารายณ์ เป็นตำราการแพทย์แผนไทยที่เก่าแก่อันทรงคุณค่าด้านการแพทย์แผนไทยและเภสัชกรรมไทย ได้รับความนิยมและจัดพิมพ์สืบทอดมาจวบจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีการจัดพิมพ์เพื่อเผยแพร่ ดังนี้

ตำราพระโอสถพระนารายณ์มีประวัติการจัดพิมพ์ดังนี้

๑. พ.ศ. ๒๔๖๐ พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร หนังสือชื่อ ตำราพระโอสถพระนารายณ์ โดยสมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทาน ในงานศพพระยาแพทย์พงษวิสุทธาธิบดี (นาก โรจนแพทย์)

๒. พ.ศ. ๒๔๖๑ ปรากฏข้อมูลบรรณานุกรม ไม่ปรากฏตัวเล่มหนังสือ

๓. พ.ศ. ๒๔๖๖ พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร หนังสือชื่อ ตำราพระโอสถพระนารายณ์ พิมพ์ในงานปลงศพ นายปิ่น ฉายสุวรรณ

๔. พ.ศ. ๒๔๗๑ พิมพ์ที่โรงพิมพ์อักษรนิติ บางขุนพรหม หนังสือชื่อ ตำราพระโอสถพระนารายณ์ พิมพ์ในงานปลงศพ นางอิน พลชาติ

๕. พ.ศ. ๒๔๗๒ พิมพ์ที่โรงพิมพ์หนังสือพิมพ์ไทย หนังสือชื่อ ตำราพระโอสถพระนารายณ์ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ อำมาตย์โท พระยาภูมิพิไชย (เสง ศรีไชยยันต์)

๖. พ.ศ. ๒๔๘๔ พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ หนังสือชื่อ ตำราพระโอสถพระนารายณ์ พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพ นางไข่ สุจริต ณ วัดป่าโมกข์ จังหวัดอ่างทอง

๗. พ.ศ. ๒๔๙๕ ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์ หนังสือชื่อ ตำราพระโอสถพระนารายณ์ พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ นายเสถียร ชุมทรัพย์ (ข้าราชการชั้นโท) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

๘. พ.ศ. ๒๕๐๒ ปรากฏข้อมูลบรรณานุกรม ไม่ปรากฏตัวเล่มหนังสือ

๙. พ.ศ. ๒๕๐๘ พิมพ์ที่โรงพิมพ์ ชวนพิมพ์ หนังสือชื่อ ตำราพระโอสถพระนารายณ์ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นายจอน ศุภลักษณ์

๑๐. พ.ศ. ๒๕๒๒ ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์ หนังสือชื่อ ตำรายาจาริกวัดราชโอรสและพระโอสถพระนารายณ์ โดยโครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย กระทรวงศึกษาธิการ

๑๑. พ.ศ. ๒๕๒๖ ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์ หนังสือชื่อ ตำราพระโอสถพระนารายณ์ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพอำมาตย์เอก พระสุธรรมกิตยารักษ์ ต.ช. (ชู หังสสุต) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส

๑๒. พ.ศ. ๒๕๓๓ ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์ หนังสือชื่อ ตำราพระโอสถพระนารายณ์ ตำราสรรพคุณยา ตำรายาพิเศษ และตำรายาพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางไขศรี ทองธิว ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

๑๓. พ.ศ. ๒๕๓๕ พิมพ์ที่บริษัท ศูนย์การพิมพ์อาเซียน หนังสือชื่อ **ตำราชี้ข้างครึ่งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และ ตำราพระโอสถพระนารายณ์** เป็นที่ระลึกในงานแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จังหวัดลพบุรี

๑๔. พ.ศ. ๒๕๔๔ พิมพ์ที่บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน) หนังสือชื่อ **คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์** โดย ชยันต์ พิเชียรสุนทรและคณะ

๑๕. พ.ศ. ๒๕๔๕ พิมพ์ที่บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน) หนังสือชื่อ **ตำราพระโอสถพระนารายณ์** พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ นายแพทย์ภิญโญ กัลยาณมิตร ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร

๑๖. พ.ศ. ๒๕๕๕ พิมพ์ที่โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดย สำนักคุ้มครองภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ภายใต้คณะกรรมการคุ้มครองตำรับยาและตำราการแพทย์แผนไทย

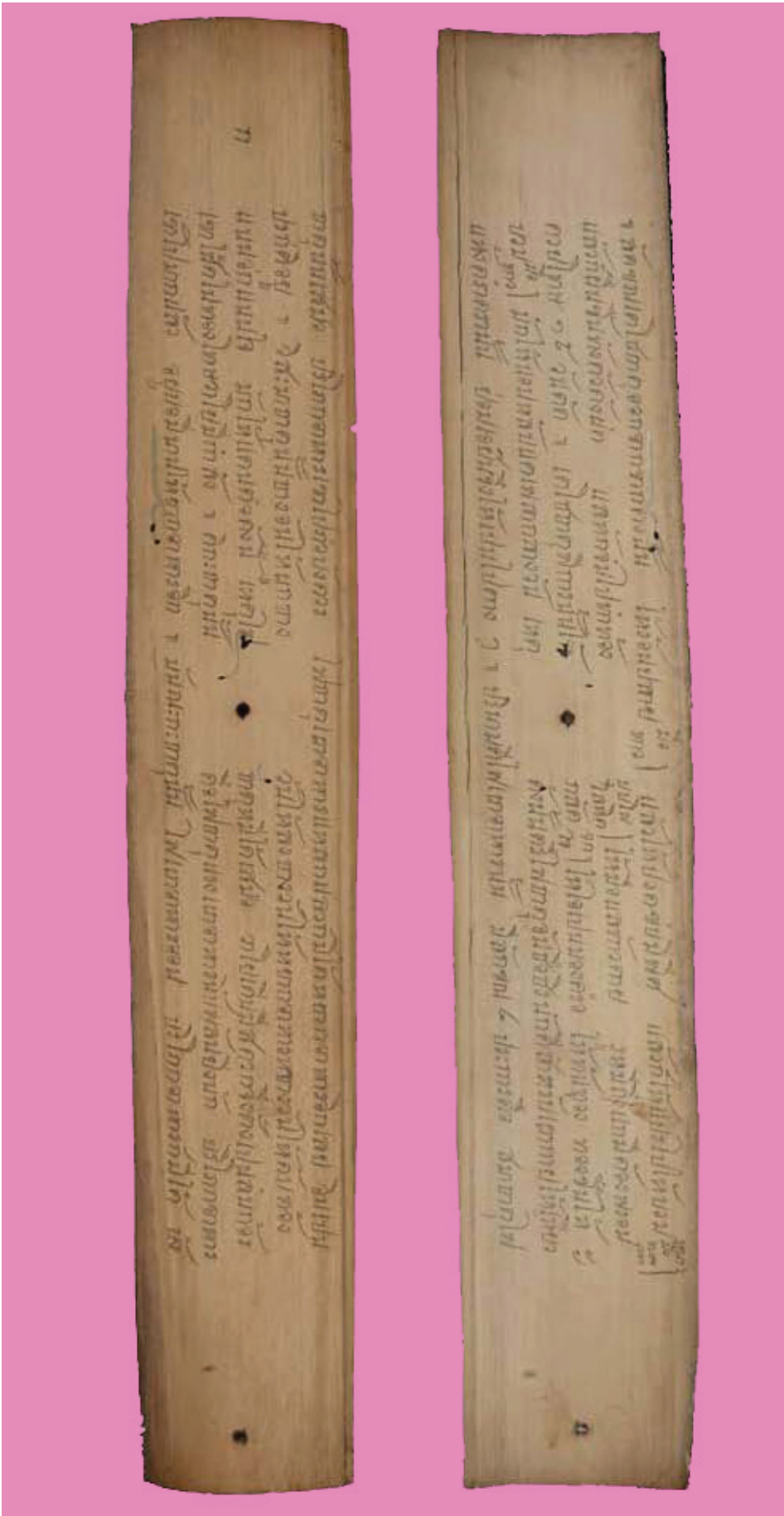
ต้นฉบับ

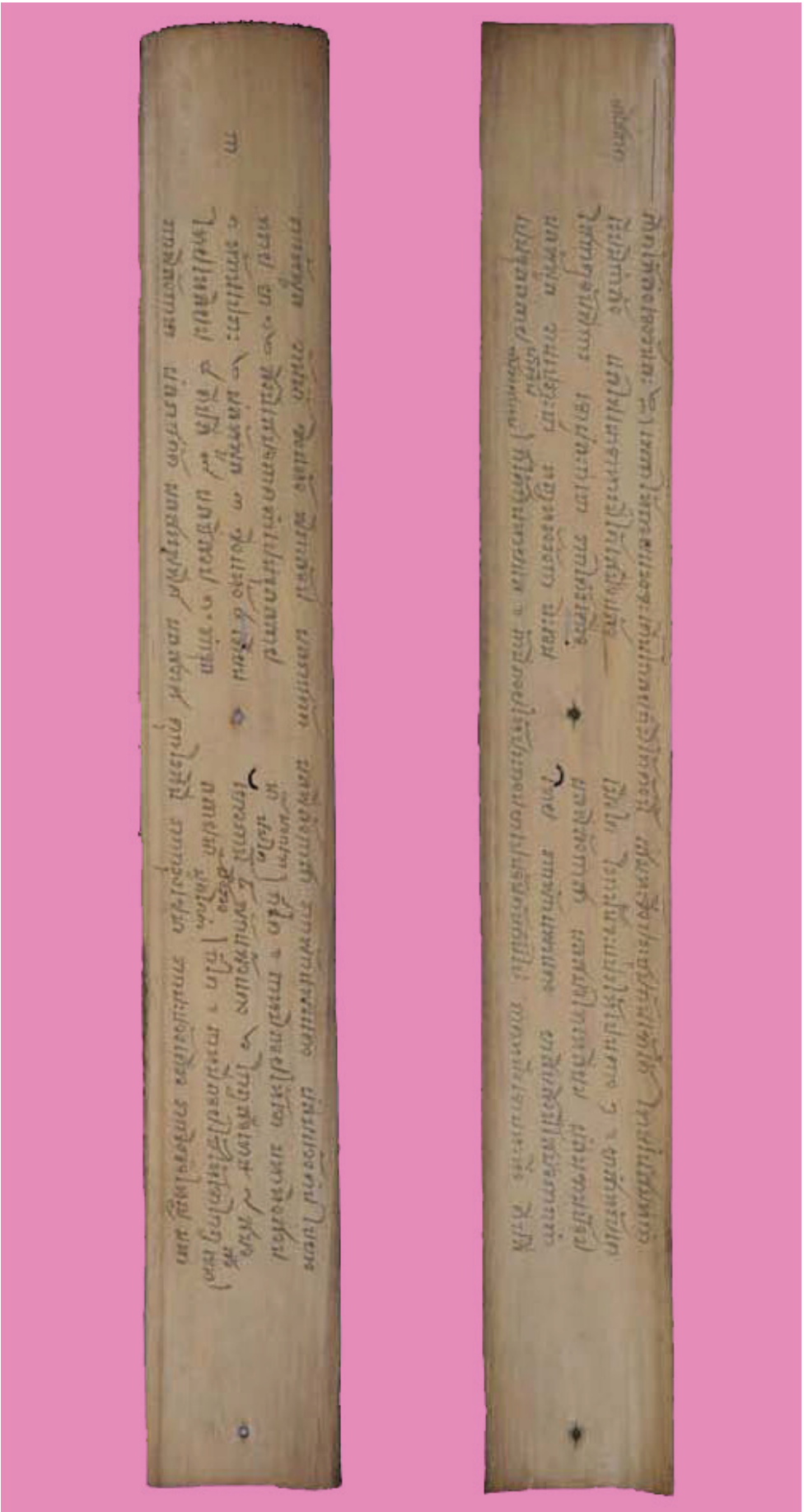
รูปเล่มโบราณต้นฉบับ ตำราเวชศาสตร์ เลขที่ ๑๑๔๓ ซื่อ คัมภีร์ชาติพระนารายณ์
กรมหลวงวังสาฯ กรมหมื่นไวยงษาฯ มอบให้หอสมุดแห่งชาติ พ.ศ. ๒๔๕๙

ปกด้านหน้าและลาน ก หน้า (ก/๑) ของตำราเวชศาสตร์ เลขที่ ๑๑๓๓ ชื่อ ตำมธีรธาตุนารายณ์

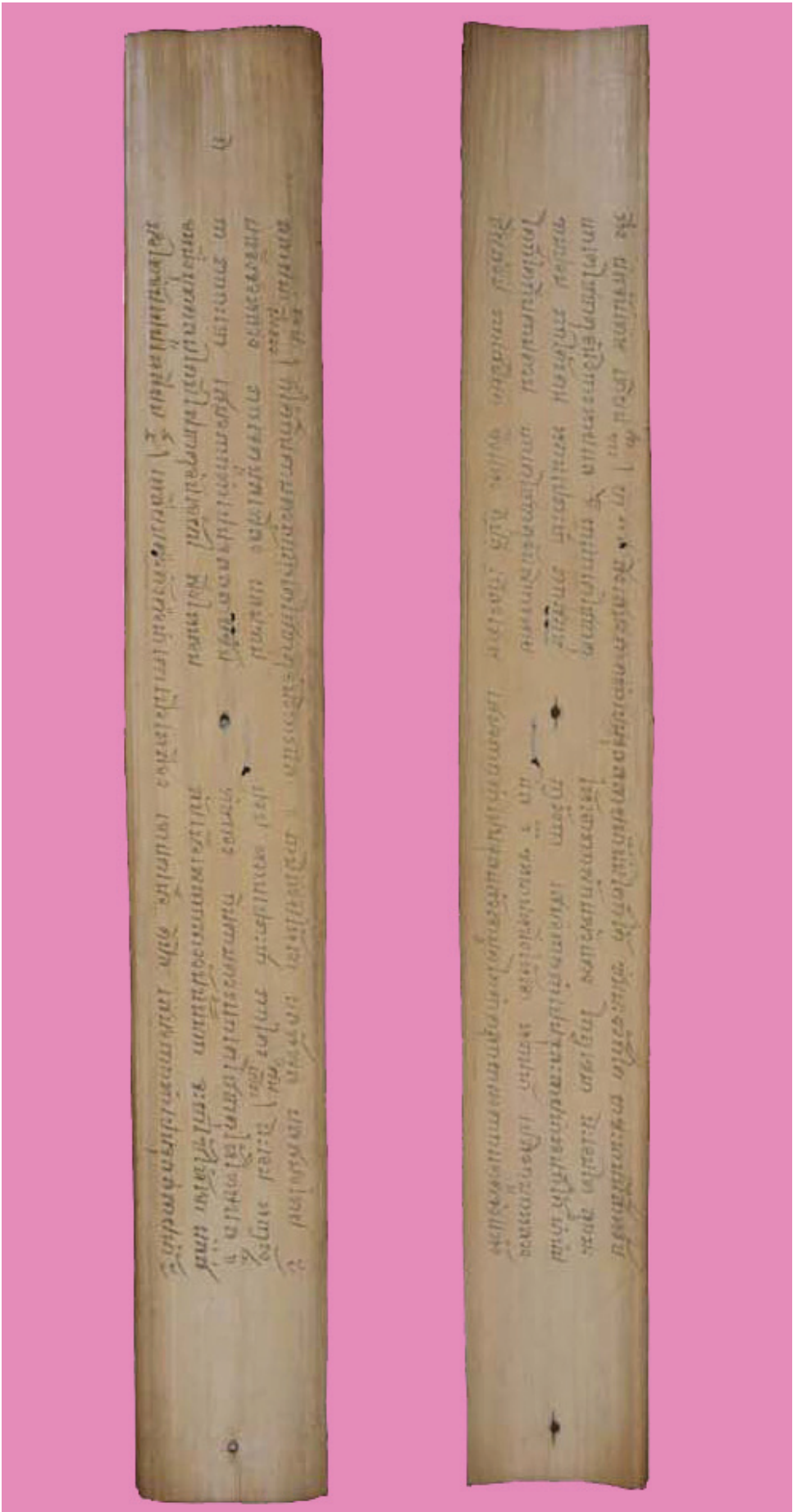

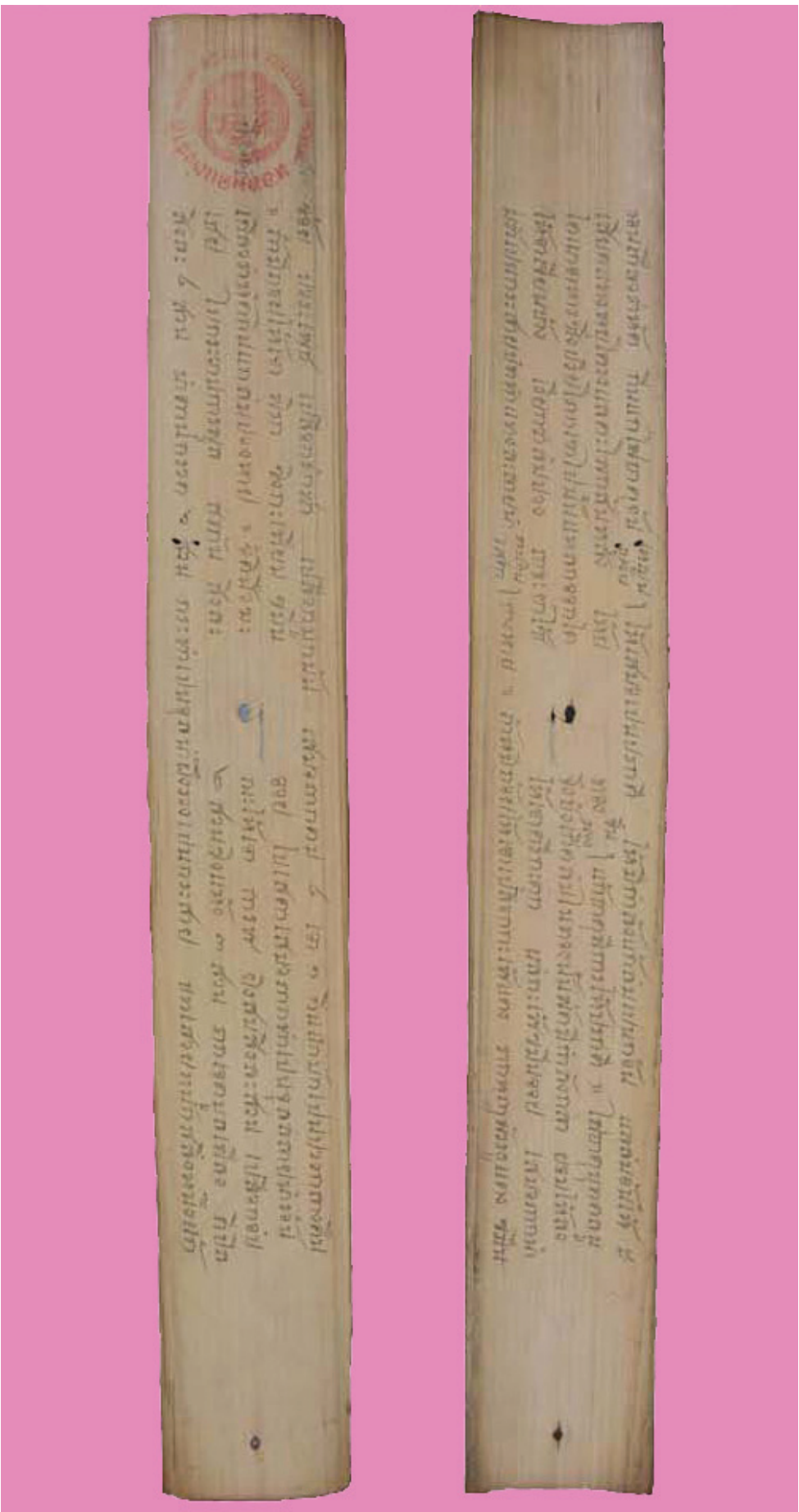
ตำราเวชศาสตร์ เล่มที่ ๑๑๔๓ ชื่อ คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ หน้า ก/๑ และหน้า ก/๒

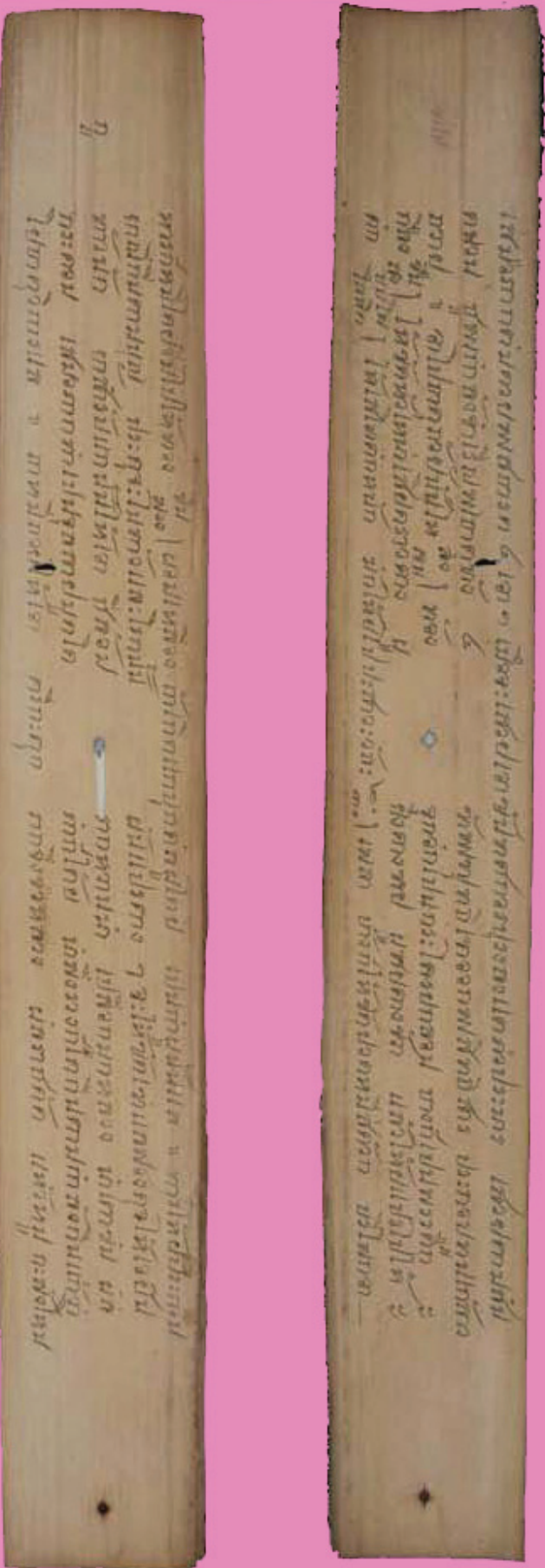
ตำราเวทศาสตร์ เลขที่ ๑๑๔๓ ซื่อ คัมภีร์ชาตพระนารายณ์ หน้า กา/๑ และ หน้า กา/๒

ตำราเวชศาสตร์ เล่มที่ ๑๑๔๓ ชื่อ คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ หน้า กิ/๑ และหน้า กิ/๒

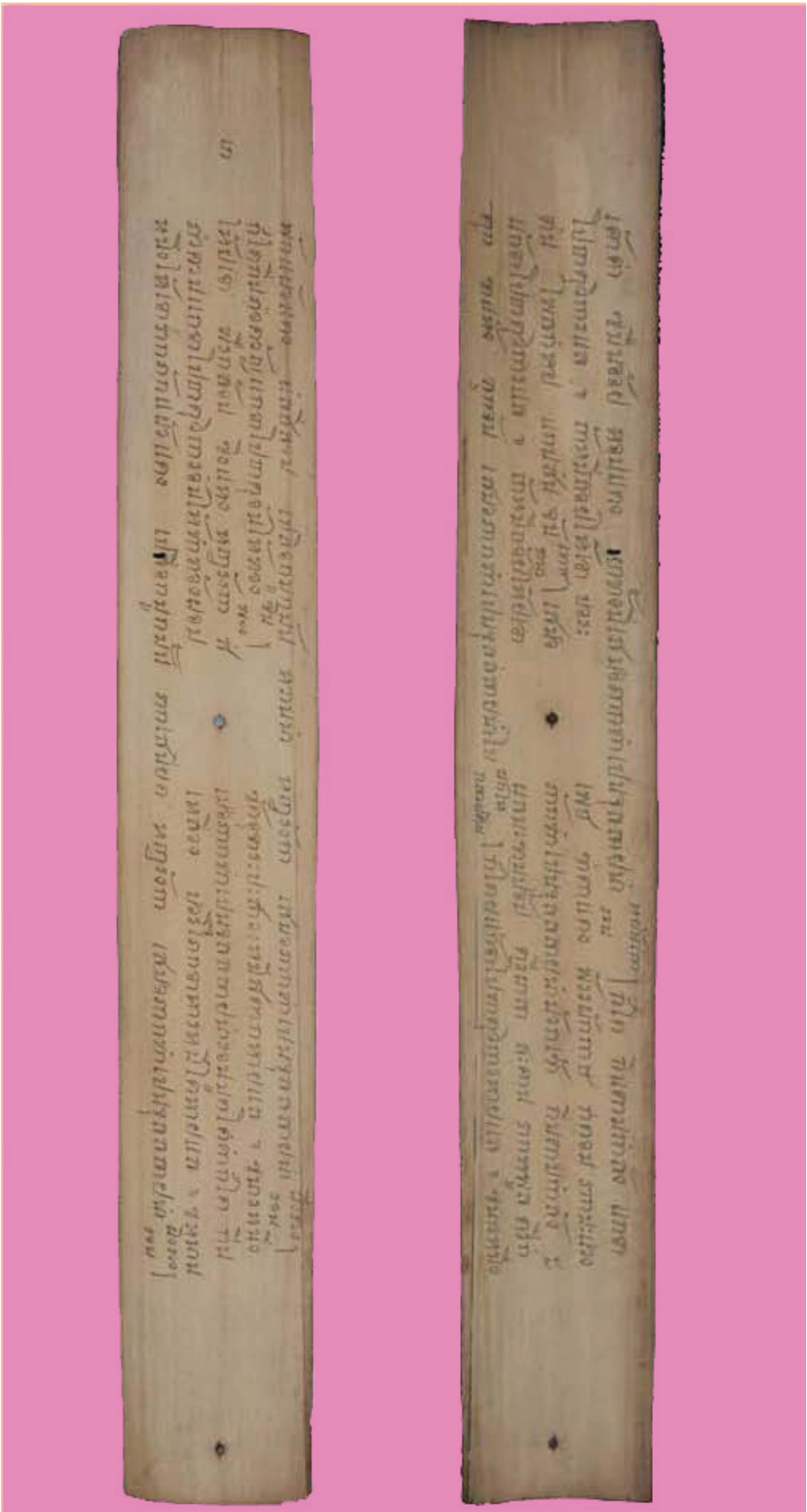

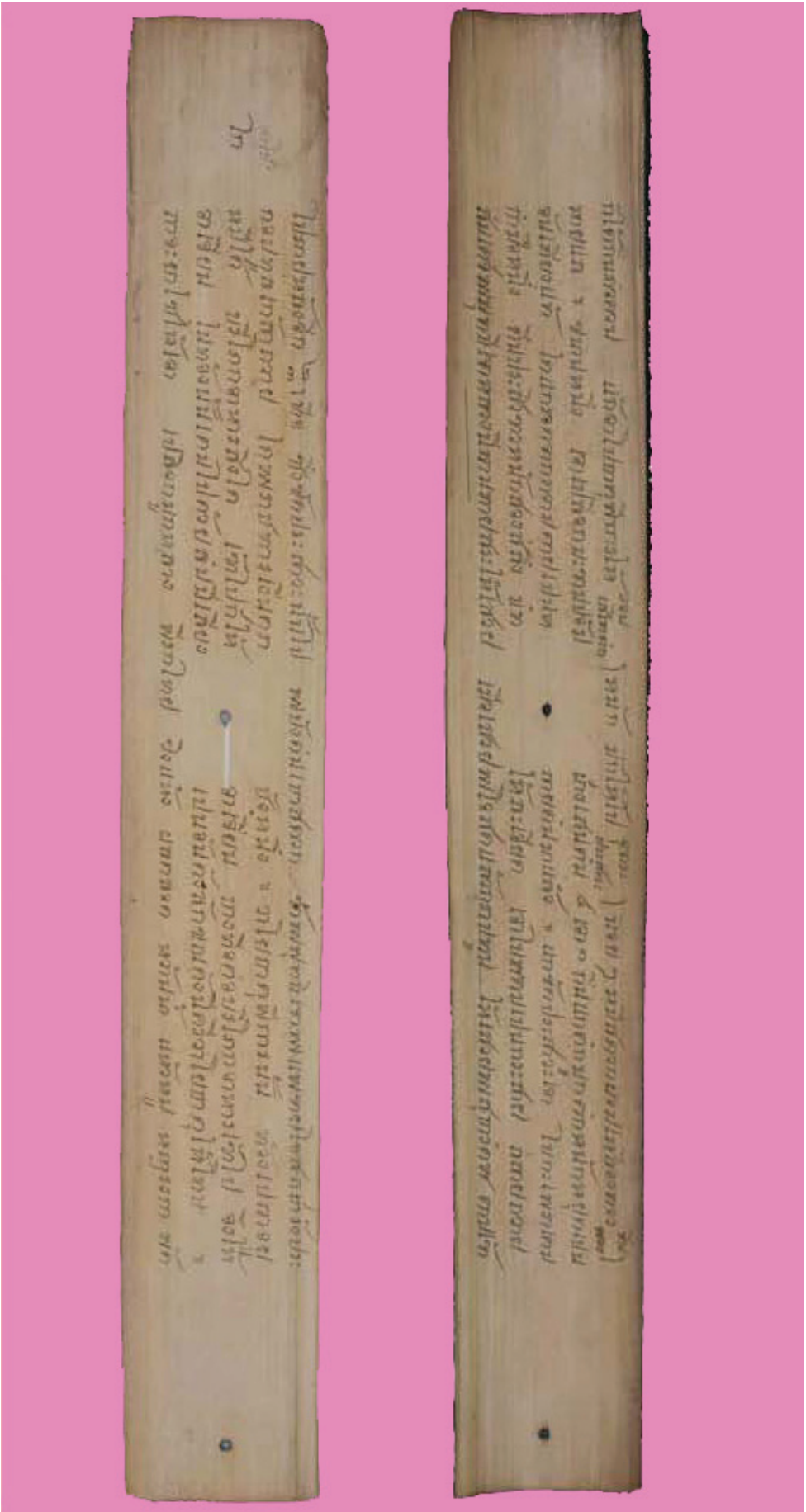
ตำราเวชศาสตร์ เลขที่ ๑๑๔๓ ชื่อ คัมภีร์ชาติพระนารายณ์ หน้า กิ/๑ และหน้า กิ/๒

ตำราเวชศาสตร์ เลขที่ ๑๑๔๓ ชื่อ คัมภีร์ชาติพระนารายณ์ หน้า ๖/๑ และหน้า ๖/๒

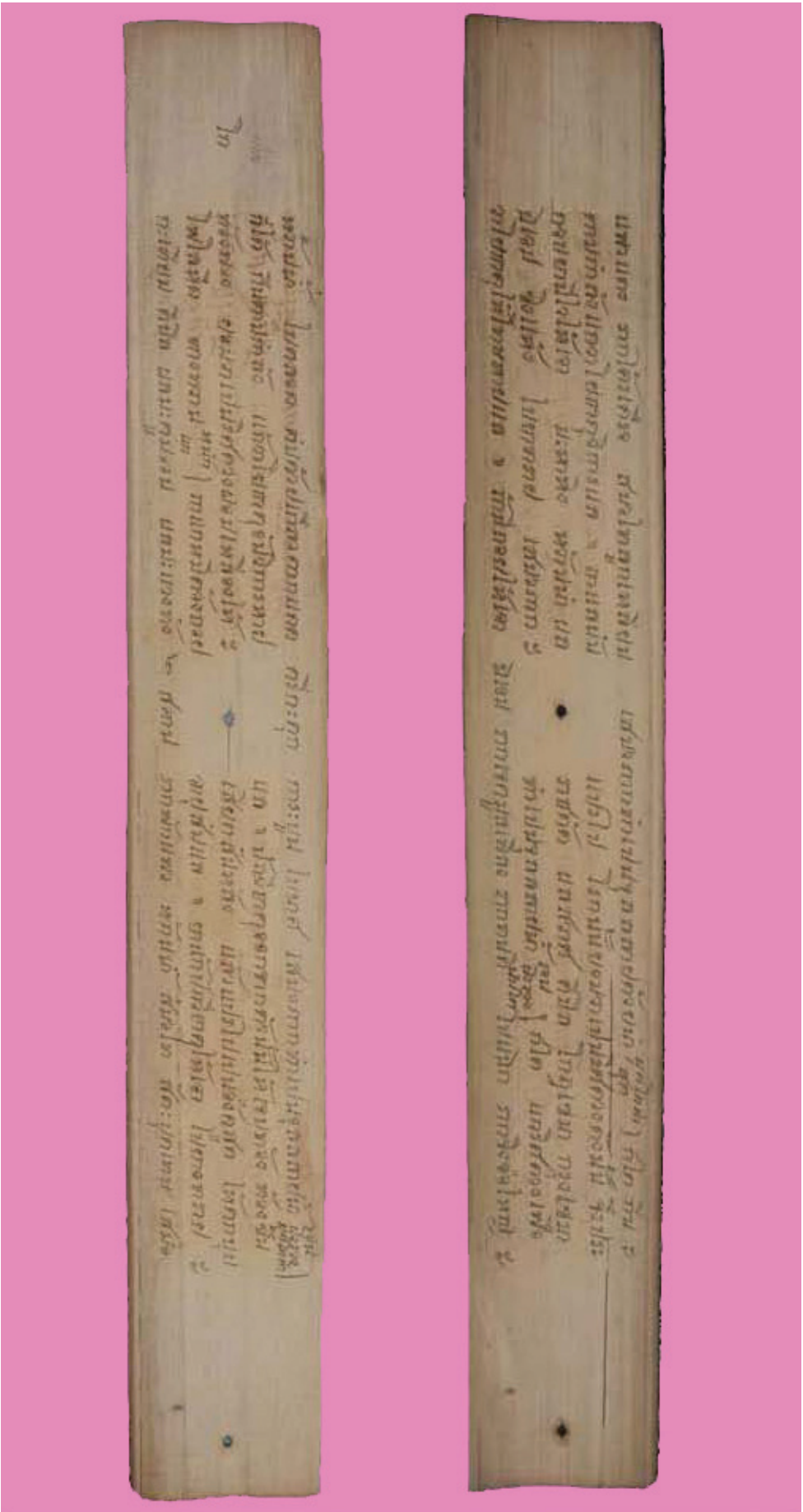
ตำราเวชศาสตร์ เลขที่ ๑๑๔๓ ชื่อ คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ หน้า ก/๑ และหน้า ก/๒

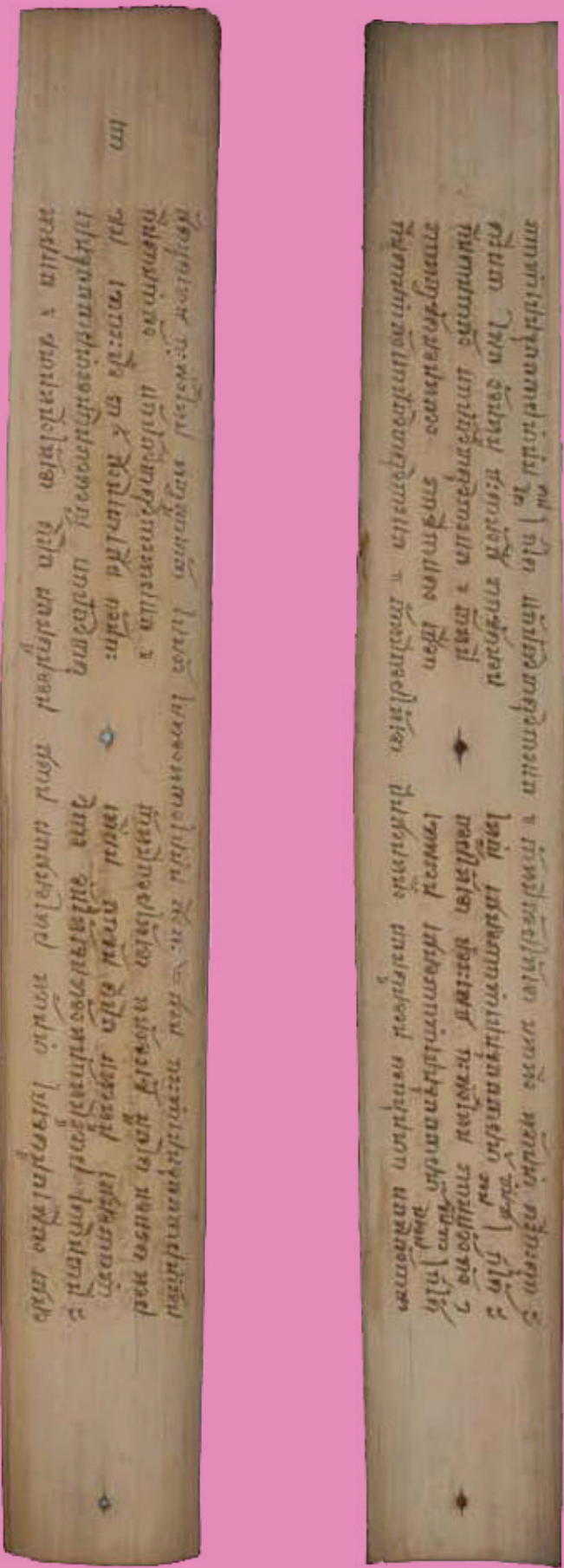

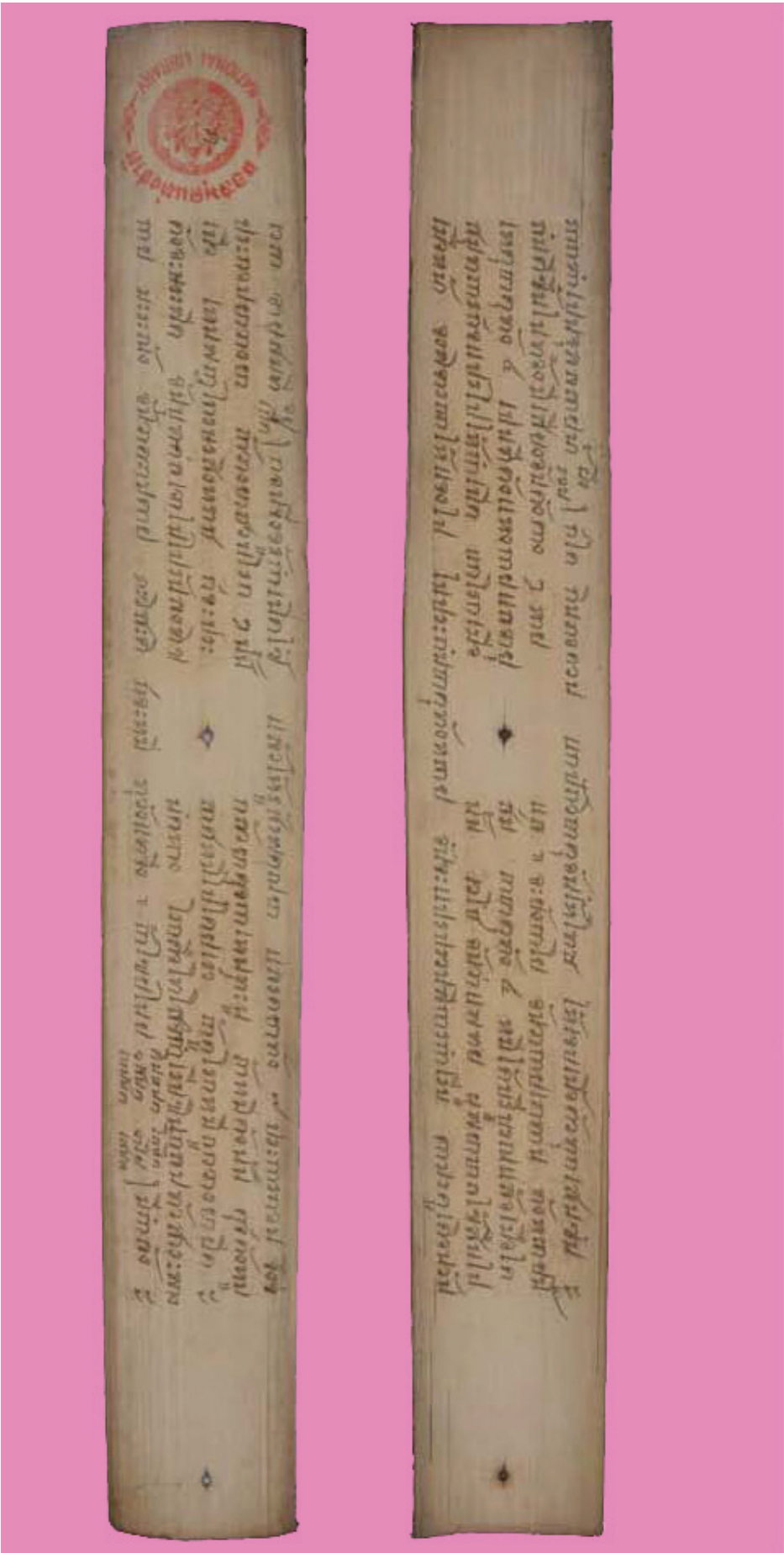
ตำราเวชศาสตร์ เลขที่ ๑๑๓๓ ชื่อ คัมภีร์ชาตพระนารายณ์ หน้า ๒/๑ และหน้า ๒/๒

ตำราเวชศาสตร์ เล่มที่ ๑๑๓ ชื่อ คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ หน้า โภ/๑ และหน้า โภ/๒

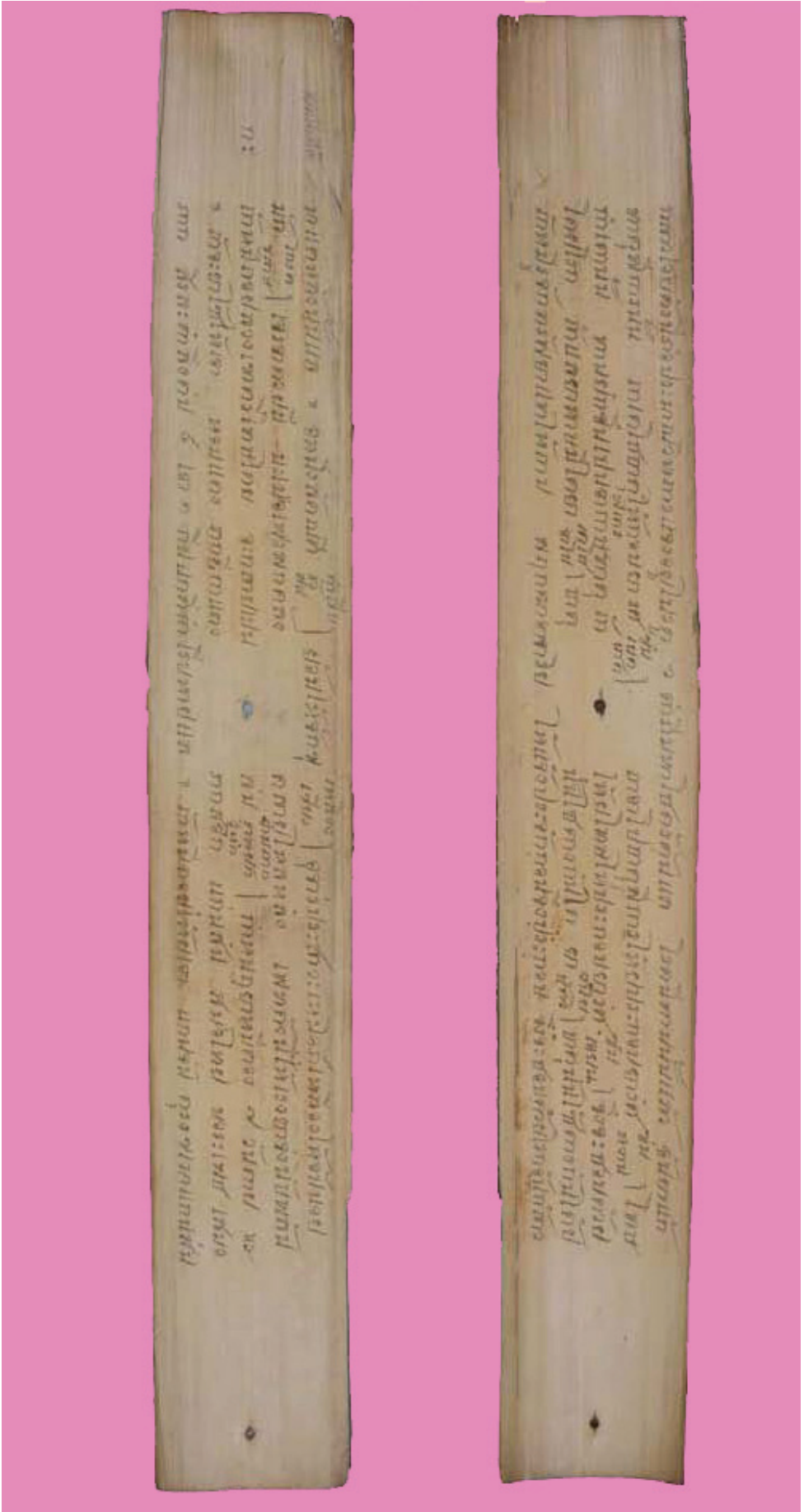
ตำราเวชศาสตร์ เลขที่ ๑๑๔๓ ชื่อ คัมภีร์ชาติพระนารายณ์ หน้า เกา/๑ และหน้า เกา/๒

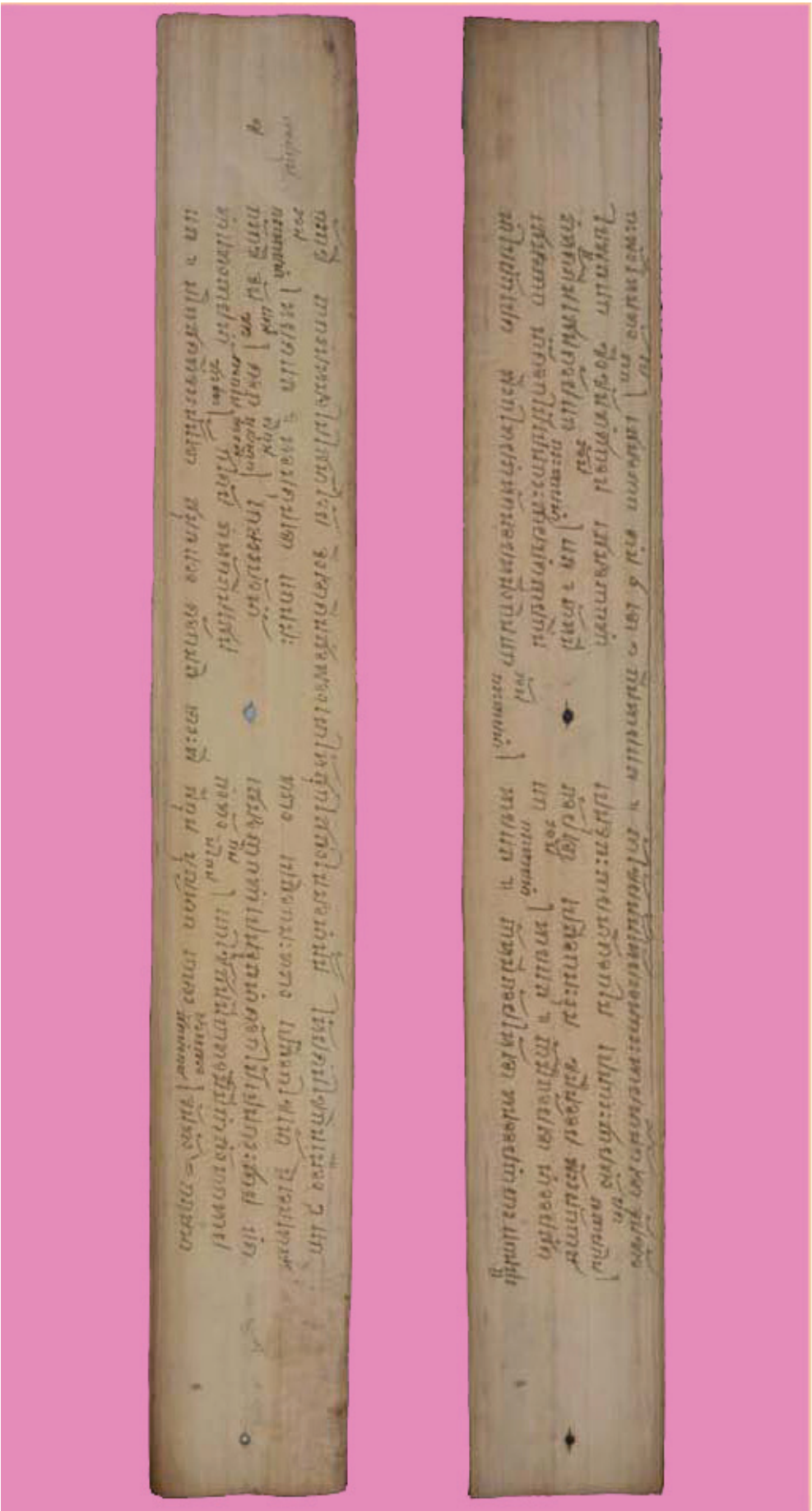

ตำราเวชศาสตร์ เลขที่ ๑๑๔๓ ชื่อ คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ หน้า ก/๑ และหน้า ก/๒

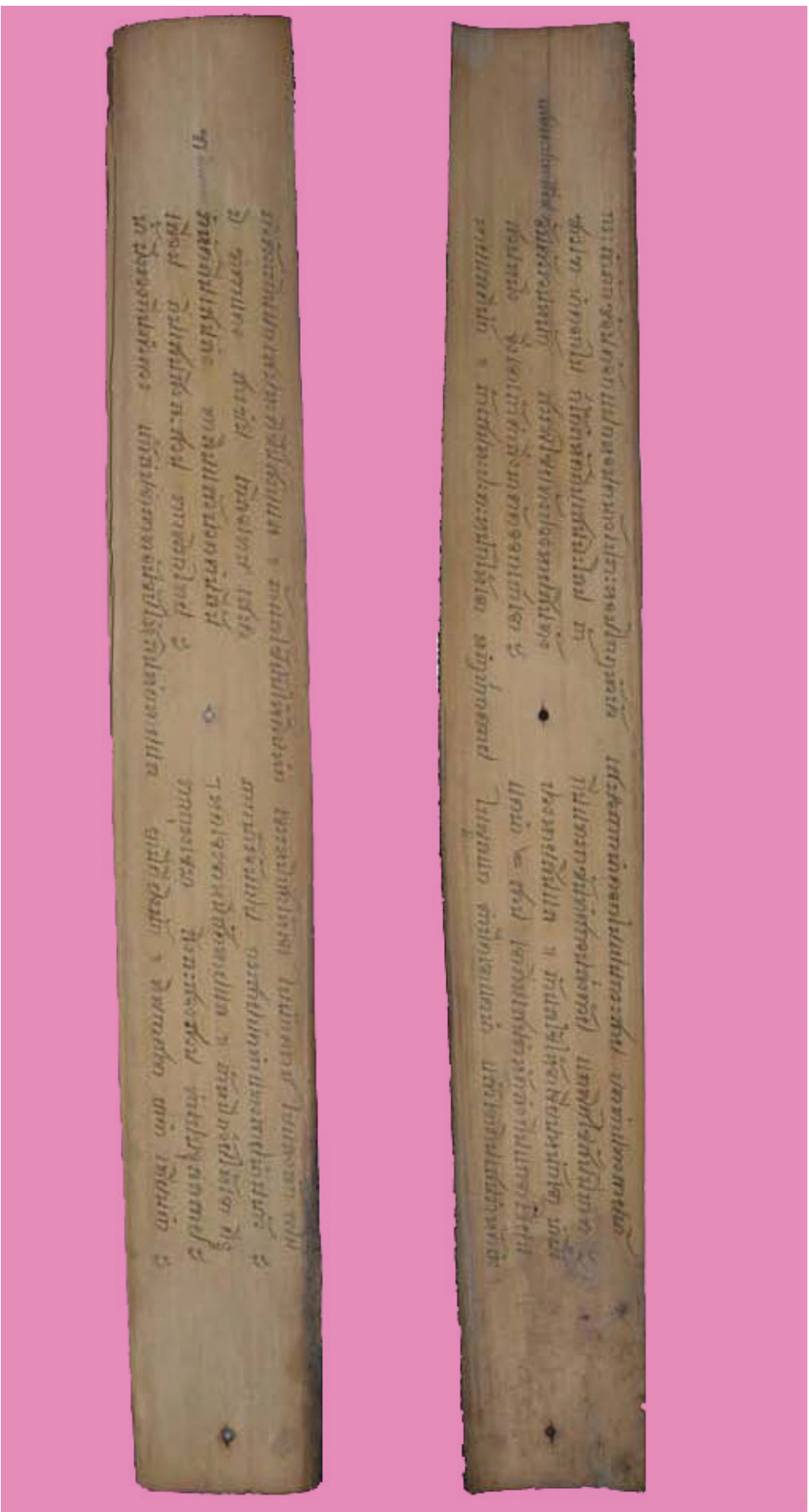

ตำราเวทศาสตร์ เลขที่ ๑๑๔๓ ชื่อ คัมภีร์ชาติพระนารายณ์ หน้า กษ/๑ และหน้า ๒/๒

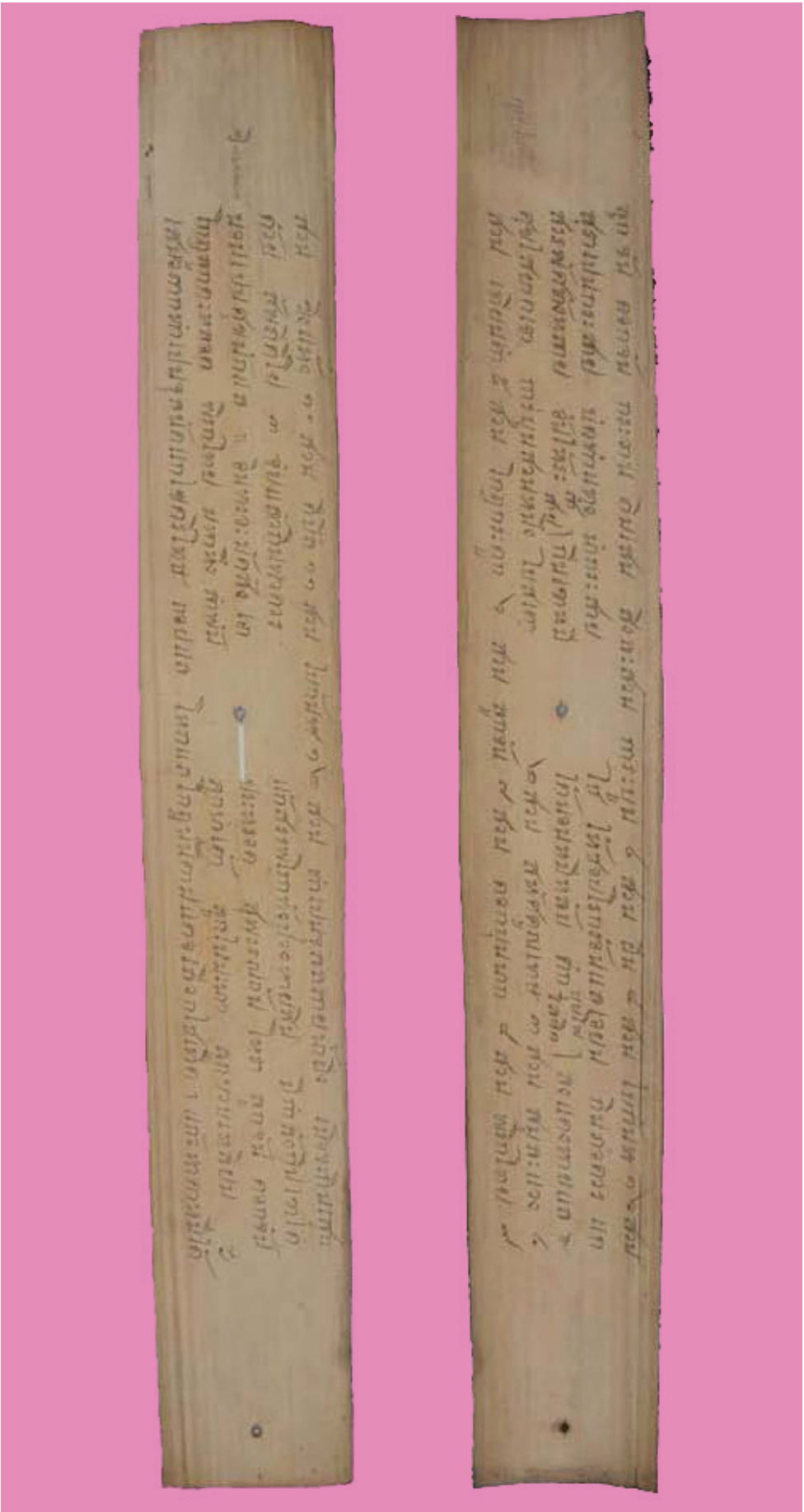

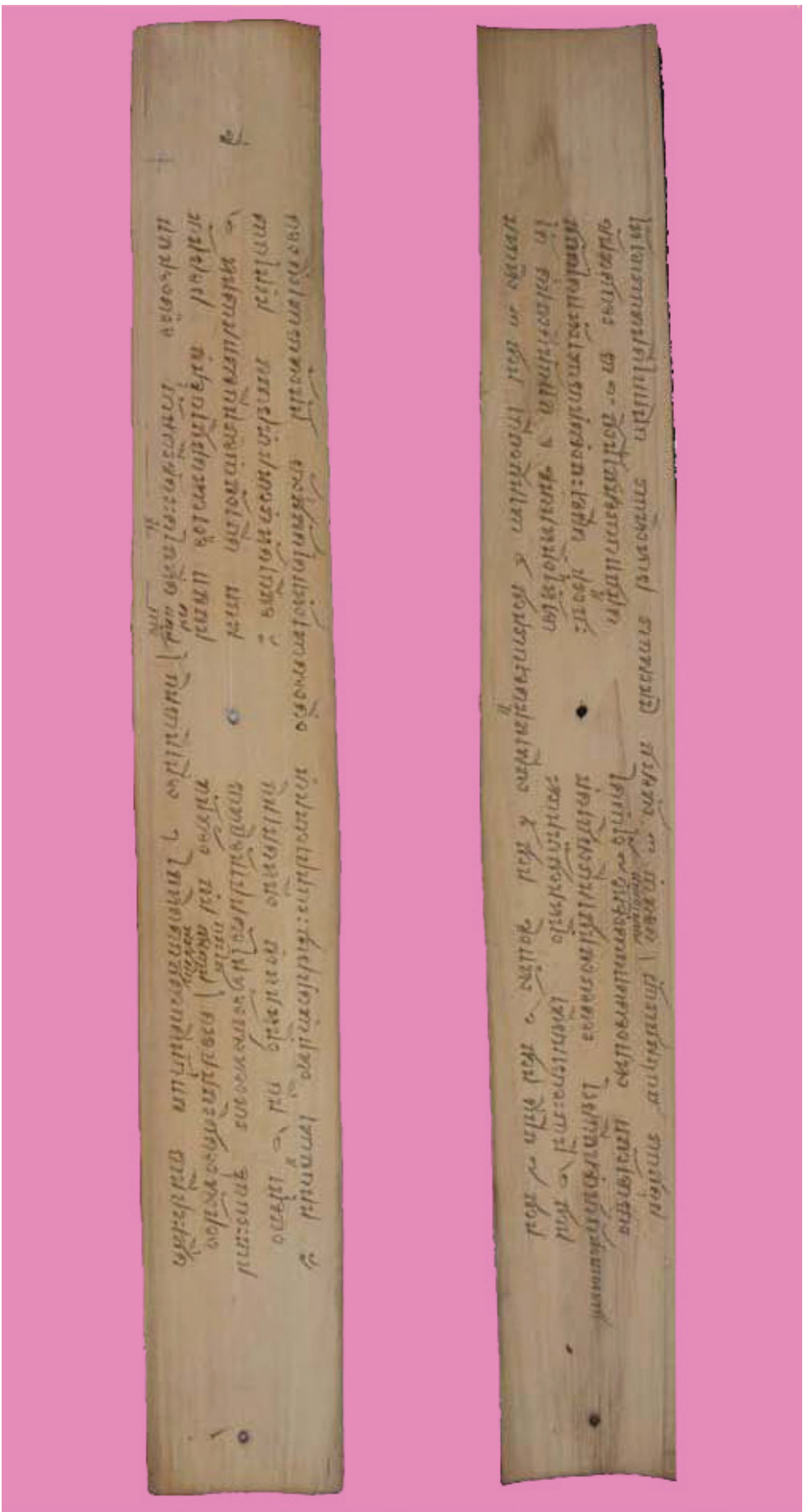
ตำราเวชศาสตร์ เลขที่ ๑๑๔๓ ชื่อ คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ หน้า ข/๑ และหน้า ข/๒

ตำราเวทศาสตร์ เลขที่ ๑๑๔๓ ซื่อ คัมภีร์ชาติพระนารายณ์ หน้า ขา/๑ และหน้า ขา/๒

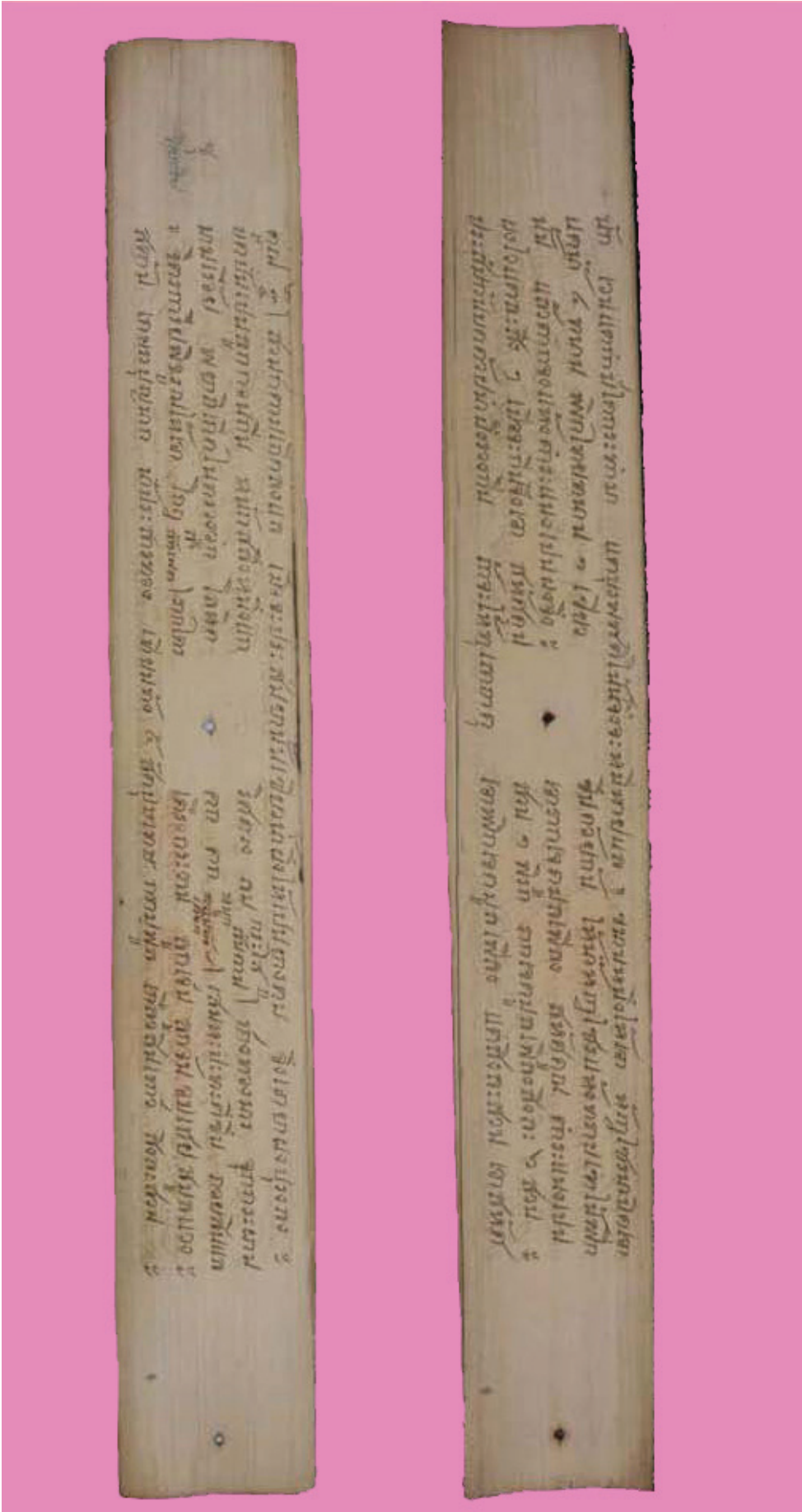

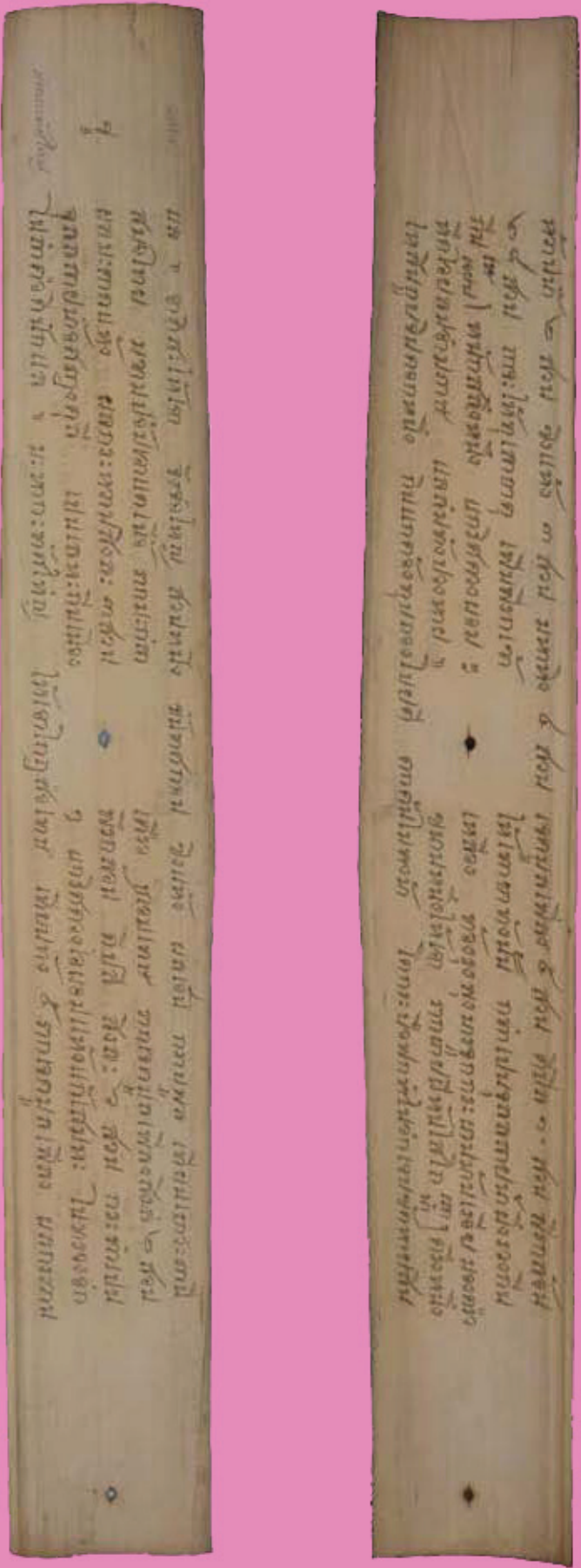
ตำราเวชศาสตร์ เลขที่ ๑๑๔๓ ชื่อ คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ หน้า จิ/๑ และหน้า จิ/๒

ตำราเวทศาสตร์ เลขที่ ๑๑๔๓ ชื่อ คัมภีร์ชาติพระนารายณ์ หน้า ซี/๑ และหน้า ซี/๒

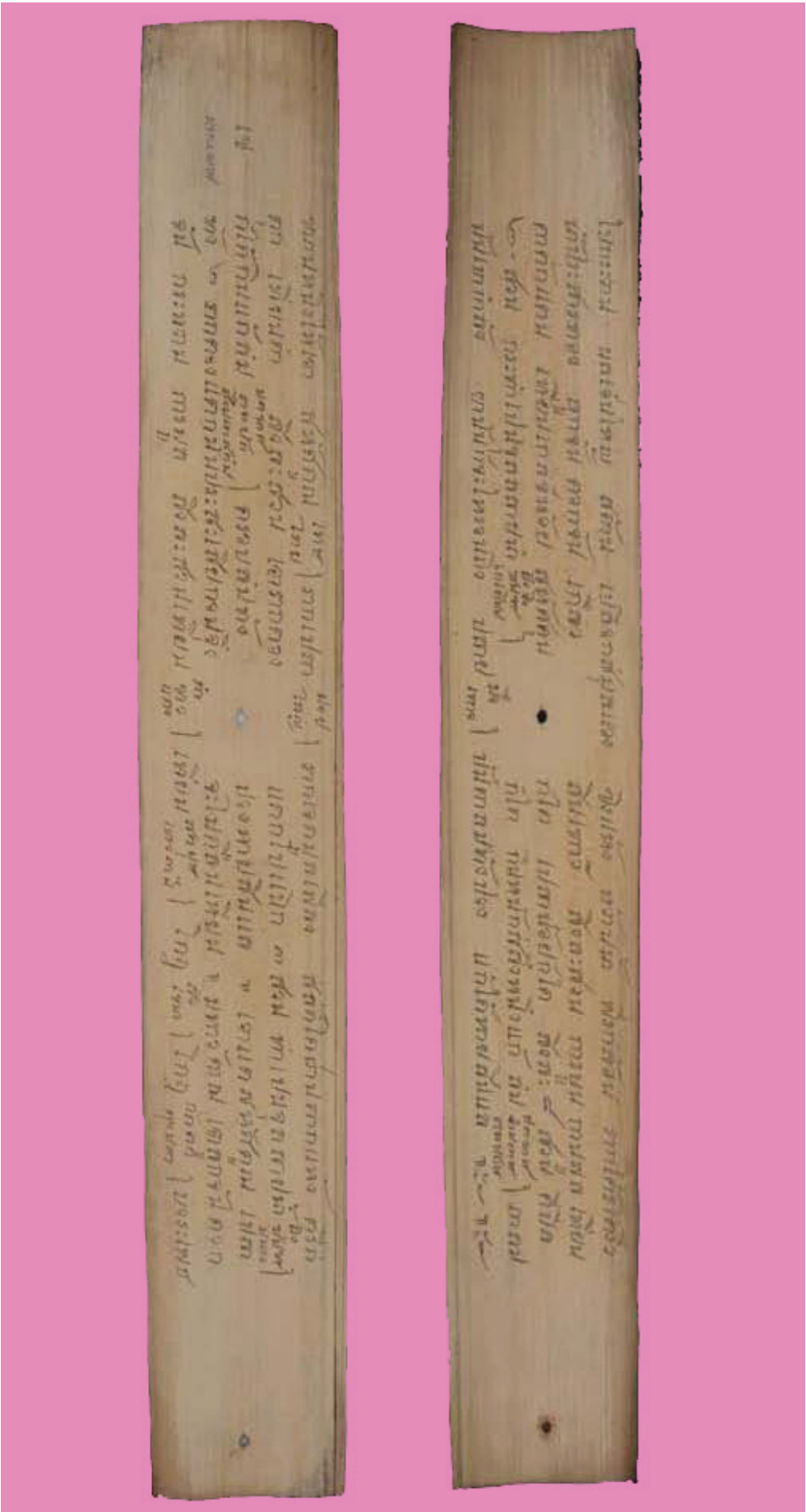
ตำราเวชศาสตร์ เลขที่ ๑๑๓๓ ชื่อ ศุภกীরธาตุนพระนารายณ์ หน้า ๑/๒ และหน้า ๒/๒

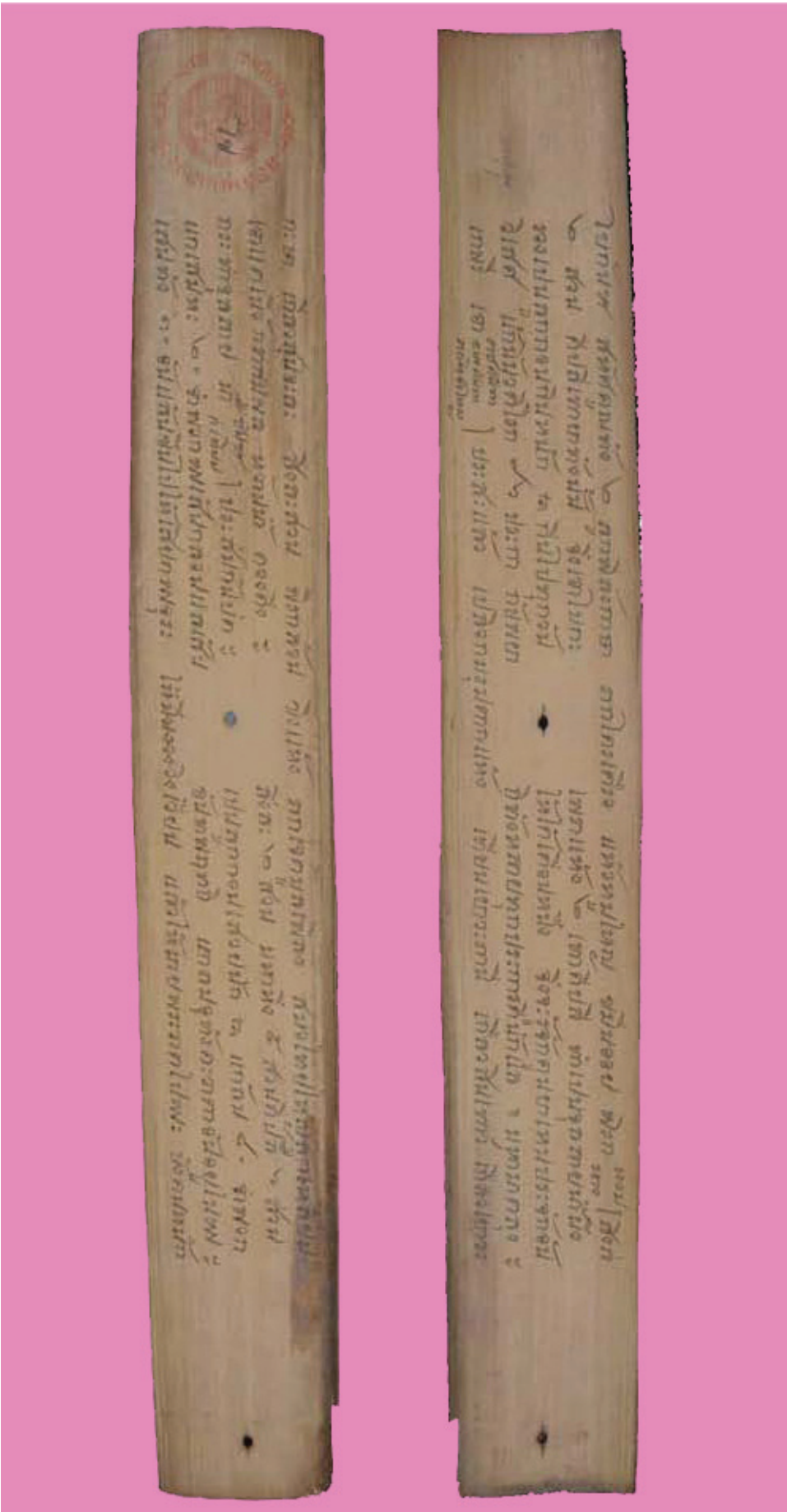

ตำราเวชศาสตร์ เลขที่ ๑๑๔๓ ซี่ง คัมภีร์ชาติพระนารายณ์ หน้า ๑/๑ และหน้า ๒/๒

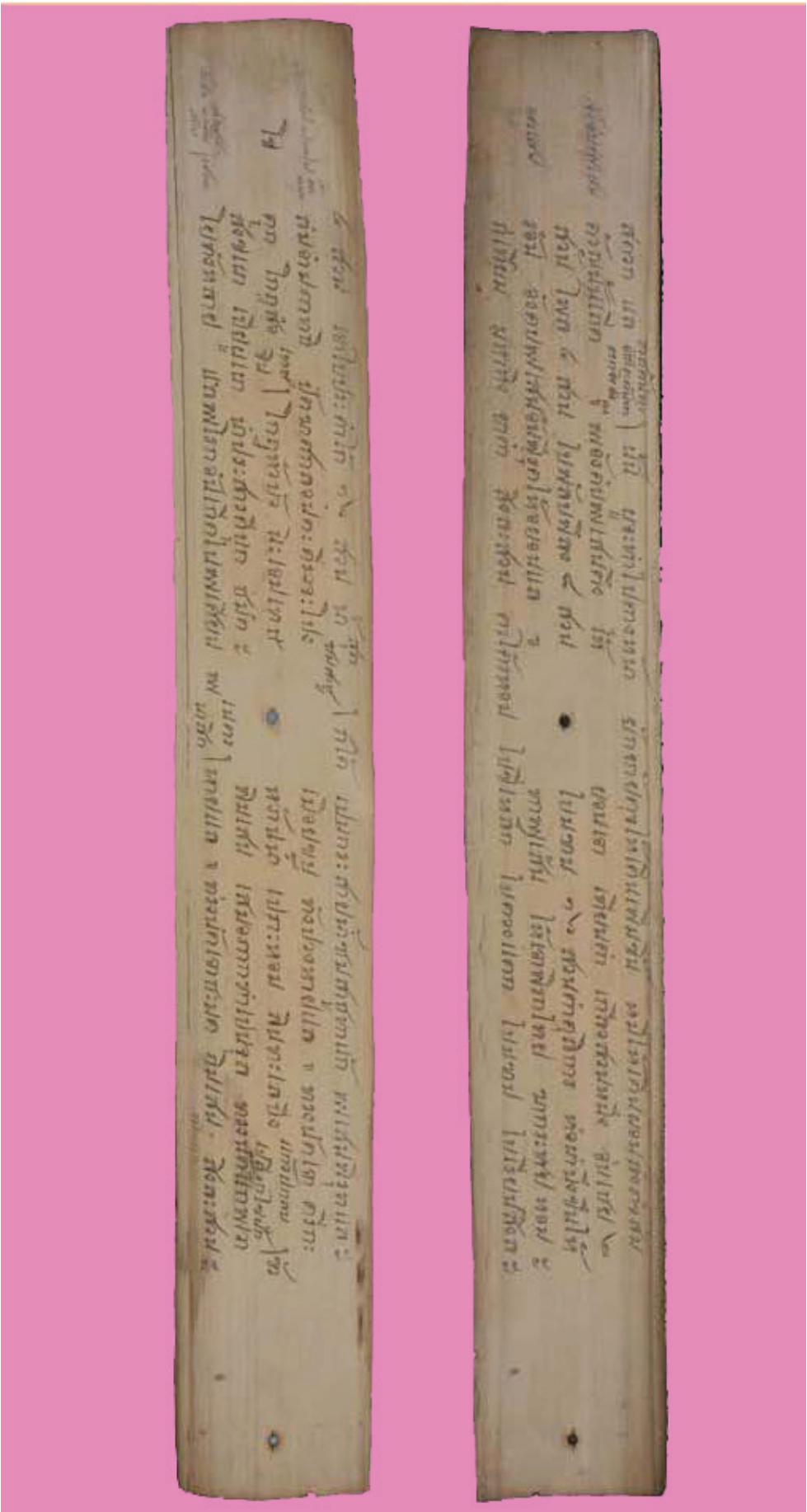
ตำราเวชศาสตร์ เลขที่ ๑๑๓ ชื่อ คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ หน้า ๑/๑ และหน้า ๑/๒

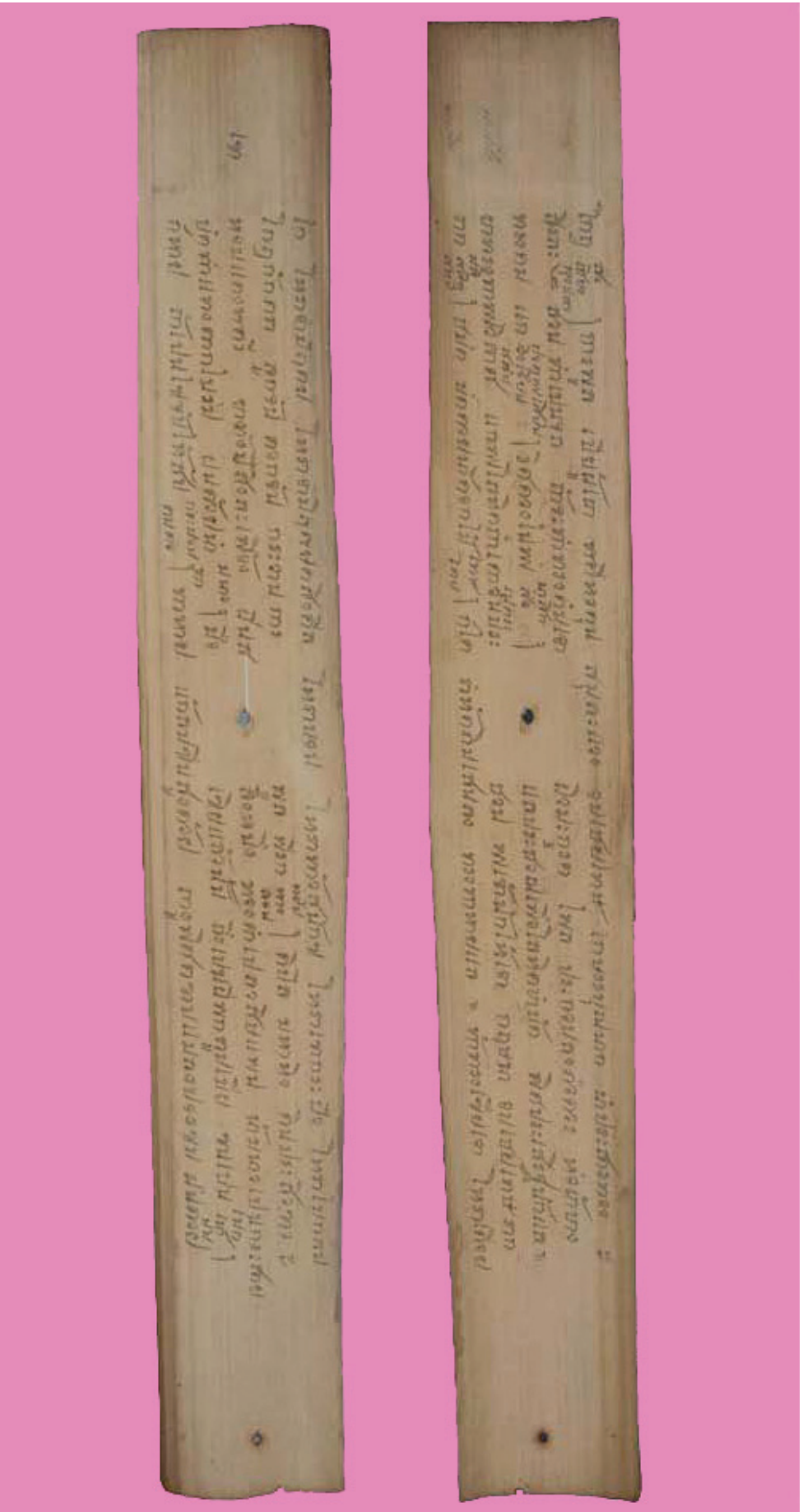

ตำราเวทศาสตร์ เลขที่ ๑๑๓ ชื่อ คัมภีร์ชาติพระนารายณ์ หน้า ๒/๑ และหน้า ๒/๒

ตำราเวชศาสตร์ เล่มที่ ๑๑๓ ชื่อ คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ หน้า โย/๑ และหน้า โย/๒

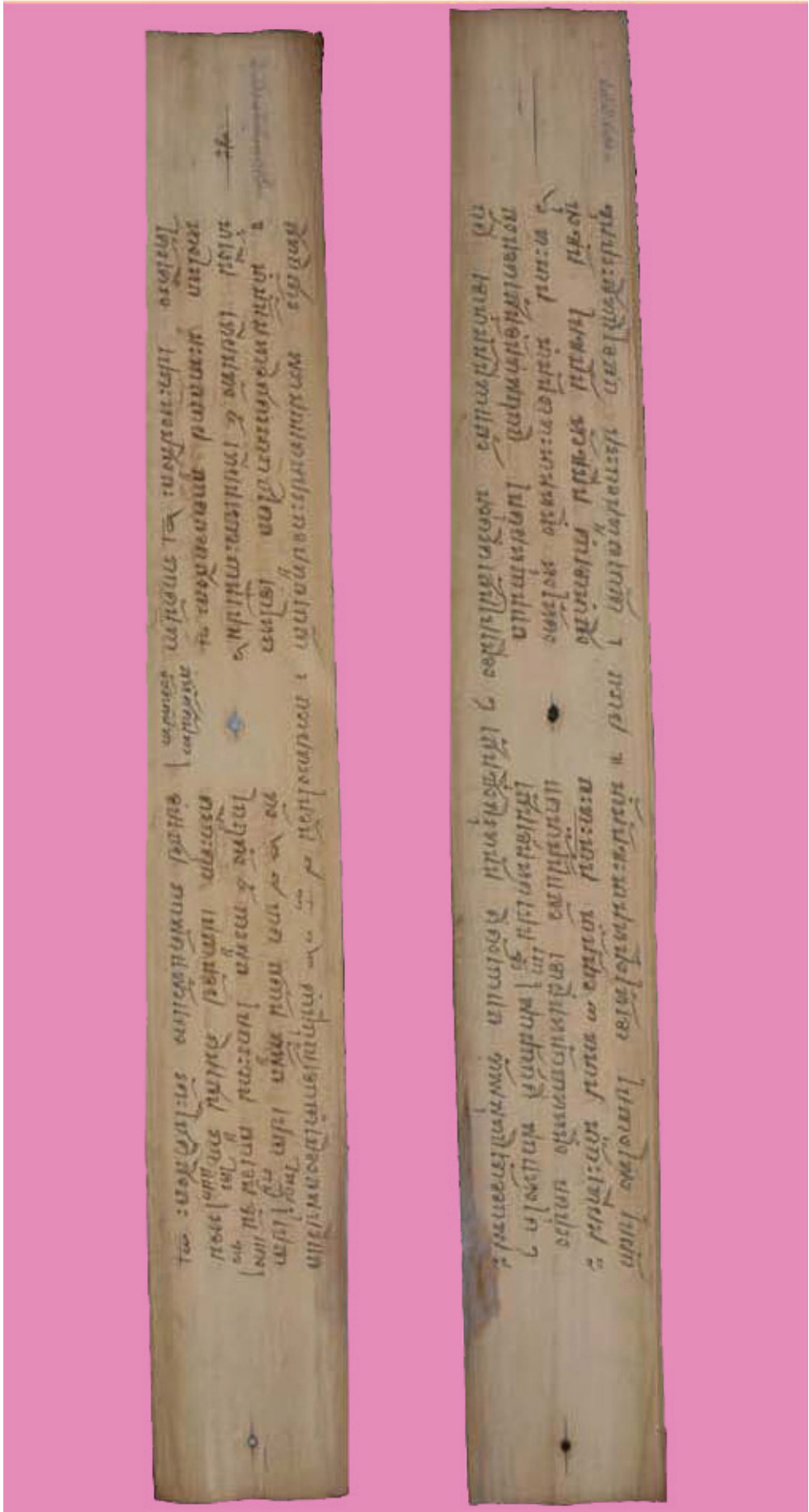

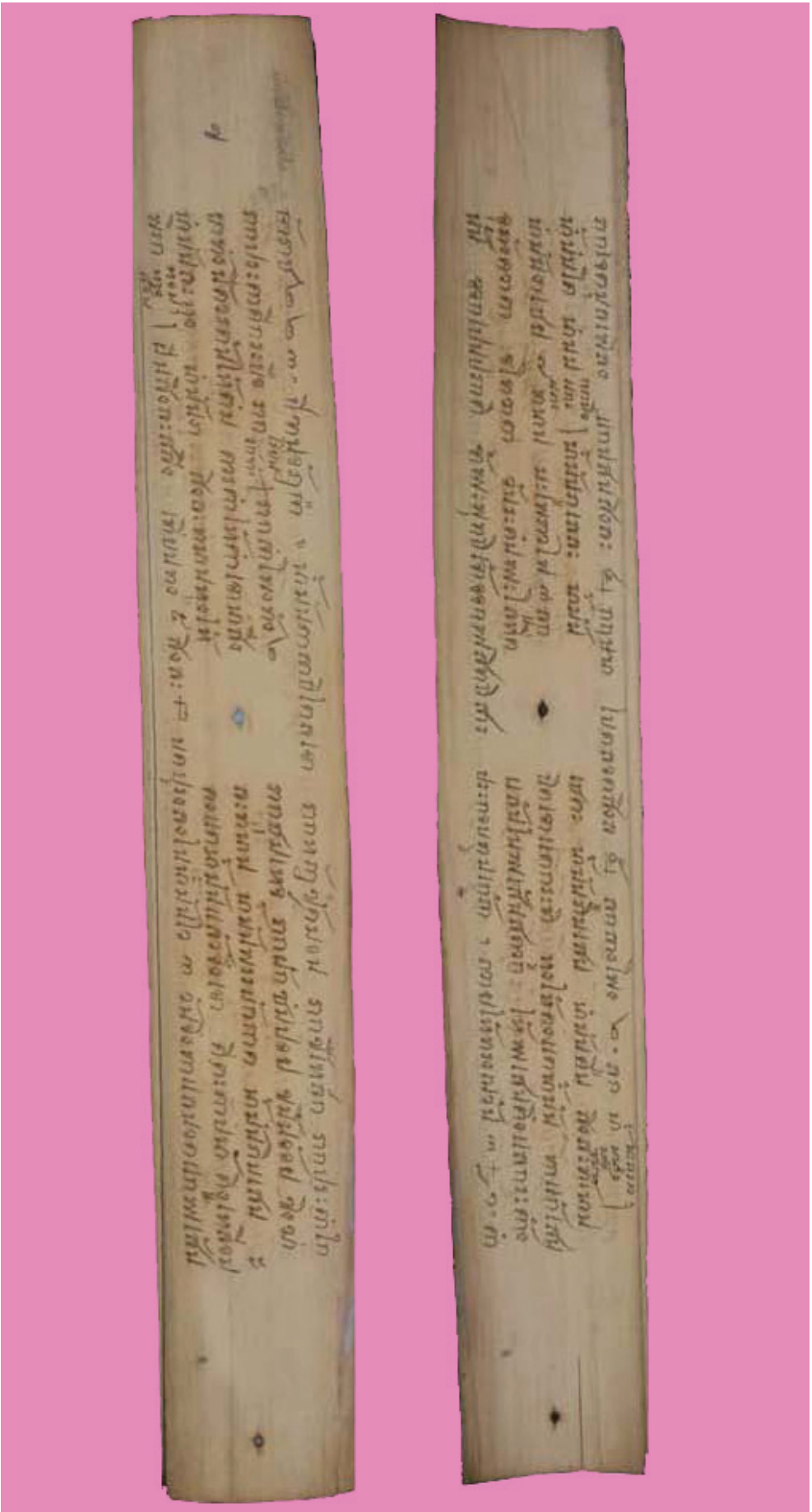
ตำราเวชศาสตร์ เลขที่ ๑๑๔๓ ชื่อ คัมภีร์ชาติพระนารายณ์ หน้า ๑ และหน้า ๒

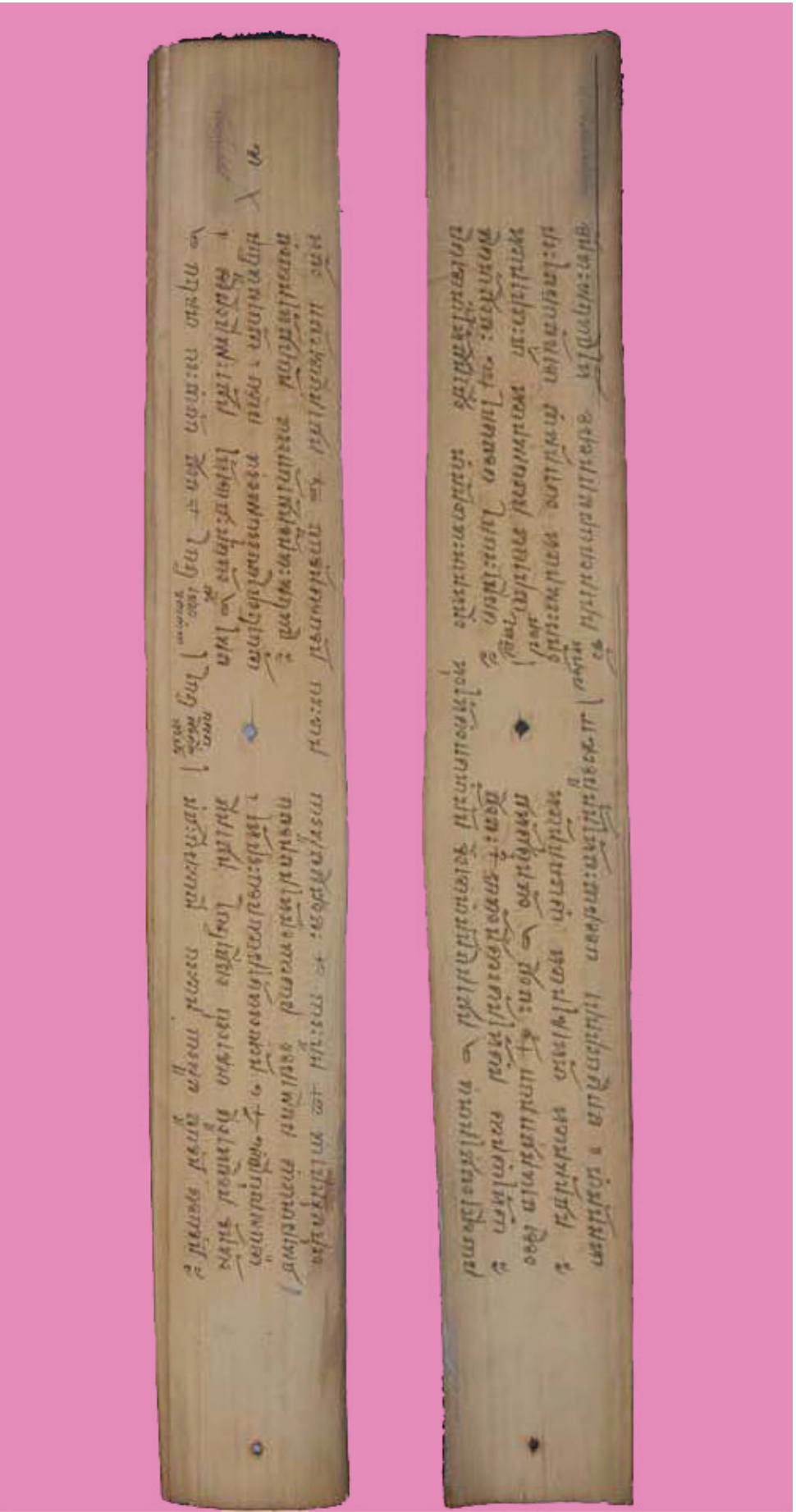

ตำราเวทศาสตร์ เลขที่ ๑๑๔๓ ซื่อ คัมภีร์ชาติพระนารายณ์ หน้า ๑๖/๑ และหน้า ๑๖/๒

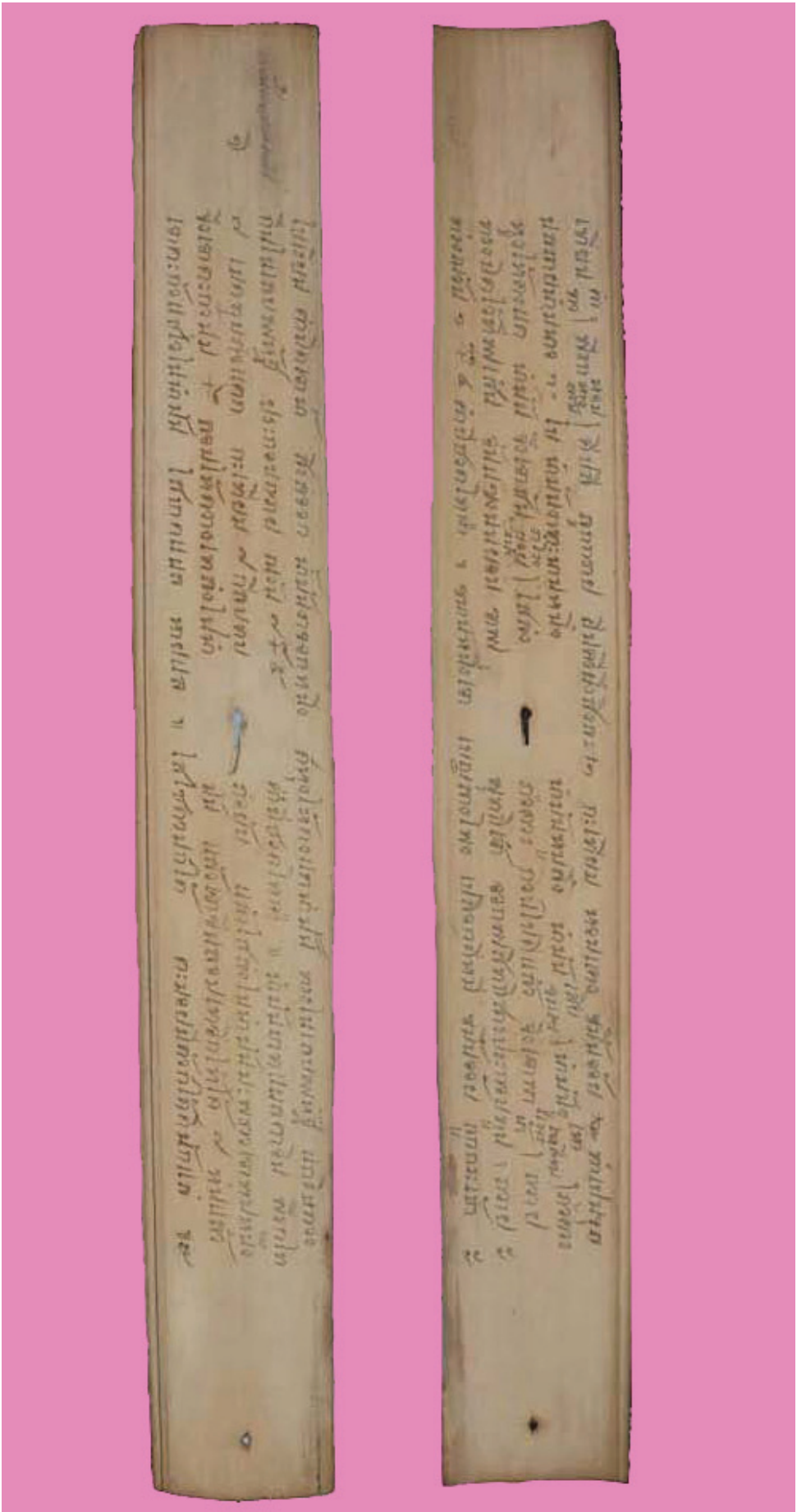

ตำราเวชศาสตร์ เลขที่ ๑๑๓๓ ชื่อ คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ หน้า ๗/๑ และหน้า ๗/๒

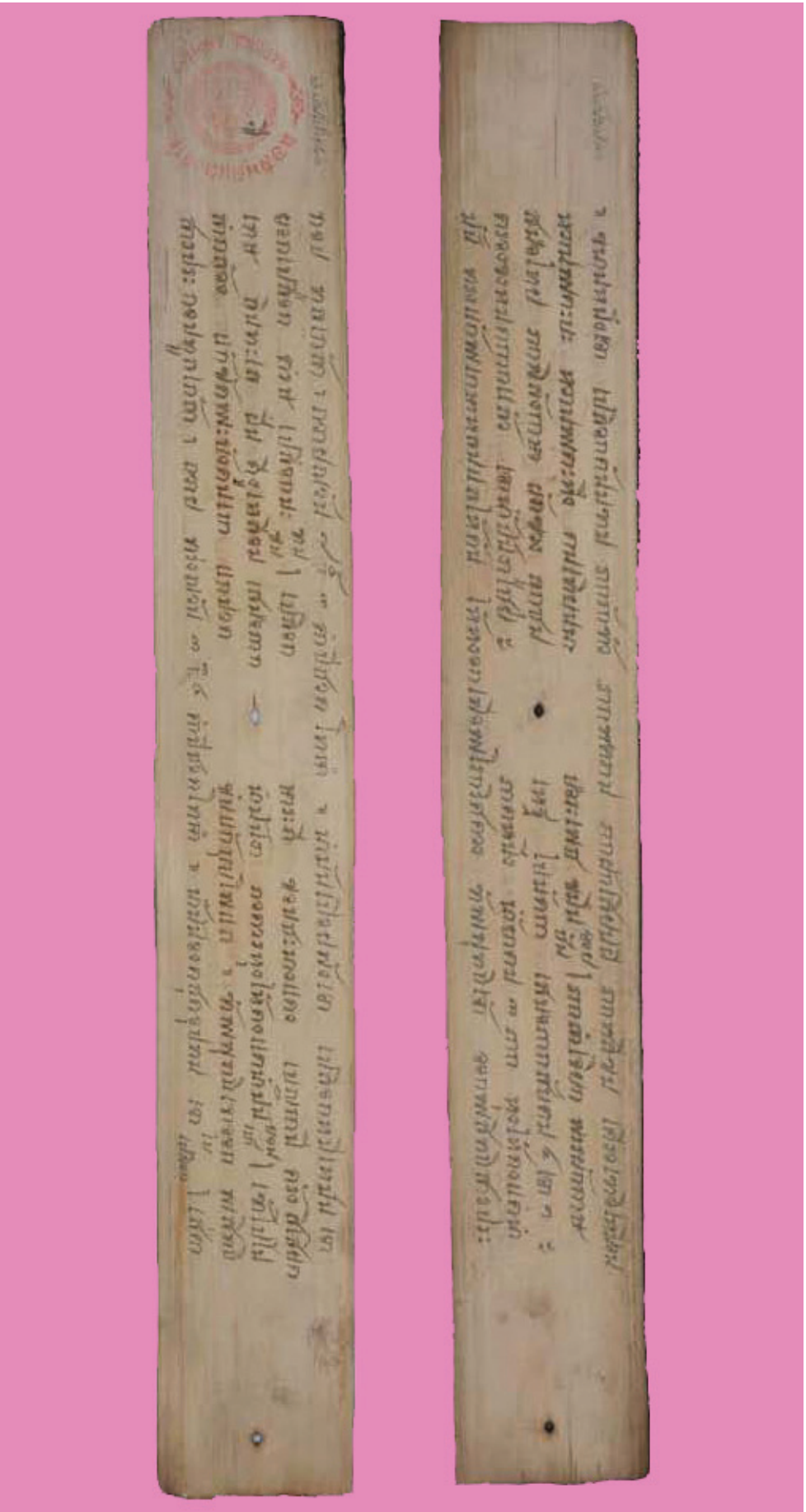

ตำราเวทศาสตร์ เลขที่ ๑๑๔๓ ชื่อ คัมภีร์ชาติพระนารายณ์ หน้า ๑/๑ และหน้า ๑/๒

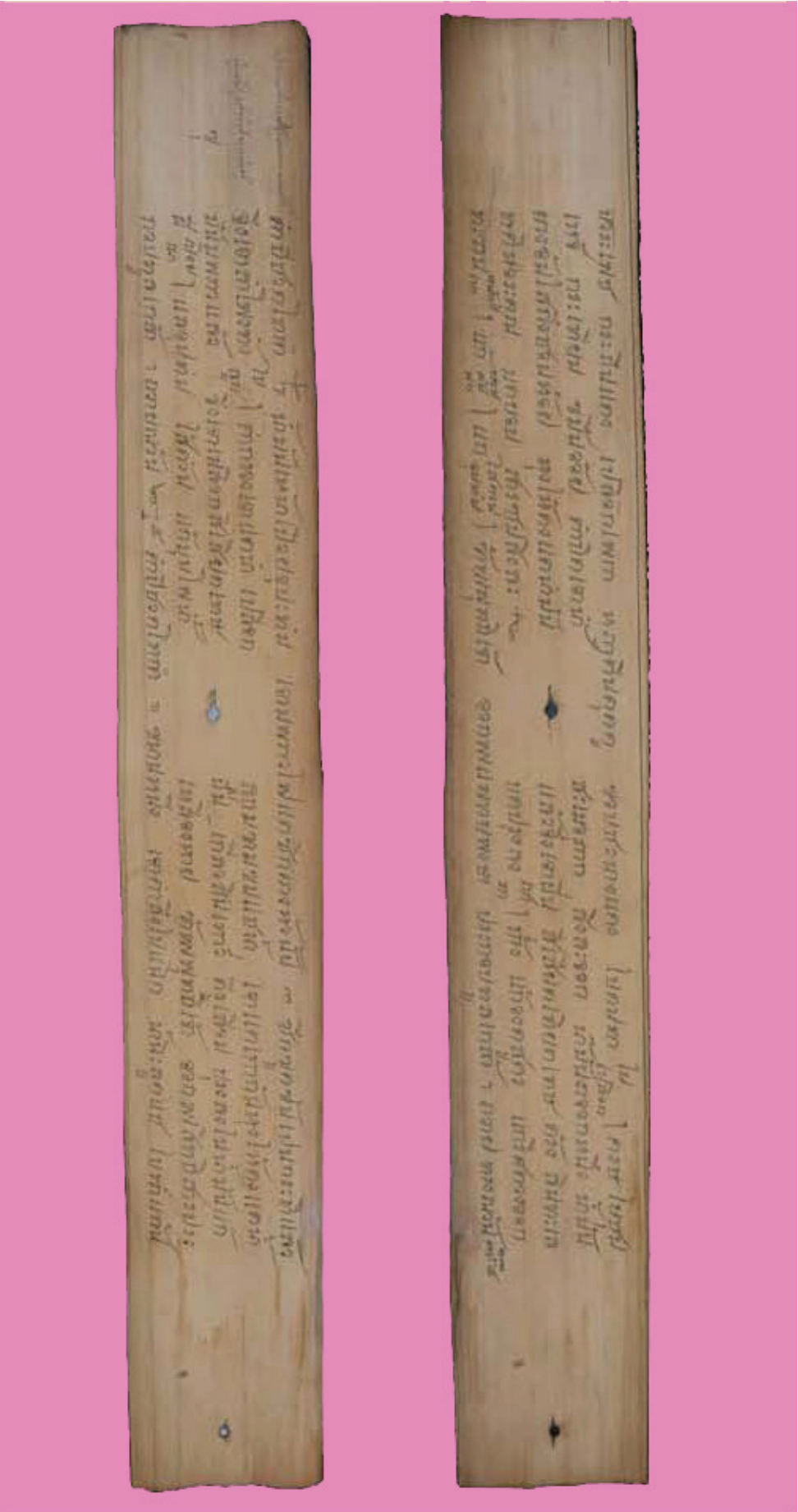

ตำราเวชศาสตร์ เลขที่ ๑๑๔๓ ชื่อ คัมภีร์ธาตุพระนารายณ์ หน้า จิ/๑ และหน้า จิ/๒

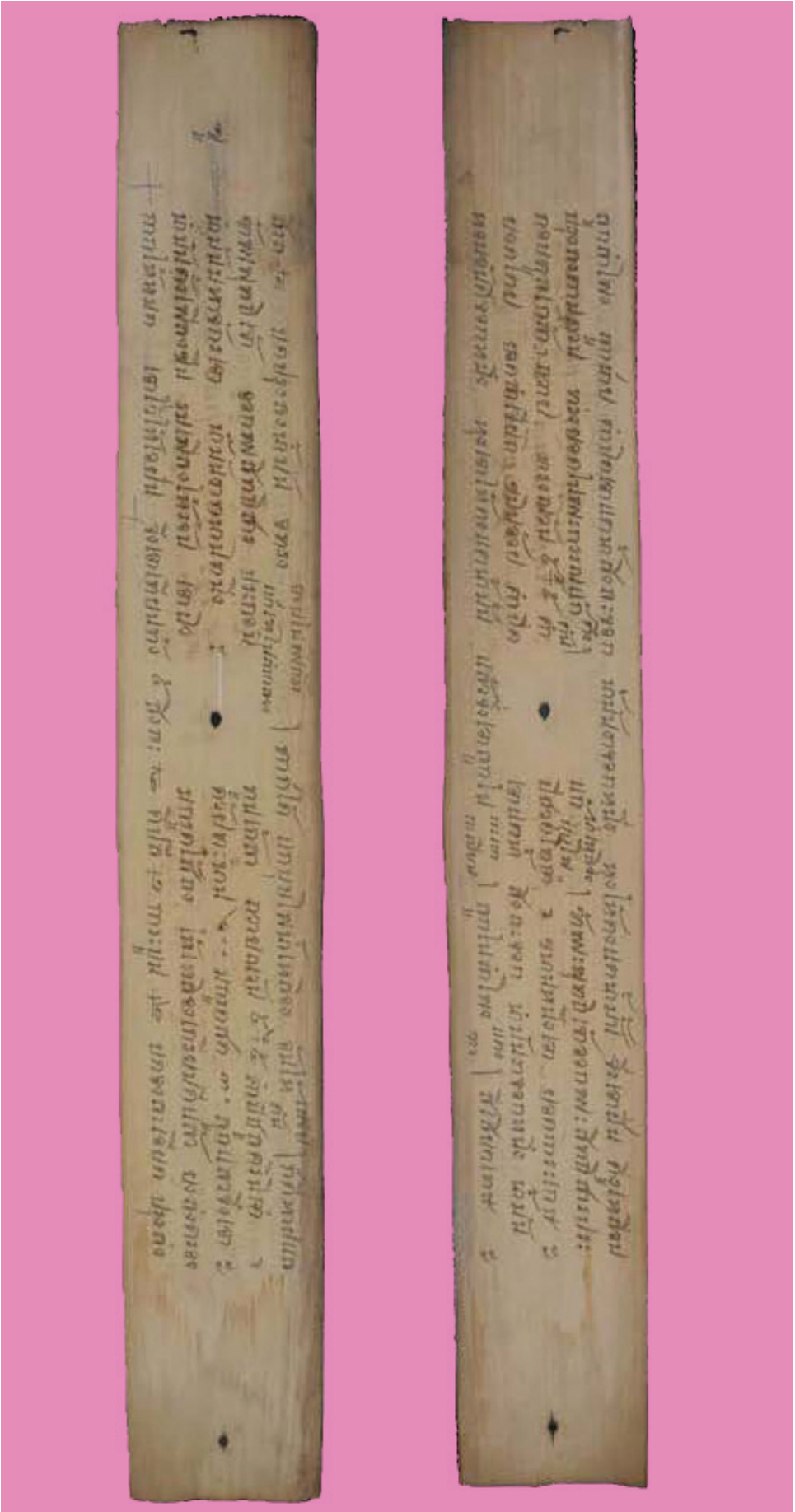
ตำราเวทศาสตร์ เลขที่ ๑๑๔๓ ชื่อ คัมภีร์ชาติพระนารายณ์ หน้า ซี/๑ และหน้า ซี/๒

ตำราเวชศาสตร์ เลขที่ ๑๑๓๓ ชื่อ ศุภกัณฑ์ธาราธารายณ์ หน้า ๑/๒ และหน้า ๒/๒

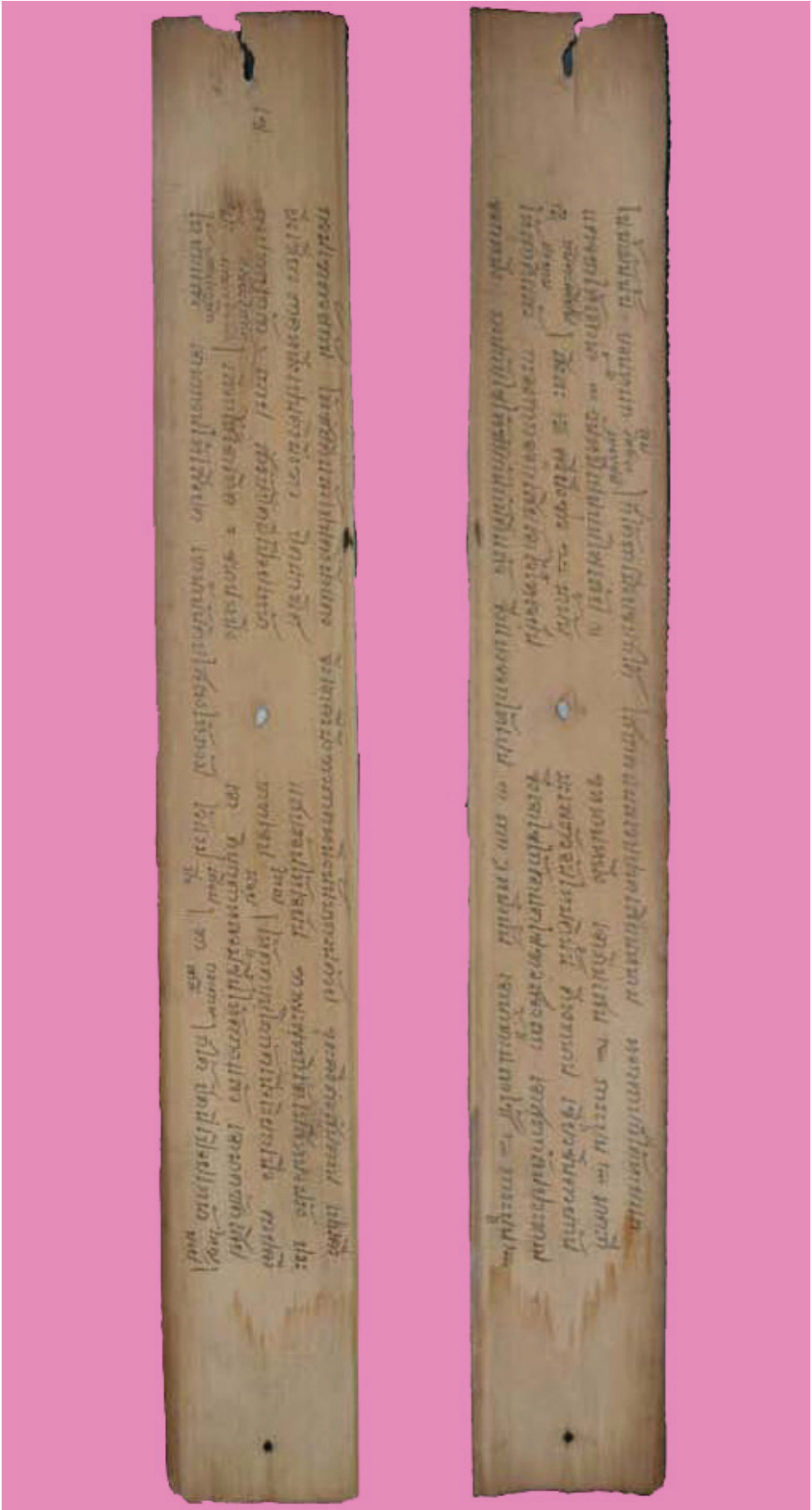

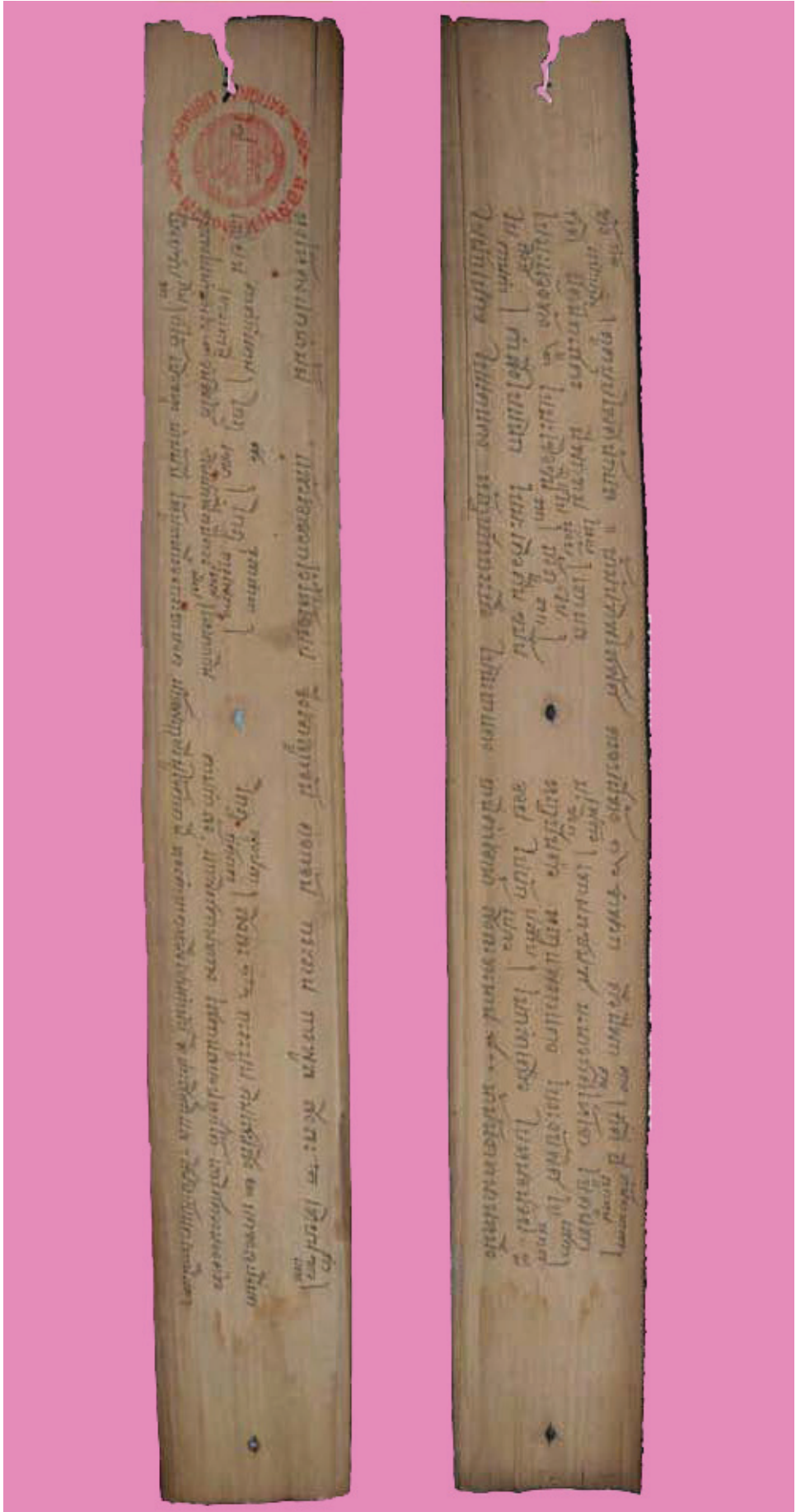

ตำราเวทศาสตร์ เลขที่ ๑๑๔๓ ชื่อ คัมภีร์ชาตพระนารายณ์ หน้า ๑๒ และหน้า ๑๓

ตำราเวชศาสตร์ เลขที่ ๑๑๓ ชื่อ คัมภีร์ตำราระนายณ์ หน้า ๑/๑ และหน้า ๒/๒

ตำราเวทศาสตร์ เลขที่ ๑๑๔๓ ชื่อ คัมภีร์ชาตพระนารายณ์ หน้า ๒/๑ และหน้า ๒/๒

ว่านน้ำ

คำปรุวรรต

คำปริวรรต
หน้าปก กำภูธาดพระณะราย ๗๖๐๓๓

หน้า ก/๑

๗ ลักษณะโศธาตุออกจากจากตัวนั้น ให้อ่อนปลาย ^{มือ} _{ท้าว} แล้วให้ปวดขบมีพีศ แล้วก็ให้แปรไปให้บวม

หน้า
มือ
ทอง
เทา

แล้วก็ผื่นขึ้นทั้งตัวดังผด แลห้กจ้มไปทำห้อง ^{บุบโพ} _{โลหิต} ให้มือแลท้าวตาย รุหมีถึงแกมีต้องพยอม

ดวยโทษ ๑๕ วันตัด ๗ โศธาตุพิการนั้นให้กลัด ^{อก} _{ใจ} ให้โอเปนมองคร้อ ให้พันทอง ทองขึ้นให้

บวม ^{มือ} _{ท้าว} มักให้นอนหลับแต่เพลากลางวัน เหตุตั้งนั้นครีไฟธาตุอันชื่อชिरนัคคีสำหรับเผากายให้เหี่ยว

แห่งครำครำนั้น ย่อมเอย็นจึงให้เบนไปต่างๆ ๗ ปรินามคีไฟเผาอาหารนั้น มีลักษณะ ๔ ประการคือ สมาธาตุไฟ

หน้า ก/๒

ธาตุนั้นเสมอ บริโภคอาหารเขาไปก่อบังครวไฟธาตุเผาอาหารแหลกแลวกมีได้หยากอาหารอีกเลย อิมเบน

ปรกต์ติอยู่ ๗ วิสะมาธาตุนั้นบางอันให้ผูกบางวันให้ลงบางวันให้หยากอาหารบางวันให้คับห้อง

แนนอ่กแนนใจ มักให้แคนค่อดังนี้ เหตุไฟธาตุหมีได้เสมอ วาโยเตนมีสดวงจิ่งตั้งเปนลุ่มก่อร

เขาได้ในทองโทษวาโยมีกำลัง ๗ ดิกะธาตุนั้น คือไฟธาตุแรงเผาอาหารฉับพลันยั้งนัก บริโภคอาหาร

เข้าไปมากแล้ว อยู่บอมินานให้หยากอาหารอีก ๗ มัณณะกะธาตุนั้น ไฟเผาอาหารอ่อน บริโภคอาหารก็มีได้ บัง

หน้า กิ/๑

หึ่ง ผลจันเทษ เทียน ^๑ | ยา ๑๔ สิ่งเสมอภาคทำเปนจุลลายน้านมโคกก็ได้ ช่มมะงักก็ได้ ยาชะนนานนี้
สำหรับ

แกเตโชธาตุนวิการหายแล ^๒ ยาแกเตโชธาตุนให้เอารากพักแพ้วแดง โกฎเขมา ฉะเอมไท ลูกมะ

ชามปอม รากไค้รัตน หวานเปราะปะปา รากส่วาษ ญารังกา เสมอภาคทำเปนจุลลายนารอนก็ได้ น้านม

โคกได้กินตามควน แกเตโชธาตุนพิการหายแล ^๓ ขหานานหนึ่งให้เอา หวานน้ำ เปลือกมูกหลวง

ชียล่อม รากเส่นียด ชิงแหง ดีปลี เก็ลวเทษ เสมอภาคทำเปนจุลแล้วเอามุดโคดาคลุกยาผงตากแดดจ้งแห้ง

หน้า กิ/๒

ลลายน่า ^๑ | ก็ได้กินตามควนแกเตโชธาตุนวิการแล ^๒ ถามีถอยให้เอา ผลข้าพูล ผลสม่อไทย

ผลจิงจ้อหลวง รากเจตมูลเพลิง ผลมชามปอม หวานเปราะปะปา รากไคร ^๓ | ฉะเอม ญารัง

กา รากกะเบา เสมอภาคทำเปนจุลลลายขันทษกอร กินตามควนแกเตโชธาตุนให้โทษแล ^๔

อหนึ่งบุทคลผู้ไดมีไฟธาตุนเอยัน พิงไหนดอนลับเมื่อเพลากลางวันนั้นมาก จะยาใช้ให้เอา ผลส่

ม่อไทอันเปนเหลียม ^๕ | เหลียมคือดั่งค่อนำเตาเนื้อเหลือง เอาแตเนื้อ ดีปลี เสมอภาคทำเปนจุลลลายน้ำ

หน้า กี่/๑

รอนเก็ลอรำหัด กีนแกไฟธาตุอัน ^{เหญน} _{ญอน} } ให้เสมอเปนปรกติ ให้มีกำลังแก้ลมเปนก้อน แลลัมอันให้

เสียดแทงชายโครงแลตะโพกสันหลัง ให้อยทอง ^{ขึ้น} _{พอง} } แก้อาตุพีการให้ปรกติ ฯ ไฟธาตุบุทคลผุ

ไตเผาอาหารซึ่งปรีโยกเขาไปนั้นแหลกออกไต จึงบังเกิดลมในทองนั้นพดมีกำลังกล้า ยอมให้ลง

ให้อาเจียนบ้าง เรียกว่าลัมปวง ถาจะยาไซ้ให้อาตริกะตุก ผลกะเช้า ขมิ้นออย เสมอภาคนำ

มั่งัวเปนกระสายบ่ททำแทงละลายนำ ^{รอนกิน} _{ไสตา} } บางหาย ฯ ถ้ามี่ถอยให้อาเป็ลือกกะเช้าแดง ราก
หญาพัรรูแดง ขมิ้น

หน้า กี่/๒

อ้อย บ่อระเพช เป็ลือกกรักฟา เป็ลือกมูกมัน เสมอภาคม ๔ เอา ๑ กีนแกม็กเปนปวงกลางคีน

ฯ ถ้ามี่ถอยให้อา พิรก ชิงกะเทียม ขมิ้นออย ใบเสดาเสมอภาคทำเปนจุลละลายนำร้อน

เก็ลอรำหัดกีนแกลัมปวงหาย ฯ อัคีนี่วขณะให้อา การชา ยิงสมสิงละสวน เป็ลือกอับ

เซย ไบกระวาน การพูล ส่ค่าน สิงละ ๒ สวน ชิงแห้ง ๓ สวน รากเจตมูลเพลิง ดีปิล

สิงละ ๔ สวน นำตานกรวด ๖ สวน กระทำเปนจุลน้ำผึ้งรวงเปนกระสาย บทเสวยหนักสลิ้งหนึ่งแก้

หน้า กุ/๑

อาเจียน ๔ ประการ ดวยตึกขาคีนีกำเร็บแล ^{วิสะมา} คีนีอันทุพละจึงคีลนเหียนอาเจียน หมี่ให้ ^{มันทา}

เสวยพรกระยาหารได้ ให้จำเร็นพรธาตุดัง ๔ ให้เสวยพรกระยาหารเสวยมีรัตชูกำลังยิ่งหนัก

ฯ ซ้ำ ฯ ขุนประสิธิโอสต์จิ้น ประกอบทูลเกล้าท้าว้ายครั้งสมเด็จพรณราย เปนเจาเมืองลัม

บุรียเสวยเพลาซาอัตราคีนีกแล ฯ จำเรัญพรธาตุดูให้เอาไปรักแห่ง ป่อระเพชแห่ง แห้วหมู

ดอกชราากากี ผั่มตุมออัน รากมตุม โกฎหัวบัว เทพทา ส่มอเทษ เทียนแดง เชือกเขาพรวน

หน้า กุ/๒

ชิงแห่ง ดีปลี กเทียมทอก รากชาพุล เก็ลอสินเทา ส่มอภาภกระทำเปนจูลบัตดวยนำ ^{ผิงรวง} ^{ชรา}

รคนกันเปนลูกกอน เสวยหนักส่ลึงหนิง แกพร ^{วาตะ} ^{เสมห} ^{โลหิต} กำเร็บอันทุพล แกพรเสนอันท

พฤทธิอันกระดาง ตึงแตพรซ่งขึ้นไป กราบทาวถึงบันพรองค ให้พรเสนนั้นออน ให้เสวย

พรกระยาหารเสวยได ให้จำเรัญพรส่กลธาตุดเปนอันยั้ง ซ้ำพรพุธิเจ้าออกขุนทิพจักประกอบ

ทูลเกล้าถวาย ฯ จำเร็นพรธาตุดัง ๔ ขูพรกำลัง เอาหัว้านนำ รากเจตมูลเพลิง รากแคปา รากพนมส้วน

หน้า ๑/๑

เส่มือภาทิมด้วยพรสธารด ๔ เอา ๑ เมื่อจะเสวยเอาชั้นทศกอรปุรงลงแต่ภ้อประมาร เสวยตามส้ม

ควน ชูพรกำลังจำเรีญพรธาตู่ทั้ง ๔ ข้าพรพุทธิเจาออกพรสิทธิสาร ประกอบทูนเกล้าว

ถวาย ๓ อาโปธาตู่ถ้อยนั้นไห ^{ลิ่ง} _{เจบ} ให้อัง จุกอังกเปนกระไศรยกลอน บางก็เปนพรตีก

กึ่ง ^{ขึ้น} _{ลิ่ง} ให้อัดหัวเห่นาเสียดราวคาง ผูยคางชาย ผูชายคางข้า แล้วไหยแปรไปไห

ตัก ^{บูบโพ} _{โลहित} ให้อเสโทตักหนัก มักไหยไปปะสาวะวัลละ ^{๒๐} _{๓๐} เพลา บ้างก็ให้อัดปวดหมีสั่วก บริโภคอา

หน้า ๑/๒

หารก็หมีไดยอิมไปให้ออง ^{ขึ้น} _{พอง} ฝอมเหลือง ถ้าเกิดแกบुकคัลผู้ไดย เปนกำผู้นั้นแล ๓ หารไหยประกอบ

ยาณีกินตามบุญ ประดุงจะไมท้าวและโรคนั้นผันแปรตางๆ จะให้อัดเซ่าแลฟองดุงไหเอยั้น

ท้าวนัก ยาสำหรับแกนั้นไหเอา ซี่ล้อย รากหวานน้ำ เปลือกมูกหลวง นำเตาซิม ฝล

กระดอม เสมอภาทิมเปนจูลลายมุดโคดาก็ไดย นำฟิงรวงก็ไดยกินตามกำลังกินแก้วว

โยธาตู่วิการแล ๓ ถาหมีถอยไหเอา ตรีกะตูก รากจิ้งจ่อหลวง ฝลราชตัด แห้วหมู กะพังโหม

หน้า เก/๑

เค้าค่า ชมื่นอ้อย หอมแดง ยาทั้งนี้เสมอภาคทำเปนจุลลายนำ หยันเลา
รอน ก็โต กินตามกำลัง แกอ

โปธาตุวิการแล ฯ ถ้าหมีถอยให้เอา ป่อระเพช ช่าตาแดง พัรฝักกาษ ก่ดอม รากมะแวง

ต้น ไพล ก่ชาย แกนสน จัน เทศ
ทนา เสมอภาคทำเปนจุลลายนำมวกเข้า กินตามกำลัง

แก้อาโปธาตุวิการแล ฯ ถ้าหมีถอยให้เอาผลมะขามป้อม ตรีผาลา สะคาน รากชาพลู ตรีเก

ตุก ขาแห้ง ลูกจัน เสมอภาคทำเปนจุลลายนำไป ผักไ
กลวยตีบ ก็โดยแก้อาโปธาตุวิการหายแล ฯ ขนารหนึ่ง

หน้า เก/๒

ผักแผ้วแดง ผัดซีลอม เปลือกมูกมัน หวานน้ำ หญ้ารงกา เสมอภาคทำเปนจุลลายนำ ฝิ่งรวง
รอน

ก็โตกินก่อควัญแก้อาโปธาตุอันให้ทอง จีน
พอง ซัดอุจาระปะสวะหมีสวดกหายแล ฯ ขนารหนึ่ง

ให้เอา พืรกล้อน ชิงแหง หญ้ารงกา เสมอภาคทำเปนจุลลายนำรอน มุดโคดาก็โต กิน

ก่อควนแก้อาโปธาตุวิการอันให้ทำห้องผอมเหลือง ป่อริโภกอาหารหมีโตหายแล ฯ ขนาร

หนึ่งให้เอารากผักแผ้วแดง เปลือกมูกมัน รากเสนียด หญ้ารงกา เสมอภาคทำเปนจุลลายนำ ฝิ่งรวง
รอน

หน้า ไก/๑

ก็ได้กินก้อนควน แก้อาโรธาคูพิการให้ ^{รอน} ^{เสโทตัก} หนัก มักให้ไป ^{อุจาระ} ^{ประสาวะ} ง่ายๆ หมีสดวกผอมเหลืองทอง ^{ขึ้น} ^{พอง}

หายแล ฯ ขนานหนึ่ง เอาเปลือกมะขามป้อม ผางเสนตัม ๔ เอา ๑ กินแก้ตักมูกตักหนักหยุดเปน

อันเที่ยงแท้ ไตแกรอดจากความตายเปนหลายคัมมาแล้ว ฯ แก่ขัดประสาวะเอา ไบกะเพราเติม

กำมือหนึ่ง ดินประสิวขาวหนักสองสลึง บำให้ละเอียด เอาไปชาตมเปนกระสาย ล่ลายถวาย

ส้มแดงพรพุทธิเจ้าหลวงนิพานหายสระให้เสวย เมื่อเสวยพรโสดแล้วกราบทูน ให้เสวยพรสุธารัดชา ตามเข้า

หน้า ไก/๒

ไปภายหลังอีก ^๒ ^๓ ฑื่อ ซึ่งขัดประสาวะนั้นไป พรบั้งคั้นเบาสดวก ข้าพรพุทธิเจ้าพรแพทย์โสดฝารังประ

กอบทูลเกล้าถวาย ไตพระราชทานเงินตราซึ่งหนึ่ง ฯ วาโยธาคูพิการนั้น ท้องเปล่าอยู่

หมีได้ บริโภคอาหารสิ่งใด เข้าไปก็ให้อาเจียน บางที่ต่อบริโภคอาหารเข้าไป จึงให้

อาเจียน ในท้องนั้นเต็มไปด้วยลิ่มมีเสียงเปนอันดังลักษณะดังนี้ครีวาโยธาคูให้โทษ ฯ

ถาจะยาไซให้เอา เปลือกมูกหลวง พริกไทย ชิงแห้ง ผลตลอด หัวน้ำ แห้วหมู หนุ่ยรางกา พัด

หน้า โภ/๑

แพวแดง รากไค้รเคือรือ สม่อไทลुकเหลี่ยม เสมอภากทำเปนจุลลลายด้วยน้ำ ^{มุดโคดำ} _{สุรา} | กี้ไต กีน

ตามกำลังแก้วาโยธาตุวิการแล ฯ ถาแลผันแปรไป โรคนั้นยอมวาเปนริศดวงดั่งนั้น จึงประ

กอบยานี้ไวให้เอา มะหาหิง หัวนน้ำ ผลราชตัด ผลสวาศ ดีปิล โภฏเขมา กรุงเขมา

ฉอม ชิงแห้ง ไบยาทราย เสมอภาก ทำเปนจุลลลายน้ำ ^{รอน} _{ผิงรวง} | กี้ไต แกริศดวงเพื่อ _{นมโค}

วาโยธาตุให้โทษหายแล ฯ ถ้ามีถอยให้เอา ฉอม รากเจตมูลเพลิง รากทนต์ไบแฉก รากจิงจ้อใหญ่

หน้า โภ/๒

หัวนน้ำ ไบตลอด ต้มด้วยเกลือตากแดด ตริกะตุก การะบุน ไบนาศ เสมอภากทำเปนจุลลลายน้ำ ^{รอน} _{ผิงรวง} | _{มุดโคดำ}

กี้ไต กีนตามกำลัง แก้วาโยธาตุอันวิการหายแล ฯ ปถวิธาตุออกจากตัวนั้นให้เจบท้อง ท้องขึ้น

ท้องพอง ยอมวาเปนริศดวงพอมเหลืองให้ เสียดสันหลัง แล้วแปรไปเปนอังคสูด ให้ตกบุง

โพโลหิต ทางทวาน ^{หนัก} _{เบา} | ถาแกหมีต้องถอยอายุส้มแล ฯ ยาแก้ปถวิธาตุให้เอา ไบยางทราย

กะเทียม ดีปิล ผลมะตูมออน ผลมะแวงทั้ง ๒ สคาน รากพักแพว หัวนน้ำ สม่อไท สัตะบุคเทศ เสมอ

หน้า เกา/๑

ภากทำเปนจูลลายน่านม คนก็ได้ แก่ปถวิธาตุวิการแล ฯ ถ้าหมี่ถอยให้เอา มหาหิง หว่านนำ ตรีกะตุก

ตรีผลา ไพล ง้อนหมู ชะต มั่งสี รากชัฒมอนใหญ่ เสมอภากทำเปนจูลลายนน้ำ ช่มชาจก็ได้
รอน

กินตามกำลัง แก่ปถวิธาตุวิการแล ฯ ถ้าหมี่ถอยให้เอา ปอระเพช กะพังโหม รากมแว้งทั้ง ๒

รากหญาชัฒมอนหลวง รากชีกาแดง เชือกเขาพรวน เสมอภากทำเปนจูลลายนน้ำ จันขาวก็ได้
ฉอม

กินตามกำลังแก่ปถวิธาตุวิการแล ฯ ถ้าหมี่ถอยให้เอา ผินสวนหนึ่ง ผลมตุมอน ดอกบุนนาก ผลพิลังกาษา

หน้า เกา/๒

สัตบุคเทษ กะพังโหม หญาลูกเคล่า ไบ่มจัว ไบทองหลางไบมัน สิงละ ๒ สวน กระทำเปนจูลลายนน้ำร้อน

กินตามกำลัง แก่ปถวิธาตุวิการหายแล ฯ ถ้าหมี่ถอยให้เอาหนั่งจรเข้ มูลโค นอแรด หอย

ขม เขากระปือ ยา ๕ สิ่งนี้เผาเสีย กวันกะเทียม ลูกจัน ดีปิล แหวหมู เสมอภากทำ

เปนจูลลายนน้ำรอนกินภอควญ แก่ปถวิธาตุวิการ อันให้เจบท้องหนักหมี่รูวาย ไตกินยานี้

หายแล ฯ ขนานหนึ่งให้เอา ดีปิล ผลมตุมอน สคาน ผลสม่อไทย หว่านนำ ไบเจตมูลเพลิง เสมอ

หน้า ก/๑

ภากทำเปนจลลลายน้ำ ผึ่ง รอน ก็ไต่กินภอควน แกปถวิธาตุนให้โทษ ให้เจ็บเนื้อตัวทุกเสนขัน

ลุ่มตีขึ้นในท้องมีเสียงอันดังต่าง ๆ หายแล ฯ อะยังกาโยอันวากายเราทาน ทั้งหลายนี้

เหตุธาตุดัง ๔ เปนที่ตั้งแห่งกายแลอายุสมิ ถาธาตุดัง ๔ หมี่ได้บริบูรณ์แล้วเมื่อใด

สมุทธการก็แปรไปให้กำเนิด แกโรกเมื่อนั้น เวโซอันว่าแพทย ผุพยาบาลใช้สืบไป

เมื่อหน้า จงพิจารณาให้แจ้งไป ในประณัธธาตุดังหลาย อันจะแปรปรวนพีการกำเรีบ ตามรดูเดือนวัน

หน้า ก/๒

เวลา อายุสมที่ ^{อยู่}เกิด กอนจิ่งจู้กำเนิดใช้ แล้วให้รูสรพคุณยา แลรดยาทั้ง ๙ ประการกอน จิ่งจ

ประกอบยาวางยา ถ้าวางยาชอบโรกๆ นั้นกลัวยาดุจกาเหนทนะนุ ถ้ามี่ดั่งนั้น ดุจดั่งหมู

เนื้อ เหนพญาไกรษรสิงหราช ก็จะมีประลาศหนีไปโดยเร็ว ถ้าวโรกหมี่ถูกวางยาผิด

ดั่งอะษรพิตอันบุทคลเอาไม่ไปรันลงทิดหนัดหาง โรกคือโทโสจ่าเรีบชินกลมทิวสาระพาง

กาย มะระณัง อันวาความตาย ภาวิสะติก็จะหมี่ ท่วงแหจิ่ง ฯ ถ้าวไชยไ নয়

คิมหนต	โลทิต
วสันต	วาโย
เหมันต	เสมห

 มีกำลัง

หน้า กะ/๑

กล่าวไว้มันนี่ก่อประมาณวิหารแจ้งอยู่ในรูป ๖ คำก็มหาโชตรัตนแล โรคนี้ทานนั้นแล้ว อันยาแก้

ทาดุพีการนั้น ถ้าเตโชธาตุพีการให้กอบยารศ ^{ข้ม} _{ผด} | ถ้าอาโปธาตุพีการให้ยประกอบยารศ ^{ข้ม} _{หวาน} | โทษ

กำเดานั้น ทานยกขึ้นเป็นอากาศธาตุ ถ้าให้ยโทษให้ประกอบยารศ ^{ข้ม} _{เอียน} | จึงจะชอบด้วย

โดยโรค ถ้าแลยาหามมีโดยา ^{เตโช} _{อาโป} | ธาตุนั้นไซต่างกันได้ ยา ^{วาโย} _{บุหรี} | ธาตุนั้นไซต่างกันได้

ถ้ามีโรคจักรพยาแพให้ถาม พฤกษาอาจารย์ให้แจ้งประจักษ์ก่อนจึงประกอบ จึงจะชอบด้วยโรคอันกล่าว

หน้า กะ/๒

มาแต่หลังนั้นแล ๓ อหนึ่งลักษณะ ^{กำเร็บ} _{รั้ว} | ย้อมให้จักขุ ^{เหลือง} _{เสียว} | อูจาร์ประสวาระเหนือก็เหลืองให้จับบอย

มัก ^{โกรต} _{ชลาษ} | เจรจาตวยผี มะเมื่อเพื่อพกลั้งคลายไหลหลัง เพทดังนี้ให้เร่งยาจิงจับปล้น

ถ้าหมี่ถอยลงเขาตรีโทษโดย จะกลายเป็นลม ^{อ้ามภาก} _{ราหัยก} | กำหนดฎยาหมี่ต้อง ๗ วันตาย ๓๕ ~
_{วิทัก}

๓ ถ้าจะยาไซให้เอา หอมแดง รากศีกาแดง รากสะอึก แก่นสน สมอไทย ปอระเพช เสมอ

ภาก สิ่งละตำลึงต้ม ๔ เอา ๑ กินแกติกำเร็บหายแล ๓ ถ้าหมี่ถอยให้เอา แกนจัน กรุงขเมา แกนสน

หน้า ข/๑

กะพังโหมทั้ง ไบ^๑ ราก^๑ เสมอภาค ต้ม ๔ เอา ๑ กินหายแล ฯ ถ้าไช้ยั้นให้ยรอนกระหายน้ำนักเอา จันข้าว

ไบพุลแก ซึ่งชั้นทศกอน เสมอภาคทำเปนจูละลายน้ำดอกไม เปนกระสายทั้ง บัด^๑ ลลายกิน^๑

รำหัดถิมเสนด้วยแก ร้อน^๑ กระหายน้ำ^๑ แล ฯ ถ้าหมีถ้อยเอา เปลือกมะรุ้ม ขมื่นออย พัรรผักกาช

เสมอภาค น้ำดอกไม้เปนกระสายบดลลายกินแก ร้อน^๑ กระหายน้ำ^๑ หายแล ฯ ถ้าหมีถ้อยเอา นำออยสด

นำไบผักเปต พริกไทยรำหัดนอยหนึ่งกินแก ร้อน^๑ กระหายน้ำ^๑ หายแล ฯ ถ้าหมีถ้อยให้เอา ชานออยกำยาร
แกนปूर

หน้า ข/๒

กรักซี ถากรุ่มหมอไม้ไสน้ำไวย จึงเอาดินสือพองเผาให้สุกใสลงนมม่อนำนั้น ไห้ยคั้นไซกินเนื่อง ๆ แก

ร้อน^๑ กระหายน้ำ^๑ หยุตแล ฯ หอมคุมเอา แกนมะทราง เปลือกมะทราง เปลือกไช้เน้า ฉอเมทเข

กรักซี จัน^๑ แดง^๑ ชาว^๑ ดอก บุนนาก^๑ พิกุน^๑ เกษรรบัวน้ำ เสมอภาคทำเปนจูลนำดอ๊กไม้เปนกระสาย บัด

ทำแทงลายน้ำ ดอกไม^๑ ชาวเขา^๑ ก็ได้ย รำหัดถิมเสนลงทั้ง กิน^๑ ฉโลม^๑ แกไช้สันนิบาอันมีกำลังมากหาย

แล ฯ มโหสดที่จรรนั้นเอา สมุลแวง ต้อกมล ชาระพี พิกุน บุนนาก เกษรร บัวหลวง^๑ สัตบังกช^๑ จันทั้ง ๒ กฤษณา

หน้า ขา/๑

กระลำภัก ซ้อนดอกแฝกหอมต๋าวเปราะหอมโกฏหัวบัว เสมอภาคนำดอกไม้เปนกระสาย บดทำแท่งลายน้ำ
ชาวเขา นำดอกไม้ ก็ได้รำหัดกิมเสนฉะโลม ถ้ากินแทรกชั้นทำศกอนลิ่งด้วย แกพิศไซสันนีบาท
อันตัวรอนหนัก สรรพไชยทั้งปวงหายสินทั้งปวงหายสินแล ฯ ถ้าแลใช้ให้อาเจียนหนักเอา นำฝิ่ง
สวนหนึ่ง จึงเอาเถ้าตำลึงมาตัดออกเปาเอาแต่น้ำ ๒ สวน เอากิมเสนรำหัดลิ่งกินแกอาเจียน
หายแลคืนัก ฯ ถ้าเสมหะปะทะหนักให้อา ทยุาปากควาย ไบพลูแก ตำบีดเอาแต่น้ำ แล้วเอากิมเสนรำหัดลิ่ง

หน้า ขา/๒

ก่อควรรกินแกเสมหะตีขึ้นสงบแล ฯ ถ้าแลใช้นั้นให้ลินหัด เจริญหมีซัดให้อา ไบผักคราช ไบแลงลัก พรหม
มิ ข้าตาแดง สารซิม เกีลเทศ เสมอภาคน้ำร้อนเปนกระสาย บดทำแท่งลายน่าน้ำ
รำหัดกิมเสนลิ่ง ทาลินแล้วนวดต้นลิ่ง ๆ หดเจรจามีซัดหายแล ฯ ถ้าหมีถ้อยให้อา ดิงู
เลื่อม กิมเสนสิงละสวน รากพิรกไทย รากกรุงขมา สิงละสองสวน ทำเปนจุลลลาย
น้ำฝิ่งรวงกินก่อควรร แก้มอำภาทอันจับให้ลินหัดหายแล ยานีตียงนัก ฯ ทิพกาศเอา ยาดำ เทียนดำ

หน้า ขิ/๑

ลูกจัน ดอกจัน กระจวาน ภิมเสน สิ่งละสวน การะบูน ๔ สวน ผีน ๘ สวน ไบกันชา ๑๖ สวน

สุราเปนกระสาย บัดทำแทงนำกระสายไซ ให้ชอบโรกร้อนแลเย็น กินก่อควร แก

สรรพศทั้งหลาย อันให้ระ ^{สำ} _{สาย} ก็นเขาหมีได้นอนหมีหลับ ตัก ^{บวบโพ} _{ไลหืด} ลงแดงหายแล ฯ

ศุขไสยาดเอา การบูนสวนหนึ่ง ไบสเดา ๒ สวน สหศคุณเทศ ๓ สวน สมุละแวง ๔

สวน เทียนดำ ๕ สวน โกฎกระดุก ๖ สวน ลูกจัน ๗ สวน ดอกบุนนาก ๘ สวน พริกไทย ๙

หน้า ขิ/๒

สวน ชิงแห้ง ๑๐ สวน ดีปิล ๑๑ สวน ไบกันชา ๑๒ สวน ทำเปนจูลลายน้าฝิ่ง เมื่อจะกินเสก

ด้วย สัพภิติโย ๓ จับแล้วกินพอควร แก้สรรพโรกทั้งปวงหายสิน มีกำลังกินเขาใด

นอนเปนศุขนักแล ฯ อินทวะระมัดสัง เอาประหรอด สุพรรณถัน โหรา ลูกจัน ดอกจัน

โกฎลูกตะหลอด พริกไทย มหาหิง ลำพัน ลูกนำเต้า ลูกโนมะนาว ลูกบวบเหลี่ยม

เสมอภาภทำเปนจูลนัดแกไขตรีโทษ ถอยแล โหราแลโกฎนั้นตามแดงเลือกไขเทิด ฯ แก้วหาคาหมีได้

หน้า ซี/๑

ให้เอารากหนดีใบแฉก รากหิงหาย รากพรมมิ สมอทั้ง ๓ ^{กำหนด} ^{แปรรอามุยน์} ฝักราชพฤกษ์ รากสศุย

ชั้นทศกอร ยา ๑๐ สิ่งนี้ เสมอภาคเสมอดโคดำไว้ ๗ วันจึงตากแดดจงแห้ง แล้วเอาอย่าง

สลัดไต่แห้งเทายาบดจ้งละเอียด ปรงชะมดเชียงกิมเสนลงกวอควรโรยกิลบจำปาก็ (ห่อผากาษากรั)

ได้ ต้มลงต้้นักแล ๓ ขนานหนึ่งให้เอา หวานน้ำสวนหนึ่ง เทียนเยาะวะภาณี ๒ สวน

มหาหิง ๓ สวน เกีลวสินเทา ๔ สวน รากเจตมูลเพลิง ๕ สวน ชิงแห้ง ๖ สวน ดีปิล ๗ สวน

หน้า ซี/๒

ดองดิ่งเทายาทั้งนั้น อย่างสลัดไต่แห้งเทาดองดิ่ง นำมนาวเปนกระสายบดทำแทง เทาถูกนูน

ตากในร่ม ลลายนำมนาวร้ำหัดเกีลว กินเมตหนึ่ง ล้งหนหนึ่ง กีน ๒ เมจลง

๒ หนตามแต่จกีนก่อกำลังเถิด แกพยาทอิอันเปนตัวในท้องปางทองมาร จุกกระพาม

ม้ามยอย ล้มจุกเสียดหาเวรื่อ แลลมทั้นท้อง ล้ม ^{กระไส} ^{สันดาน} ^{พรรตัก} | ครอบมูลริศดวงทั้งปวง

แลมองครื่อ ถ้าษตรีซัดระดูโลหิต ^{คน} ^{แค้น} ^{กรัง} | กีนยานีเนือง ๆ โลหิตตักสดวกต้้นักแล ยานีประเสียด

หน้า ข/๑

นัก เวณแต่ก้ามไต่กระท่ามา แต่บุรพชาติโน้นจึงจะหมีหายแล ฯ ขนานหนึ่งให้เอา หัฎฐาไซรมาบิตเอา

แต่น้ำ ๔ ทนาน พริกไทยทนาน ๑ เชี่ยวขึ้นด้วยกัน ให้นำหญาไซรแห่งทราบเขาในพริก

นั้น แล้วตากจงแห้งตำระแนงเปนผงจึ่ง เอารากเจตมูลเพลิง สหัทศคุณ ตำระแนงเปน

ผงไวแต่ละสิ่ง ๆ เมื่อจะกินจึ่งเอา สหัทศคุณสวน ๑ พริก รากเจตมูลเพลิงสิงละ ๖ สวน

ประสมกันบดด้วยน้ำผึ้งรวงกิน ถ้าจะให้ทุเลาธาตุ เอาพริกเจตมูลเพลิง แต่สิงละสวน เอาสหัทศ

หน้า ข/๒

คุณ ^๒ _๔ | สวนก็ตามเถิดลงแล เมื่อจะประสมยานั้นเชียวน้ำผึ้งให้เปนยางตุม จึ่งเอายาผงปรุงลง

บดปั่นเปนลูกกอนกิน หนักสสิ่งหนึ่งแกริศดวง ลม ^{กระไส} _{สันดาน} | ปางทองมาร จุกกระผวน

มามรื้อย พยาธิเกิดในทรวงอ๊ก โลหิตตก ตก ^{หมุก} _{ทวานทั้ง ๘} | เสมหะปะทะตีขึ้น ถอยสินแล
เลอิต

ฯ จิตรการียพิจรูณให้เอา โกฎ ^{สื่อ} _{กัารเพรา} | รากโครเคีรือ กระวาน ลูกเอ็น ลูกจัน อบเชย สมุลแวง

สค่าน เกษรรบุญนาก น้ำประสารทอง เทียนทั้ง ๕ สัตบุษเทศ กรามพุล เกีลอสินเทาว์ สิงละสวน

หน้า ข/๑

หัวานน้ำ ๒ สวน ชิงแห้ง ๓ สวน มหาหิง ๔ สวน เจตมูลเพลิง ๕ สวน ดีปลี ๑๐ สวน พริกอ่อน

๒๘ สวน ถาจะให้ทุเลาธาตุ เพิ่มพริกเข้าให้เทาษาทั้งนั้น กทำเปนจุลลายนน้ำผึ้งรวงกิน

กิน ^{เขา} _{เอียน} ๑ หนักสลิหนึ่ง แกริศดวงผอม เหลือง ท้องรุ่งพุงมารจุกกระผานม้ามเรื้อย มองคร้อ

หืดไอยลมอำมภาษ แลลัมทั้งปวงหาย ฯ ขนานหนึ่งให้เอา รากฝายผีหันไสโ ^{เลา} _{น้ำ} ๑ ครึ่งหนึ่ง

โหสิณรูปจินตอกหนึ่ง กินแกต้องทุบถองโบายตี ตกต้นไมขวางม้า โคะกระปือฟกฆ่าในอ๊กเจบขัดหายสิน

หน้า ข/๒

แล ฯ อากิสะให้เอา จึงจ้อใหญ่ สวนหนึ่ง ชันทศกอน ชิงแห้ง ผลเอ็น กราบพุล เทียนเยาวะภาณี

สม่อไทย มขามป้อมเอาแต่เนื้อ รากมะกัลาเคีรือ ซอเมเทศ รากเจตมูลเพลิงสิงล ๒ สวน

ผลมะตากแห้ง ผลกระหวานสิงละ ๓ สวน พริกอ่อน ดีปลี สิงละ ๖ สวน กระทำเปน

จุลลายนน้ำอศฎางคูลี เปนเลหะกินเนือง ๆ แกริศดวงไผอมแห้งแก้เสมหะ ไนทรวงอ๊ก

ไนลำค้อตีนกแล ฯ มะหากะทักใหญ่ ให้เอาโกฎ้อเทษ เทียนทั้ง ๕ รากเจตมูลเพลิง ผลกระหวาน

หน้า เข/๑

ใบกระวาน ผลเอ็นใหญ่ สค้าน เปลือกส้มุลแวง ชิงแห้ง หวานน้ำ พีรกล้อน รากไคร้เครือ

น้ำประสารทอง ลูกจัน ดอกจัน เกี้ยวสินเทาวิ์ สิงละสวน การบูร กานพลู เทียน

ตาตักแตน เทียนเกลจ้ห้อย สห้ศคุณก็ไต่ เปล่าน้อยก็ไต่ สิงละ ๘ สวน ดีปล

๒๐ สวน กระทำเปนจุลลายนน้ำ ^{ฝิ่งจิง} ^{ชมชา} ^{กเทียม} ^{กัไต่} ^{กินหน้กส์ลิ่งหน้กแก้} ^{ลัม} ^{ปตมาศ} ^{อำมภาษ} ^{ราทยักษ} ^{เถาลม}

น้ันเขาก้าล้ง ยานัน้กัจะไหรอนลิ่งปลาย ^{มือ} ^{เทาว} ^{บันดาลมทังปวง} ^{แก้ไต่} ^{หายสินแล} ๗๕ ~ ๗๕ ๐๐

หน้า เข/๒

ขนานหน้กให้เอา สห้ศคุณ ^{เทศ} ^{ไทย} ^{รากเปลา} ^{นอย} ^{ใหญ่} ^{รากเจตมูลเพลิง} ^{สลัดไต่} ^{ฝานตากแห้ง} ^{ตรีภ}

ตุก เทียนดำ สิงละสวน เอารากตองแตกใบแฉก ๓ สวน ทำเปนจุลลายนน้ำ ^{ฝิ่ง} ^{ชมชา} ^{มนาว}

^{ปตมาศ} ^{ราทยัก} ^{ช้อมหาสดัม} ^{ก็ได้กินแก้ลัม} ^{ครอบลัมทังปวง} ^{หายสินแล} ๗ ^{เอาแตสห้ศคุณ} ^{เปลา}

ทัง ๒ รากตองแตกน้ันประสะเสี้ยกอนจ้ิงจะไมค้ลนเทียน ๗ มหาวิฒณ เอาลูกจัน ดอก

จัน กระหวาน การพลู สิงละสวน เทียน ^{ดำ} ^{ขาว} ^{แดง} ^{เทียน} ^{สดบุษ} ^{เยวภาณี} ^{โกฏ} ^{สือ} ^{เฆมา} ^{โกฏ} ^{กัถรา} ^{พุงปลา} ^{ป้อระเพช}

หน้า ไช/๑

ใบกันชา สหัตถ์คุณทั้ง ๒ ลูกพืลังกาษา รากโครเคีรือ แห้วหมูใหญ่ ขมิ้นออย พริก ^{หอม}_{หาง}] สิงถ่

๒ สวน ดีปลีเทาษาทั้งนี้้น จึงเอาใบกะเพราแห้ง ๒ เทาดีปลี ทำเปนจุลลายน้ำฝิ่ง

รวงเปนลูกกอนกินหนัก $\frac{1}{๑}$ กินไปทุกวันให้ได้เดือนหนึ่ง จึงจะรู้จักคุณยาเหนประจักอัน

วิเศษ แก้นันวุติโรค ๙๖ ประการ กับพยาธิทั้งหลายทุกประการตีนักแล ๓ มหามาตลุง

ราชคันทา ^๑
เกษรี เอา อษรคันทา } ประสะแล้ว เปลือกมรุมตากแห้ง เทียนเยาวะภาณี เกีลอสินเทาว์ เกีลอเยาวะ
รากจิงจื่อใหญ่ }

หน้า ไช/๒

กะษา เกีลอสุนจะละ สิงละสวน พริกถ้อน ชิงแห้ง รากเจตมูลเพลิง สม่อไทยใหญ่ลูกเหลี่ยม

เอาแตเนื้อ กรามพุล หว่านน้ำ ดองตั้ง สิงละ ๒ สวน มหาหิง ๕ สวนดีปลี ๖ ส่วน

กระทำจุลลาย น้ำ ^{ข้มซา}_{กัเทียม}] ประสัมันบัตเปนลูกกอนเสวยนัก $\frac{1}{๑}$ แก้ม ๘๐ จำพวก

แกเสมหะ ๒๐ จำพวกพรเส้นกลอนแลเส้นอันทพฤทธิ แกลมอุทังคะวาตาอันอยู่ในพร

เสนทั้ง ๑๐ อันแล้นขึ้นไปให้เสียดพรอุระ ให้มีนงวงวิงเวียน แล้วให้ผายพระวาตไปพระบังคนหนัก

หน้า โข/๑

ราชคันทา
สดวง แล อชระคันทา
รากจิงจ้อ

นั่น ผู้จะทำไปคางหน้ายักย้ายดุจให้เดินเพิ่มขึ้น หมี่ให้เดินผอนล่งมือส้ม

คัวญั้นเถิด ที พรอังกัรบพรเสนตึง ให้อยอนเอา เทียนดำ เกลอสวนหนึ่ง อับเซย ๒

สวน ไพล ๔ สวน ใบพลับพลึง ๘ สวน ใบมขาม ๑๖ สวน ตำคูลิการ ห่อผ่าหนึ่งขึ้นให้

รอัน อังกบพรเสนอันพีรุคให้อยอนแล ฯ ทาพรเส้น ให้อา พิรกไทย ฆากระชาย หอม

ก่เทียม มหาหิง ยาตำ สิงละสวน ตะไคร้หอม ใบชีเหล็ก ใบตองแตก ใบมขาม ใบเรียนสิงล

หน้า โข/๒

๔ สวน เอาใบประจำไก่อ ๑๖ สวน น้ำ ^{สุรา} _{ชมสาชู} ก็ได้ เปนกระสายน้ำชมสาชูทาแก้ พรเสนพีรุทแล

ลุ่มอำมภาทิ ปัตฆาศกลอนตะศิรวจะโปง เมื่อยขบ ทั้งปวงหายแล ฯ ทรงนัตเอา ตรีกะ

ตุก โกฎสู ^{เทศ} _{จัน} โกฎหัวบัว ฉะเอมเทศ หัวน้ำ เปราะหอม ลินทะเลปิง ^{แก้วกลบ} _{เปลือกไซฝัก} ชั่ว

สังฆเฒา เปี้ยผูเฒา นำประสารดีบุก ช่มด พิมเสน เสมออากาศทำเปนจูล ทรงนัตแกพรวา

โยทั้งหลาย แลพรโรกอันเกิดในพรเศียนพร ^{เนตร} _{นาสิก} หายแล ฯ ทรงนัตเอาชะมด ภิมเสน สิงละสวน

หน้า เขา/๑

โกฏ ^{สื่อ} ^{เชียงใหม่} ^{พุงปลา} | การพูล เบี้ยผู้เฒ่า ซาตีหฺรคฺน สมุละแวง อบเซยเทษ เกษรรบุณนาก นำประสารทอง

สิงละ ๒ สวน ทำเปนจูล ถ้าจะทำทรงดิมเอาฝิมมะกรูด ไพล ประกอบลงก่อควร ห่อผ้าบาง

ทรงดม แก ^{ปวดพรเสียน} ^{วิงเวียน} ^{สลับ} | ริศดวงในพร ^{นาสิก} ^{สื่อ} ^{เนตระ} | แลประชวนเพื่อโลหิตบ่าบัต พิศประเสริฐนั้กแล ฯ

ยาทรงทาพรวิลาส แกพรโลหิตกำเดออันประชวนพรเจ้านักให้เอา กฤษณา อบเซยเทษราก

ราก ^{มลิ} ^{สลิด} ^{สหมี่} | ชมัด บัดด้วยน้ำดอกไม้ ^{เทศ} ^{ไทย} | กี่ไต ร้าหัดภิมเสนลง ทรงทาหายแล ฯ ทำทรงเซี่ยเอา โหระเดื่อย

หน้า เขา/๒

ไก โหระอำมฤตย โหระอำมิคสิงศีล โหระบอน โหระท้าวสุนักข โหระเขากระบือ โหระไบกลม

โกฏกัถตรา ลูกจัน ดอกจัน กระจวาน การพูล พิรภ ^{หอม} ^{ทาง} ^{ลอน} | ดิปล มหาหิง ดินประสิวขาว

หอมแดงชาตรี ยาทั้งนี้สิงละเพื่อง ฝืนสสิ่งหนึ่ง ทองคำเปลวสิบแพน น้าม่นาวเปนกระสาย

บุดทำแทงตากในรุ่ม ฝนดว้ยนำ ^{มนาว} ^{ทา} | มือเซี่ยแล้วนั้น ถึงเปนฝีกทุมเมีย ขนเปน ^{เมต} ^{เปา} ^{ปิม} |

ก็หาย ถ้าเปนไขจับให้สับ ^{กระมอม} ^{ตนค้อ} | ทาหาย แก้มขึ้นสูงด้วย ถางพิศตخابแมลงปองขบ ฝืนดว้ย

หน้า ข/๑

น้ำมะนาวก็ได้สุราก็ได้ ทั้ง ^{กิน} _{ทา} หาย ถาษตรีเปนผีทินมเจ็บปวดมีพืดหนักก็ดี เอายานี้ใส่ในลูกสรรพ

รศแล้ว สัมไฟให้สรรพรศสุก จึงเอายาฝนด้วยสุรา ทาแกพืดผีหาย ทานตีคาไว้แทง

ละบาททองด้วยทับบ พยาหายากแล ฯ มหาจุลทิพให้เอา สัคร้าข้าวพูล เทียนยาวะ

ภานี้ โกฎสู่อเทษ หว่านน้ำ ขมาแห้งสิงละสวน ไม่นำฉา จึงแห้ง เก็ลอสุนจะละ

เก็ลอเยาะกะษา เก็ลอสินเทาว์ สิงละสวนกิ่ง สห้ศคุณประสะแล้ว ๒ สวน ดองดิง ๓ สวน เป้ลา

หน้า ข/๒

นอยประสะแล้ว พีรกล้อนสิงละ ๗ สวน มหาหิง รากจิ้งจ่อประสะแล้ว ดีปลีสิงละ ๘ สวน กระทำ

เปนจุล เมื่อจเสวยจึงซังเอานัก $\frac{+}{๑}$ แทรกกะเทียมเข้า ๒ ไพ เอาน้ำ ^{ผึ้งรวง} _{ขมิ้น} ประสมกัน

บดละลายกินแก้พรเสนอันทะพฤถิ อันแล่นขึ้นไปถึงพระเส้นทั้ง ๓ พรเส้นอันกระด้าง

นั้น แล่นขึ้นไปจับเอาบันพรองกทั้ง ๒ คางแล้วแล่นขึ้นไปจับเอาต้นพรชีวหา ให้มันดิงให้

หอบรักให้วงไหวงเวียน แลเกิดเพื่ออามาไศรอย ปักะมาไศรอยให้ถอยยอนเปนกรกติ ขาพรพฤติเจาออก

หน้า ขะ/๑

ขุนประสิทธิ์โอสถ ประกอบทูลเกล้า ฯ ถวาย ฯ น้ำมันชะน่านหนึ่งให้เอา ใบรางโจง ใบผัก

บุงขึ้น ใบขมิ้น หัวขมิ้น ตำเอานำสิ่งชะน่าน น้ำมันาว ๓ ทนนาน น้ำกะเทียม

๖ ทะน่าน น้ำมันงาชะน่านหนึ่ง หุงให้คงแต่น้ำมันแล้ว เอาฝืนหนักบาทหนึ่ง บดปูลง

ลงนวดเส้นอันที่พฤทธิ ในคุษถานแล เส้นเอ็นหดเป้น ^{เถา} _{หัว} ฟกฝักก็ตี ฟกแห้งใด ๆ

ก็ตี เอาน้ำมันนี้ทาแล้ว นวดรีดเส้นไปเนือง ๆ เส้นซึ่งพิรุทนั้น ดีตั้งเกาแล ข้าพรพฤทธิเจ้าออกพร

หน้า ขะ/๒

สิทธิสาร พราหมณ์เทศประกอบทูลเกล้า ฯ ถวายทรงในวัน ^๗ _{๑๑} ^{๑๒} คำปฏิญญเอกศกเมืองลพบุรีแล

๗ น้ำมันมหาวิศรกรราชไศล เอาโหราทั้ง ๒๗ บาท สค่าน ข้าพูล เปลา ^{ใหญ่} _{ราม} เปลา

น้ำเงิน เทียนทั้ง ๕ เทียนยาววะภาณีเป้น ๖ โกฎทั้ง ๕ การพูล ใบกระวาน ลูกเอ็น จัน ^{แดง} _{ขาว}

หางไหล มะหาลลาย ลูกตลอดสิงละ ^๑ _๑ ตรีกะตุก เปล่าน้อย ภิมเสน ราก ^{ใคร} _{แฝก} หอม

ไคร้เครือ เปราะหอมสิงละ ^๒ _๒ รากคันทา ^{สัหคันทา} _{อัครคันทา} อับเซย รากพัตแพ้วแดง รัตะโชติสิงละ ^๓ _๓

หน้า ข/๑

รากเจตมูลเพลิง แขนสนสิงละ ๔ | กฤษณา ใบตลอดสิงล ๕ | ลูกกลางโพง ๒๐ ลูก น้ำ มะกรูด
มนาว
มัจฉ
ขมิ้นซา

น้ำนมโค น้ำนม กระบือ | น้ำมันกุเลละ น้ำมันเซตะ น้ำมันกิมเสน น้ำมันดิน สิงละทะนาน
แกละ

น้ำมันงาเซย ๗ ทนาน มะเพราวไฟ ๓ ลูกบิตเอาแต่กระที หุงให้คงแต่น้ำมัน ทาแก้เสน

อุทังควาตา อโหวาตา อันระคัมพระโลหิตแล่นในพรเส้นสวดก ให้พรเสนตึงแลกระด้าง

นั้น ออกเปนปรกติ ข้าพระพุทธเจ้าออกพรสิทธิสาร ประกอบทูนเกล้า ฯ ถวายให้ทรง ณ วัน ๓ | ๑๐ คำ

หน้า ข/๒

ศักราช ๒๒๓๐ ปีชานอัฐศก ฯ น้ำมันภลาธิโตลเอา รากหญ้าขี้ดมอน รากขี้เหล็ก รากประจำไก

รากประจำตีกกระบือ ราก เรียน | รากลำโพงทั้ง ๒ รากชุมเห็จ รากฝักขี้มปอย ขมิ้นอ้อย ขิงข่า

ยาทั้งนี้ควรต้มให้ต้ม ควรตำให้ตำเอาน้ำสิงละท่นาน น้ำมันพรรฝักกาด น้ำมันกิมเสน

น้ำมันละหุง น้ำมันงา สิงละท่นานหุงให้คงแต่น้ำมันแล้วจึงเอา ดีตะภาบน้ำ ดิงูเหลื่อม

พริก หอม | หาง ล้อม | ฝืนสิงละสลึง เทียนทอง ๕ สิงละ | ๑ | บดปรุกลงในน้ำมันไว ๓ วันจึงทาแลนวดแก้พรเส้น

หน้า ขา/๑

อันทะพฤทธิให้ยอนแลฝกบวมเปน ^{ขั้ว} _{หนอย} | แขนงอยู่นั้นให้ละลายออก เปนปรกติแล ฯ นำมันมหา

ประไลยกลับเอา ลำพันแดง หวานพระผนึ่ง หัวันบุษราคำ หวานไซเหน้ำ หวานพันชน

หวานเปราะปา หวานพรกราบ รากเปลา ^{นอย} _{ใหญ่} | สห้ศุคนทั้ง ๒ สิ่งละ ๕ | แกนแสมทะเล เอื้อง

พิดม้าสิ่งละ ๑๐ | ไบตลอด ไบกระเนียด สิ่งละ ๑ | ยาทั้งนี้ควรต้มให้ต้ม ควนตำให้ตำ

บิตเอาน้ำให้สินซึ่ง นำมันงาทะนานหนึ่ง หุงให้คังแต่น้ำมัน จึงเอาน้ำมันกิมเสน ๒ ทัพานใส่ลงเมื่อภาย

หน้า ขา/๒

หลัง แล้วเอากิมเสน ๒ ลูกจัน ดอกจัน กระจวาน การพุลสิ่งละ ๑ | กระจบุน ๓ | ทำเปนจุลปุง

ลิ่งกวนให้สบกัน ทรงแก้เส้นอันทะพฤทธิ กลอนลมให้มือทาวตาย งวยเพ็ลย ตำรานายเพช

ปญาทูลเกล้า ฯ ถวาย ทรงพรกรรุธนาโปรภูเกล้า ฯ ให้ประกอบถวายเป็นได้ทรง ณ วัน ๑ | ๑ | คำปีกุญ
เอกศัก

๓ ศรีผึ้งปีพระเส้น ให้เอาชะมดทั้ง ๒ ไพล กิมเสน โกฎเชียง กุงเขมา ดิงูเหลือม จันทั้ง

๒ กฤษณา กระจลำภัก สิ่งละ ๑ | โกฎ ^{สือ} _{เขมา} | โกฎ ^{กตราบ} _{สิงคลี} | มัชะกียะวาณี กระจวาน การพุล ลูกจัน ดอกจัน
จลาลำภา | หัวบัว

หน้า ชี/๑

เทียน ^{ดำ} ขาว | ^{หอม} พริก ^{ทาง} ล้วน | ดีปลี ลูกกราย ผีน ศรีผึ้งสิงละ | ๑ กะเทียม หอมแดง ขมิ้นอ้อย | ๒ ทำเป็นจุล

นลายน้ำมันาว ๑๐ ใบ น้ำมันงาทะนาคานหนึ่ง น้ำมันหมูสี่ น้ำมัน ^{เสียด} จระเข้ | น้ำมันงู ^{เหา} เหลื่อม | ก่อควรร

หุงให้คงแต่น้ำมัน จึงเอาชัน ^{รำโรง} ยอย ^{ร่น} | ใส่ลงก่อกวรร กวนไปดีแล้ว จึงเอาพา ^{ผ้า} | ถวาย

ทรงปิดไว้ที่พรเสี้ยนอันแขงนั้นยอน ขาพรพุทธิเจ้า ออกพระสิทธิสารประกอบทูน ฯ ถวาย

ทรงณวัน ๑ | ๑๑ | ๔ คำปีชวดโทศัก ฯ ขนานหนึ่งเอา เบญกลางโพง เปลือกดีหมี ขมิ้นอ้อย ลูกกระเบ้า

หน้า ชี/๒

ใบเรียน ตำบิตเอาน้ำ สิ่งล่จอก น้ำมันงาจอกหนึ่ง ค้หุงให้คงแต่น้ำมัน ทรงในเลบพรหัฐ แกริชดวง

กินในเลบพรหัฐ ประกอบถวาย ณ วัน ๗ | ๗ | ๕ คำปีชวดโทศัก ฯ น้ำมันบาทแผลตาอิน พริกไท

๗ เมตทุบก่อแตก กะเทียม ๗ ก็ลบทุบก่อยับ แล้วใส่ลงในน้ำมันมะพร้าวเอาชามหนึ่ง

จึงเอาตะกั่วนม | ๒ | ลอมให้ควางเทลงในน้ำมัน แล้วเอาขึ้นลอมเทอีกให้ได้ ๗ หันแล้ว

เอาตะกั่วแขวไว้ในน้ำมัน ใส่บาดแผล หายแล ฯ ใส่ไซควนก็ได้ ตะมอยมีตัวก็ได้ดีน้กแล ฯ ๓๖ ~

หน้า ซี/๑

ฯ ขนานหนึ่งเอา เปลือกต้นมขาม รากรักข้าว รากชาคราม รากผักเสี้ยนผี รากชาลีขม เค็รอเขาอิเหมื่อน

หวานพระตะบะ หวานพระตะหึ่ง ตนเทียนนา บั้ระเพช ขมิ้น ^{ออย} _{ชั้น} รากลำเจียก พรรผักกาษ

สม่อไทย รากปลิงกาษา ผักของ ลูกชุมเหฐู ใบมัดกา เสมอภาคสั้ตม ๔ เอา ๑

ตรงจมหมดากแล้ว เอาน้ำมันงาเซย ภาคหนึ่ง น้ำยาตม ๓ ภาค หุงให้คงแต่น้ำ

มัน ทรงแก้พรเกษาหลนแลให้คั้น ให้หอกเพื่อพรโรกริศดวง ข้าพรพุทธิเจ้า ออกพรสิทธิสารประ

หน้า ซี/๒

กอบ ทูลเกล้า ฯ ถวาย ณ วัน ๗ ^๕ _๓ คำปีชวดโทศก ฯ น้ำมันเปือยพังเอา เปลือกหมีเหม็น เอา

ยกเปลือก ตรัษ เปลือกมะ ^{ขาม} _{ขุบ} เปลือกษาระภี ขอบชะนางแดง เบญกานี ครั้งสิเสียด

เทศ ลินทะเล ผีน ดิงูเหลียม เสมอภาค น้ำมันงา ภาควรหุงให้คงแต่น้ำมัน ^{ยอน} _{เปา} เข้าไปใน

ล้ากล้อง แก้วขัดพระบังคนเบา แกปวตขับแก้บูปโพล ฯ ข้าพรพุทธิเจ้าออกพรสิทธิ

สารประกอบทูลเกล้า ฯ ถวายทรง ณ วัน ๓ ^๓ _๔ คำปีชวดโทศก ฯ น้ำมันองคสุด อุปทม เอา ^{ใบ} _{เปลือก} เส่ตา

หน้า ๑/๑

ป่อระเพช กระถินแดง เปลือกเพกา หนุ่ยตีนตุตตุ ขอบชะนางแดง ใบคนทา ใบเปลือก | ตรีษ ใบชุม

เห็จ กระเทียม ขมิ้นอ้อย ตำบิตเอาน้ำสะเมือภาค สิ่งละจอก น้ำมันงาจอกหนึ่ง น้ำมัน

ยางอันใส่กิ่งขอน้อย หุงให้คงแต่น้ำมัน แล้วจึงเอาฝืน สีเสียด เทียดเทศ คัรง ลินทะเล

ชาติห่อระคุณ มดยอบ สารชมสิงละ | บดปรงลง | บ้าง แก้วคงสูตร แก้วศรีศดวงอก

ทะวาน หนัก | แก้ว คัน บวม | แก้ว ไส้ดวน | ข้าพรพุทธิเจ้า ออกพรแพทยพงษาประกอบทูลเกล้า ฯ ถวาย

ทรง ณ วัน ๓ | ๑๓

หน้า ๑/๒

คำปีชวดโทศัก ฯ น้ำมันหน้าเปื่อยอุปะทิม เอามพร้าวไฟแต่ซีกคางหัวนั้น ๓ ซีก ชูดชั้นปนกระทิลแล้ว

จึงเอาลำโพงทั้ง ใบ | ตำกรองเอาแต่น้ำ เปลือกลูกมขามขบแซน้ำ เอาแต่เทากันหุงให้คงแต่น้ำ

มันมพร้าวแล้ว จึงเอาเปลือกสีเสียดเทศ ฝืน เกีลอสินเทาวิ ดิงูเลียม ปรงลงในน้ำมันแก้ว

ฝึ เปื่อย | แลอุปะทิม ใส่ด้วน แก้วบุโพหน้าเหลืองหาย ข้าพรพุทธิเจ้า ออกพรสิทธิสารประ

กอบทูลเกล้า ฯ ถวาย ณ วัน ๒ | คำปีชวดโทศัก ฯ ขนานหนึ่ง เอาตำลึงใบแฉก น้ำชะลูตแซ
ใบฟาแก่น

หน้า ชู/๑

ลูกลำโพง ลูกฝาย ตำบิตเอาแต่น้ำสิงละจอก น้ำมันงาจอกหนึ่ง หุงให้คงแต่น้ำมัน จึงเอาฝืน ดิงเกลือ

ปรงลงตามควน ทรงยอดในพระกรณแก้ว ^{ดิ่ง} | ^{คั้น} | แก้ว ^{นำเกลือ} | ^{บุบโพ} | ข้าพระพุทธิเจ้าออกพระสิทธิสารประ

กอบทูลเกล้า ฯ ถวาย ทรงณวัน ๕ ^๕ | ^๕ | คำปี่ชวดโทศัก ฯ ขนานหนึ่งเอา ยอดการะเกษ

ยอดเตย ยอดลำเจียก ขมิ้นอ้อย ตำบิตเอาแต่น้ำ สิงละจอก น้ำมันงาจอกหนึ่ง น้ำมัน

หอมอันดีจอกหนึ่ง หุงเอาให้คงแต่น้ำมัน แล้วจึงเอาลูกใน ^{กะเบา} | ^{กะเบียน} | ลูกในลำโพง ^{แดง} | ^{ขาว} | สีเสียดเทศ

หน้า ชู/๒

สิ่งล ^๑ | บดปรงลงน้ำมัน จทรง ^{ยอนในพรกัรร} | ^{เปาเขาในลำกลอง} | ทากี้ได้ แกบบุบโพน้ำเกลือ อันให้ ^{เป็ย} | ^{คั้น} | ก็ดีหายแล

ข้าพระพุทธิเจ้า ออกพระสิทธิสาร ประกอบทูนเกล้าถวาย ณ วัน ๕ ^๖ | ^๕ | คำปี่ชลูตรีนิศัก ฯ

น้ำมันมหาจักรเอา น้ำมันงาหนานหนึ่ง ด้วยทะนาน ๖๐๐ มกรูดสด ๓๐ ลูก แลวจึงเอา

น้ำมันตั้งเพลิงขึ้น รุมเพลิงให้ร้อน เอาผิวมกรูดใส่ลง ให้เหลืองเกรียมดีแล้ว ยังล้งตรง

กากให้หมด เอาไว้ให้เย็น จึงเอาเทียนทั้ง ๕ สิงละ ^๑ | ^๑ | ดิปี่ ^๑ | ^๑ | การะบูน ^๑ | ^๑ | บดจงละเอียด ปรงล้ง

หน้า เซ/๑

ในน้ำมันนั้น ยอนหูแก ^{ลม} ^{ริศดวง} ^{เปื่อยคั้น} ก็ได้ทำเมื่อยขบก็ได้ ไสบาดแผลเจ็บปวดเสียนหนาม หอกดาบก็ได้หายแล

แต่อย่าให้ถูกน้ำ ๓ วันหมีเปนบุบโพเลย ๗ ขนานหนึ่ง เอากิมเสน $\frac{1}{2}$ การะบูน $\frac{1}{3}$ มาตะกี

$\frac{1}{1}$ ^{ชั้นตะเคียน} ^{กำยาน} $\frac{1}{1}$ | สิ่งละ $\frac{1}{3}$ ศรีผึ้งขาว $\frac{10}{1}$ | น้ำมันมะพร้าวอันใหม่ตีนั้น คีรงทนาน เชียวขึ้นด้วยกัน

ให้สุกดีแล้ว กรองกากออกเสียวเอาไว้ให้เอียน จึงเอาไขไก่เอาแต่ไขขาวสองลูก เอาสุรากลั่นประมาณ

จอกหนึ่ง กวนกับไขให้ซบกันกันดีแล้ว จึงแบ่งออกให้เปน ๓ ภาค ๆ หนึ่งนั้น เอาน้ำทะเลงใช้ $\frac{1}{3}$
การะบูน $\frac{1}{3}$

หน้า เซ/๒

กวนเขาตวยกันให้ซบดีแล้วเปนศรีผึ้งแดง จึงเอาศรีผึ้งขาวภาคหนึ่งนั้นมากวนด้วย จุระศรีก่อส้มควน เปนศรี

ผึ้งเชียว ภาคหนึ่งเปนศรีผึ้งขาว ปิดแกฟิศเสบร้อนให้เอียน ขาพระพุทธิเจ้าเมสีหมอฝรั่ง ประ

กอบทูลเกล้า ๆ ถวาย สำหรับปิดฝีเปื่อยหน้า บาทเจ็บ ^{ใหญ่} ^{นอย} | ให้ดูตบุงโกกัดเนื้อเรียกเนื้อ ดวยศรี

^{เชียวไขกัด} ^{ผึ้ง} ^{แดงเรียกเนื้อ} ^{ขาวแกฟิศ} | เลือกใช้เอาเทิด ๗ ขนานหนึ่งเอา ตีบุกด้าหลอมขึ้นให้ควางแล้ว เอามาตชด์เสียว

ให้ยับแล้ว เอามากวนให้เลียด เอาน้ำมันดิบใสลงให้ถ้วม ไร่แรม ^{เดือน} ^{ปี} | ทา ^{กระดาศ} ^{สาสิ} | ก็ได้ ปิดฝีเปื่อย
หน้า ^{ใหญ่} ^{นอย} |

หน้า ไช/๑

ทั้ง กัด เรียกเนี้ย) ดุตบุบโพตีนักแล ฯ น้ำมันทิพโสฬศครอบฝัทั้ง ๑๖ จำพวก คือฝัปก คาง) กัตี ฝั คัณฑมาลา)
คอ) ลูกหนู)

กัตี ฝัคัณฑสูตร ฝัปกทุม ใหญ่) เทาผลมะ เพ็ราว) เทาผลชมซา มะนาวกัตีให้เอา ใบคนทา

ใบมะแว้งทั้ง ๒ ใบมะเขือขื่น ใบ) ถั่ว ไร่) หญ้าป็นต้อ หญ้าแพรงแดง ใบระงับพิศ ใบ เสดา)
พุทรา)

ใบ ชิงชี) ตำลึงใบแฉก ใบมะเดื่อตีน ฆมันน้อย ใบฝัก ปลาย) ไม้กล่าเครือ ใบหมอน้อย
ตานดำ) เปลว)

ใบฝักเปดจ ใบแคแดง หญ้าปากกระป้อ ใบชะบาแดง ยานี่ตำเอาน้ำ สิ่งละทะนาน ๘๐๐ น้ำมันงาทานหนึ่ง

หน้า ไช/๒

หุงให้คงแต่น้ำมัน แล้วเอาออกไว้ให้เย็น จึงเอาลูกจัน ดอกจัน กระจวาน การพูล สิ่งละ ๑๑ เทียน ดำ)
แดง)

เทียน ตาคักแต่น) โกฎ ส้อม) โกฎ จุลาล่าภา) โกฎ พงปลา) สิ่งละ ๑๑ กระจบุน ภิมเสนสิ่ง ๑๒ บดจ
เยียด

ปรุกลงในน้ำมันไว ๓ วันจึงใช้ กินแก้ฟัดฝัดวง ใหญ่) ไหวเดกกินตามกำลัง แกพิศตานทราง ใสตาแลยอนหูก็
น้อย) ได้ แกรีศดวง มองคร้อ

เมื่อยขบ ก็น) ก็ได้ เมื่อจหุง น้ำมันนี้ให้บูชาเครื่องกระยาบวด แกัพรฤษีผู้ไว้ตำรานี้ ทองคำบาดหนึ่งเป
ทา) คำนับ จึงประสิทธิแล ฯ สิ้นฉบับแต่ทานี้แล ฯ

คำอ่านปัจจุบัน

มะขามป้อม

คำอ่านปัจจุบัน

๗। ลักษณะเตโชธาตุออกจากตัวนั้น ให้ร้อนปลายมือปลายเท้า แล้วให้ปวดขบมีพิษ แล้วก็ให้แปรไปให้บวมหน้า บวมมือ บวมท้อง บวมเท้า แล้วก็ผื่นขึ้นทั้งตัวดังผด แลหักจมไปทำท้อง บุพโพลีหิต ให้มือแลเท้าตาย รู้มิถึงแก้มิต้องพร้อมด้วยโทษ ๑๕ วันตัด ๗

๑ เตโชธาตุพิการนั้น ให้กลัตกกลัดใจ ให้ไอ เป็นมองคร่อ ให้ทำท้อง ท้องขึ้น ให้บวมมือบวมเท้า มักให้นอนหลับแต่เพลากลางวัน เหตุตั้งนั้นคือไฟธาตุอันชื่อ ชีรณคคี สำหรับเผาภายในให้เหี่ยวแห้งคร่ำคร่า นั้นย่อมเย็นจึงให้เป็นไปต่างๆ ๗

๑ ปริณามัคคีไฟเผาอาหารนั้นมีลักษณะ ๔ ประการ คือ สมาธาตุไฟ ธาตุนั้นเสมอ บริโภคอาหารเข้าไปพอบังควร ไฟธาตุเผาอาหารแหลกแล้วก็มีได้อยากอาหารอีกเลย อิ่มเป็นปรกติอยู่ ๗

๑ วิสมาธาตุนั้น บางวันให้ผูก บางวันให้ลง บางวันให้อยากอาหาร บางวันให้คับท้อง แน่นอก แน่นใจ มักให้แค้นคอดังนี้ เหตุไฟธาตุมิได้เสมอ วาโยเดินมิสะดวก จึงตั้งเป็นลมก่อนเข้าได้ในท้อง โทษวาโยมีกำลัง ๗

๑ ดิกกะธาตุนั้น คือไฟธาตุแรงเผาอาหารฉับพลันยิ่งนัก บริโภคอาหารเข้าไปมากแล้ว อยู่ป่มินานให้อยากอาหารอีก ๗

๑ มั่นณะกะธาตุนั้น ไฟเผาอาหารอ่อน บริโภคอาหารก็มีได้ บังเกิดให้ลงเองวันละ ๒ เพลลา ๓ เพลลา ให้ถอยแรงจะเดินไกลก็มีได้ตั้งนี้ เสมอหะจึงประชุมกันเข้าได้ โทษในเสมอหะกำเร็บมีกำลัง แลไฟเผาอาหารมิได้เสมอแล้วเมื่อใด โรคนั้นจะแปรให้เป็นต่างๆ ๗

๑* ยาสำหรับเตโชธาตุอันพิการ เอาผลกระเบา รากไคร้เครือ ผลพิลังกาสา ผลสมอไทยเหลื่อม ผลมะขามป้อม ผลข้าพลุ ว่านเปราะป่า หญ้ารังกา ชะเอมไทย รากผักแว่นแดง ยา ๑๐ สิ่งนี้เสมอภาคทำเป็นจุนละลายน้ำร้อน ชันชสรก็ได้ กินหายแล ๗

๑ ถ้ามิถอยให้ประกอบยาเป็นอันดับกันไป ภาคหนึ่งเอามหาหิงค์ ดีปลี รากข้าพลุ ว่านน้าชิงแห้ง พริกอ่อน ผลราชดัด ผลพิลังกาสา รากผักแว่นแดง ผลมะแว้งต้น ใบยางทวาย ยา ๑๒ สิ่งนี้เสมอภาคทำเป็นจุนละลายน้ำมวกเขา น้ำนมโคก็ได้ ๗

๑ ถ้ามิถอยให้เอา มหาหิงค์ส่วน ๑ ว่านเปราะ ๒ ผลข้าพลุ ๓ ชิงแห้ง ๔ เทียนยาวภานี ๕ ผักแว่นแดง ๖ โกฎสอเทศ ๗ สมอไทยเหลื่อม ๘ ดีปลี ๙ ผลซีล้อม ๑๐ ทำเป็นจุนละลายน้ำผึ้งรวง น้ำมูตรโคดำก็ได้ ๗

* ต้นฉบับเขียนด้วยเครื่องหมายอักษรณ์ (๗) มีเลขกำกับเพียง ๒ ถึง ๔ เพื่อแสดงยชานานต่างๆ แต่ในที่นี้ใช้เครื่องหมายฟองมัน (๑) มีเลขกำกับชานานยาตามลำดับจนครบ ๘๑ ชานาน.

๕ ถ้ามิถอยไซ้ ให้เอาโกฐสอ โกฐเขมา รากพิลังกาสา ผลราชดัด ผลสรรพพิศม์ ผลสวาด ตุกโรหิณี รากกรงเขมา รากมะแว้งเครือ รากจิงจ้อใหญ่ มหาหิงค์ ผลจันทน์เทศ เทียนดำ เทียนขาว ยา ๑๔ สิ่ง เสมอภาค ทำเป็นจุนละลายน้ำนมโคก็ได้ ส้มมะงั่วก็ได้ ยาขนานนี้สำหรับแก้ไตโซธาตุอันวิการ หายแล ฯ

๕ ยาแก้ไตโซธาตุให้เอารากผักแผ้วแดง โกฐเขมา ชะเอมไทย ลูกมะขามป้อม รากไคร้ตัน ว่านเปราะป่า รากสวาด หญ้ารังกา เสมอภาคทำเป็นจุนละลายน้ำร้อนก็ได้ น้ำนมโคก็ได้ กินตามควร แก้ไตโซธาตุอันวิการหายแล ฯ

๖ ขนานหนึ่งให้เอา ว่านน้ำ เปลือกมูกหลวง ซีล่อม รากเสนียด ชิงแห้ง ดีปลี เกลือเทศ เสมอภาคทำเป็นจุนแล้ว เอามูตรโคดำคูลูกผงยา ตากแดดจงแห้งละลายน้ำร้อน น้ำผึ้งรวงก็ได้ กินตามควร แก้ไตโซธาตุอันวิการแล ฯ

๗ ถ้ามิถอยไซ้ให้เอา ผลข้าพลุ ผลสมอไทย ผลจิงจ้อหลวง รากเจตมูลเพลิง ผลมะขามป้อม ว่านเปราะป่า รากไคร้ตัน รากไคร้เครือ ชะเอม หญ้ารังกา รากกระเบา เสมอภาคทำเป็นจุนละลาย ชันชสกร กินตามควร แก้ไตโซธาตุให้โทษแล ฯ

๘ อนึ่งบุคคลผู้ใดมีไฟธาตุอันเย็น พึ่งให้นอนหลับเมื่อเพลากลางวันนั้นมาก จะยาไซ้ให้เอา ผลสมอไทย อันเป็นเหลี่ยม ๔ เหลี่ยม ๕ เหลี่ยม คอดังคองน้ำเต้าเนื้อเหลืองเอาแต่เนื้อ ดีปลีเสมอภาค ทำเป็นจุนละลายน้ำร้อน เกลือรำหัด กินแก้ไฟธาตุอันเย็นอันหย่อน ให้เสมอเป็นปรกติ ให้มีกำลังแก้ลม เป็นก้อน แลลมอันเสียดแทงชายโครง แลตะโพก สันหลัง ให้ท้องขึ้นท้องพอง แก้ธาตุพิการให้ปรกติ ฯ

๑ ไฟธาตุบุคคลผู้ใดเผาอาหาร ซึ่งบริโภคเข้าไปนั้นแหลกออกได้ จึงบังเกิดลมในท้องนั้นพดมีกำลัง กล้า ย่อมให้ลงให้อาเจียนบ้าง เรียกว่าลมปวง ฯ

๙ ถ้าจะยาไซ้ ให้เอาตริกฏุก ผลกระเช้า ขมิ้นอ้อย เสมอภาค น้ำมะงั่วเป็นกระสาย บดทำแท่ง ละลายน้ำร้อนกินบ้างใส่ตาบ้างหาย ฯ

๑๐ ถ้ามิถอยไซ้ให้เอา เปลือกกระเช้าแดง รากหญ้าพันงูแดง ขมิ้นอ้อย บอระเพ็ด เปลือกกรกฟ้า เปลือกมูกมัน เสมอภาค ต้ม ๔ เอา ๑ กินแก้มักเป็นปวงกลางคืน ถ้ามิถอยไซ้ให้เอา พริก ชิง กระเทียม ขมิ้นอ้อย ใบสะเดา เสมอภาค ทำเป็นจุนละลายน้ำร้อนเกลือรำหัดกินแก้ลมปวงหาย ฯ

๑๑ อัคคินิวคณะ ให้เอา กัญชา ยิงสม สิ่งละส่วน เปลือกอบเชย ใบกระวาน กานพลู สะค้าน สิ่งละ ๒ ส่วน ชิงแห้ง ๓ ส่วน รากเจตมูลเพลิง ดีปลี สิ่งละ ๔ ส่วน น้ำตาลกรวด ๖ ส่วน กระทำ เป็นจุนน้ำผึ้งรวงเป็นกระสาย บดเสวยหนักสิ่ง ๑ แก้อาเจียน ๔ ประการ ด้วยตีกะชาคินีกำเร็บ แล วิสมาันทาคินีอันทุพล จึงคลื่นเหียนอาเจียน มิให้เสวยพระกระยาหารได้ ให้จำเรียวพระธาตุทั้ง ๔ ให้เสวยพระกระยาหาร เสวยมีรสชูกำลังยิ่งนัก

ข้าพระพุทธเจ้า ขุนประสิทธิโอสถจีน ประกอบทูลเกล้า ฯ ถวาย ครั้งสมเด็จพระนารายณ์เป็น เจ้าเมืองลพบุรี เสวยเพลเช้าอัตร่า ดินักแล ฯ

๑๒ จำเรียวพระธาตุให้เอาใบรักแห้ง บอระเพ็ดแห้ง หัวหมู ดอกขราก็ ผลมะตูมอ่อน รากมะตูม โกฐหัวบัว เทพทา สมอเทศ เทียนแดง เชือกเขาพรวน ชิงแห้ง ดีปลี กระเทียมทอก รากข้าพลุ เกลือสินเธาว์ เสมอภาคกระทำเป็นจุน บดด้วยน้ำผึ้งรวง น้ำสุรา ระคนกันเป็นลูกกลอน เสวย

หนักสลิ้งหนึ่ง แก้วพระวาทะ เสมหะ โลหิต กำเร็บอันทุพล แก้วพระเส้นอันทพฤก อันกระด้างตั้งแต่พระชงฆ์ ขึ้นไปกราบเท่าถึงบันพระองค์ ให้พระเส้นนั้นอ่อน ให้เสวยพระกระยาหารเสวยได้ ให้จำเริญพระสกลธาตุ เป็นอันยิ่ง

ข้าพระพุทธเจ้า ออกขุนทิพจักรประกอบทูลเกล้า ฯ ถวาย ฯ

๑๓ จำเริญพระธาตุทั้ง ๔ ชูพระกำลึง เอาว่านน้ำ รากเจตมูลเพลิง รากแคป่า รากพนมสุวรรณค์ เสมอภาค ต้มด้วยพระสุธารส ๔ เอา ๑ เมื่อจะเสวยเอาชัณฑสกรปรุงลงแต่พอประมาณ เสวยตามสมควร ชูพระกำลึง เจริญพระธาตุทั้ง ๔

ข้าพระพุทธเจ้า ออกพระสิทธิสาร ประกอบทูลเกล้า ฯ ถวาย ฯ

๑๔ อาโปธาตุถอยนั้น ให้ลงห้อง ให้เจ็บห้อง จุกอก เป็นกระสายกล่อน บ้างก็เป็นพรตีก กลิ้งขึ้น กลิ้งลง ให้ขัดหัวเห่าเสียดราวข้าง ผู้หญิงข้างซ้าย ผู้ชายข้างขวา แล้วให้แปรไป ให้ตบกบู่โพโลหิต ให้เสโทตกหนัก มักให้ไปปัสสาวะวันละ ๒๐ เพลา ๓๐ เพลา บ้างก็ให้ขัดปวตมิสะตวก บริโภคอาหารก็มีได้ อิมไป ให้ห้องขึ้นห้องพอง ผอมเหลือง ถ้าเกิดแก่บุคคลผู้ใด เป็นกรรมผู้ใดแล ท่านให้ประกอบยานี้กิน ตามบุญ ประดุจไม้เท้า แลโรคนั้นผันแปรต่าง ๆ จะให้ขัดเข้าแลพองตจให้เย็นเท่านั้น ยาสำหรับแก่นั้นให้ เอา ซีล่อม รากว่านน้ำ เปลือกมูกหลวง น้ำเต้าขม ผลกระดอม เสมอภาค ทำเป็นจุนละลายมูตรโคดำก็ได้ น้ำผึ้งรวงก็ได้ กินตามกำลึงกินแก้วาโยธาตุวิการแล ฯ

๑๕ ถ้ามิถอยให้เอา ตรีภูก รากจิงจ้อหลวง ผลราชดัด หัวหมู กระพังโหม เค้าค่า ขมิ้นอ้อย หอมแดง ยาทั้งนี้เสมอภาค ทำเป็นจุนละลายน้ำหยันเหล้า น้ำร้อนก็ได้ กินตามกำลึง แก้วาโยธาตุวิการแล ฯ

๑๖ ถ้ามิถอยให้เอา บอระเพ็ด ข้าตาแดง พันธุ์ผักกาด กระดอม รากมะแว้งต้น ไพล กระชาย แก่นสน จันทน์เทศ จันทนา เสมอภาค ทำเป็นจุนละลายน้ำมวกเขา กินตามกำลึง แก้วาโยธาตุวิการแล ฯ

๑๗ ถ้ามิถอยให้เอา ผลมะขามป้อม ตรีผลา สะค่าน รากข้าพลู ตรีภูก ข้าแห้ง ลูกจันทน์ เสมอภาค ทำเป็นจุนละลายน้ำใบผักไถ่ น้ำใบกล้วยตีบก็ได้ แก้วาโยธาตุวิการหายแล ฯ

๑๘ ขนานหนึ่ง ผักเผ้วแดง ผลซีล่อม เปลือกมูกมัน ว่านน้ำ หญ้ารังกา เสมอภาค ทำเป็นจุน ละลายน้ำผึ้งรวง น้ำร้อนก็ได้ กินพอควรแก้วาโยธาตุ อันให้ห้องขึ้นห้องพอง ขัดอุจจาระ ปัสสาวะมิสะตวก หายแล ฯ

๑๙ ขนานหนึ่ง ให้เอา พริกกล่อน ชิงแห้ง หญ้ารังกา เสมอภาค ทำเป็นจุนละลายน้ำร้อน มูตรโค ดำก็ได้ กินพอควร แก้วาโยธาตุวิการอันให้ทำห้องผอมเหลือง บริโภคอาหารมิได้ หายแล ฯ

๒๐ ขนานหนึ่ง ให้เอารากผักเผ้วแดง เปลือกมูกมัน รากเสนียด หญ้ารังกา เสมอภาค ทำเป็นจุน ละลายน้ำผึ้งรวง น้ำร้อนก็ได้ กินพอควร แก้วาโยธาตุพิการให้ร้อน ให้เสโทตกหนัก มักให้ไปอุจจาระ ปัสสาวะฉอยๆ มิสะตวก ผอมเหลือง ห้องขึ้นห้องพอง หายแล ฯ

๒๑ ขนานหนึ่ง เอาเปลือกมะขามป้อม ผางเสน ต้ม ๔ เอา ๑ กินแก้ตมูกตกหนักหยุดเป็นอัน เทียงแท้ ได้แก้รอดจากความตายเป็นหลายคนมาแล้ว ฯ

๒๒ แก้วขัดปัสสาวะ เอาใบกะเพราเต็มกำมือหนึ่ง ดินประสีขาวหนัก ๒ สลิ้ง บดให้ละเอียด เอา ใบชาต้มเป็นกระสาย ละลายถวายสมเด็จเจ้าหลวงนิพพานท่ายสระ^๑ ให้เสวย เมื่อเสวยพระโอสถ แล้วกราบทูลให้เสวยพระสุธารสชาติตามเข้าไปภายหลังอีก ๒ ที ๓ ที ซึ่งขัดปัสสาวะนั้นไปพระบังคนเบา

^๑ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีพระวินิจฉัย หมายถึง สมเด็จเจ้าพระเพทราชา

สะดวกข้าพระพุทธเจ้าพระแพทย์โอสถฝรั่ง ประกอบทูลเกล้า ฯ ถวาย ได้พระราชทานเงินตราซึ่งหนึ่ง ฯ

๒๓ วาโยธาตุพิการนั้น ท้องเปล่าอยู่ มิได้บริโภคอาหารสิ่งใดเข้าไปก็ให้อาเจียน บางที่ต่อบริโภคอาหารเข้าไปจึงให้อาเจียน ในท้องนั้นเต็มไปด้วยลม มีเสียงเป็นอันดัง ลักษณะดังนี้ คือ วาโยธาตุให้โทษ ถ้าจะยาไซ้ให้อา เป็ลือกมูกหลวง พริกไทย ชิงแห้ง ผลตลอด ว่านน้ำ แห้วหมู หน้้าฝรั่งกา ผักเผ้วแดง รากไคร้เครือ สมอไทยลูกเหลี่ยม เสมอภาค ทำเป็นจุนละลายด้วยน้ำมูตรโคดำ น้ำสุราก็ได้ กินตามกำลัง แก้ววาโยธาตุพิการแล ฯ

๒๔ ถ้าแลผันแปรไป โรคนั้นย่อมว่าเป็นริดสีดวง ดังนั้นจึงประกอบยานี้ไว้ ให้อา มหาหิงค์ ว่านน้ำ ผลราชดัด ผลสวาด ดีปลี โกฎเขมา กรุงเขมา ชะเอม ชิงแห้ง ไบยาทราย เสมอภาค ทำเป็นจุนละลายน้ำ ร้อน น้ำผึ้งรวง น้ำนมโคก็ได้ แก้วริดสีดวงเพื่อกวาวาโยธาตุให้โทษหายแล ถ้ามิถอยให้อา ชะเอม รากเจตมูลเพลิง รากทนต์ใบแฉก รากจิงจ้อใหญ่ ว่านน้ำ ใบตลอด ต้มด้วยเกลือตากแดด ตรีภูก การบูร ใบหนาด เสมอภาคทำเป็นจุนละลายน้ำร้อน น้ำผึ้งรวง น้ำมูตรโคดำก็ได้ กินตามกำลัง แก้ววาโยธาตุอันวิการหายแล ฯ

๒๕ ปรถวิธาตุออกจากตัวนั้น ให้เจ็บท้อง ท้องขึ้น ท้องพอง ย่อมว่าเป็นริดสีดวงพอมเหลือง ให้เสียด สันหลัง แล้วแปรไปเป็นองคสูตร ให้ตกบุพโพโลหิตทางทวารหนัก ทวารเบา ถ้าแก้มิต้องถอยอายุแล ฯ

๒๕ ยาแก้ปรถวิธาตุให้อา ไบยาทราย กระทบย ดีปลี ผลมะตูมอ่อน ผลมะแว้งทั้ง ๒ สะค่าน รากผักเผ้ว ว่านน้ำ สมอไทย สัตบุษเทศ เสมอภาค ทำเป็นจุนละลายน้ำนมคน น้ำนมโคก็ได้ แก้วปรถวิธาตุวิการแล ฯ

๒๖ ถ้ามิถอยให้อา มหาหิงค์ ว่านน้ำ ตรีภูก ตรีผลา ไพล ง้อนหมู ชะดามังสี รากชดมอนใหญ่ เสมอภาคทำเป็นจุนละลายน้ำส้มซ่า น้ำร้อนก็ได้ กินตามกำลัง แก้วปรถวิธาตุวิการแล ฯ

๒๗ ถ้ามิถอยให้อา บอระเพ็ด กระพังโหม รากมะแว้งทั้ง ๒ รากหน้้าชดมอนหลวง รากช้ีกาแดง เชือกเขาพรวน เสมอภาคทำเป็นจุนละลายน้ำจันทน์ขาว น้ำชะเอมก็ได้ กินตามกำลัง แก้วปรถวิธาตุวิการแล ฯ

๒๘ ถ้ามิถอยให้อา ผีนส่วน ๑ ผลมะตูมอ่อน ดอกบุนนาค ผลพิลังกาสา สัตบุษเทศ กระพังโหม หน้้าลูกเคล้า ใบมะงั่ว ใบทองหลางใบมน สิ่งละ ๒ ส่วน กระทำเป็นจุนละลายน้ำร้อน กินตามกำลัง แก้วปรถวิธาตุวิการหายแล ฯ

๒๙ ถ้ามิถอยให้อา หนึ่งจระเข้ มูลโค นอแรด หอยขม เขากระปือ ยา ๕ สิ่งนี้เผาเสียก่อน กระทบย ลูกจันทน์ ดีปลี แห้วหมู เสมอภาคทำเป็นจุนละลายน้ำร้อน กินพอควร แก้วปรถวิธาตุวิการอันให้เจ็บท้องหนักมิรู้วาย ได้กินยานี้หายแล ฯ

๓๐ ขนานหนึ่งให้อา ดีปลี ผลมะตูมอ่อน สะค่าน ผลสมอไทย ว่านน้ำ ใบเจตมูลเพลิง เสมอภาค ทำเป็นจุนละลายน้ำผึ้ง น้ำร้อนก็ได้ กินพอควร แก้วปรถวิธาตุอันให้โทษ ให้เจ็บเนื้อตัวทุกเส้นขน ลมตีขึ้น ในท้องมีเสียงอันดังต่างๆ หายแล ฯ

๓๑ อัยกาโย อันว่ากายเราท่านทั้งหลายนี้ เหตุธาตุทั้ง ๔ เป็นที่ตั้งแห่งกายแลอายุ ถ้าธาตุทั้ง ๔ มิได้ บริบูรณ์แล้วเมื่อใด สมุฏฐานก็จะแปรไปให้กำเนิดแก่โรคเมื่อนั้น เวโช อันว่าแพทย์ผู้พยาบาลใช้สิปไป เมื่อหน้า จงพิจารณาให้แจ้งไปในปฐมธาตุทั้งหลาย อันจะแปรปรวนพิการกำเริบ ตามฤดูเดือนวันเวลาอายุ ที่อยู่ที่เกิดก่อนจึงจะรู้กำเนิดไซ้ แล้วให้รู้สรรพคุณยา แลรสยาทั้ง ๙ ประการก่อน จึงจะประกอบยา วางยา

ถ้าวางยาขอบโรคๆ นั้นกลัวยาตุจกาเห็นธนู ถ้ามีตั้งนั้นจุดตั้งหมู่นื้อเห็นพระยาไกรสรสีหราช ก็จะไปโดยเร็ว ถ้าดูโรคมิถูกวางยาผิด ตั้งอสรพิษอันบุคคลเอาไม่ไปรินลงที่ขนด์หาง โรคคือโทโสจะกำเริบขึ้นกลมทั่วสรรพางค์กาย มรณม์ อันว่าความตาย ภวิสส์ติ ก็จะมี ทู่ว แท้จริง

ถ้าใช้ในคิมหันต์ โลหิตมีกำลัง วสันต์ วาโยมีกำลัง เหมันต์ เสมหะมีกำลัง กล่าวไว้ดังนี้ พอประมาณ วิตถารแจ้งอยู่ในฤดู ๖ คัมภีร์มหาโชติรัตนแลโรคนิทานนั้นแล้ว อันยาแก้ธาตุพิการนั้น ถ้าเตโชธาตุพิการให้ประกอบยา รสขม รสเผ็ด รสฝาด ถ้าอาโปธาตุพิการให้ประกอบยา รสขม รสหวาน โทษกำเนิดนั้น ท่านยกขึ้นเป็นอากาศธาตุ ถ้าให้โทษ ให้ประกอบยา รสขม รสเย็น จึงจะชอบด้วยโดยโรค ถ้าแลยาหาบมิได้ ยาเตโชธาตุ ยาอาโปธาตุนั้นใช้ต่างกันได้ ยาวาโยธาตุ ยาปถวีธาตุนั้นใช้ต่างกันได้ ถ้ามี รู้จักสรรพยาแท้ให้ถามพฤตมาอาจารย์ ให้แจ้งประจักษ์ก่อนจึงประกอบ จึงจะชอบด้วยโรคอันกล่าวมาแต่หลังนั้นแล ฯ

อนึ่งลักษณะดีกำเริบ ดีร้าย ดีขึ้น ย่อมให้จักขุเหลือง จักขุเขี้ยว อุจจาระปัสสาวะ เนื้อก็เหลือง ให้จับน้อย^๒ มักโกรธมักขลาด เจรจาด้วยผี มะเมอเพื่อพอกคั้งโคล้ไหลหลง เพทตั้งนี้ให้เร่งยาจงฉับพลัน

ถ้ามีถอยล่วงเข้าตรีโทษได้จะกลายเป็นลมอัมพาต ลมราทย์กษ ลมวิหค กำหนดยามิต้อง ๗ วัน ตาย

๓๑ ถ้าจะยาใช้ให้เอา หอมแดง รากขี้กาแดง รากสะอึก แก่นสน สมอไทย บอระเพ็ด เสมอภาค สิ่งละตำลึง ต้ม ๔ เอา ๑ กินแก้ตีกำเริบหายแล ฯ

๓๒ ถ้ามีถอยให้เอา แก่นจันทน์ กรุงเขมา แก่นสน กระพังโหมทั้งใบทั้งราก เสมอภาค ต้ม ๔ เอา ๑ กินหายแล ฯ

๓๓ ถ้าใช้นั้นให้ร้อนกระหายน้ำนัก เอาจันทน์ขาว ใบพลูแก ขิง ชันชสกร เสมอภาคทำเป็นจุนละลายน้ำดอกไม้เป็นกระสาย ทั้งบดทั้งละลายกิน รำหัดพิมเสนด้วย แก้วร้อนแก้กระหายน้ำแล ฯ

๓๔ ถ้ามีถอยเอา เปลือกมะรุ้ม ขมิ้นอ้อย พันธุ์ฝักกาด เสมอภาค น้ำดอกไม้เป็นกระสายบดละลายกินแก้วร้อน แก้วกระหายน้ำหายแล ฯ

๓๕ ถ้ามีถอยเอา น้ำอ้อยสด น้ำใบผักเป็ด พริกไทยรำหัดหน้อยหนึ่งกินแก้วร้อน แก้วกระหายน้ำหายแล ฯ

๓๖ ถ้ามีถอยให้เอา ชานอ้อย กายาน แก่นปฐู กรักชีถากรมหม้อใหม่ใส่น้ำไว้ จึงเอาดินสอพองเผาให้สุกใส่ลงในหม้อน้ำนั้น ให้คนใช้กินเรื่อยๆ แก้วร้อน แก้วกระหายน้ำหยุดแล ฯ

๓๗ หอมคุมให้เอา แก่นมะทราง เปลือกมะทราง เปลือกไข่เน่า ชะเอมเทศ กรักชี จันทน์แดง จันทน์ขาว ดอกพิกุล ดอกบุนนาค ดอกสารภี เกสรบัวน้ำ เสมอภาคทำเป็นจุน น้ำดอกไม้เป็นกระสาย บดทำแท่งละลายน้ำชาขาว น้ำดอกไม้ก็ได้ รำหัดพิมเสนลง ทั้งกินทั้งชโลม แก้วสันนิบาตอันมีกำลังมากหายแล ฯ

๓๘ มโหสถิจจันทน์นั้นเอา สมุลแว้ง ดอกมะลิ สารภี พิกุล บุนนาค เกสรบัวหลวง เกสรสัตตบงกช จันทน์ทั้ง ๒ กฤษณา กะลำพัก ขอนดอก แฝกหอม ตะนาว เปราะหอม โกฎหัวบัว เสมอภาค น้ำดอกไม้เป็นกระสาย บดทำแท่งละลายน้ำชาขาว น้ำดอกไม้ก็ได้ รำหัดพิมเสนชโลม ถ้ากินแทรกชันชสกรลงด้วย แก้วพิษใช้สันนิบาต อันตัวร้อนหนัก สรรพใช้ทั้งปวงหายสิ้นแล ฯ

^๒ สันนิษฐาน ให้จับน้อย น่าจะหมายถึง ให้ใจน้อย

๓๙ ถ้าแลใช้ให้อาเจียนหนัก เอาน้ำผึ้งส่วนหนึ่ง จึงเอาเถาตำลึงมาตัดออกเป่าเอาแต่น้ำ ๒ ส่วน เอापิมเสนร่ำหัดลงกินแก้อาเจียนหายแล ดินัก ๆ

๔๐ ถ้าเสมหะปะทะหนักให้อา หล้าปากควาย ใบพลูแก ตำบิวดเอาแต่น้ำ แล้วเอापิมเสนร่ำหัดลง พอควร กินแก้อเสมหะขึ้นสงบแล ๆ

๔๑ ถ้าแลใช้นั้นให้ลื่นหุด เจริจามีซัด ให้อา ใบผักคราด ใบแลงลัก พรหมมิ ข้าตาแดง สารส้ม เกลือเทศ เสมอภาค น้ำร้อนเป็นกระสาย บดทำแท่ง ละลายน้ำมะนาว ร่ำหัดพิมเสนลง ทาลิ้นแล้วนวด ต้นลิ้น ลิ้นหุดเจริญซัดหายแล ๆ

๔๒ ถ้ามิถอยให้อาตั้งเกลืออม พิมเสน สิ่งละส่วน รากพริกไทย รากกรุงเขมา สิ่งละ ๒ ส่วน ทำเป็นจุน ละลายน้ำผึ้งรวงกินพอควร แก้มอมพาดอันจับให้ลื่นหุดหายแล ยานี้ดียิ่งนัก ๆ

๔๓ ทิพกาศ เอา ยาดำ เทียนดำ ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ กระวาน พิมเสน สิ่งละส่วน การบูร ๔ ส่วน ผื่น ๘ ส่วน ใบกัญชา ๑๖ ส่วน สุราเป็นกระสาย บดทำแท่ง น้ำกระสายใช้ให้ชอบโรคร้อนแลเย็น กินพอควร แก้อสารพัดทั้งหลายอันให้ระส่ำระสาย กินข้าวมิได้ นอนมิหลับ ตกบุพโพโลหิตลงแดง หายแล ๆ

๔๔ สุขไสยาศน์เอา การบูรส่วน ๑ ใบสะเดา ๒ ส่วน สหิสคุณเทศ ๓ ส่วน สมุลแว้ง ๔ ส่วน เทียนดำ ๕ ส่วน โกฎกระดุก ๖ ส่วน ลูกจันทน์ ๗ ส่วน ดอกบุนนาค ๘ ส่วน พริกไทย ๙ ส่วน ชิงแห้ง ๑๐ ส่วน ดีปลี ๑๑ ส่วน ใบกัญชา ๑๒ ส่วน ทำเป็นจุนละลายน้ำผึ้ง เมื่อจะกินเสกด้วยสัพพีติโย ๓ จบ แล้วกินพอควร แก้อสรรพโรครทั้งปวงหายสิ้น มีกำลังกินข้าวได้นอนเป็นสุขนัยแล ๆ

๔๕ อินทวมัสสัง เอา พรอท สุพรรณธัน โหรา ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ ลูกตลอด พริกไทย มหาหิงค์ ลำพัน ลูกน้ำเต้า ลูกในมะนาว ลูกบวบเหลี่ยม เสมอภาคทำเป็นจุน นัตถ์แก้ไข้ตรีโทษถอยแล โหราแลโกฎ นั้นตามแต่จะเลือกใช้เถิด ๆ

๔๖ แก้วหาคามีได้ ให้อารากทนต์ใบแฉก รากหิงหาย รากพรหมมิ สมอทั้ง ๓ กำพอด แปรอามุน ผักรากพฤษ์ รากสะคุย ชันชสกร ยา ๑๐ สิ่งนี้ เสมอภาค แซ่มุตรโคดำไว้ ๗ วัน จึงตากแดด จงแห้ง แล้วเอายางสลัดไต่แห้งเท่ายาบดจลงละเอียด ปรงชะมดเชียงพิมเสนลงพอควร โรยกลีบจำปา ก็ (ห่อผ้ากาสาก็) ได้ ต้มลงดินักแล ๆ

๔๗ ขนานหนึ่งให้อา ว่านน้ำส่วนหนึ่ง เทียนยาวภาณิ ๒ ส่วน มหาหิงค์ ๓ ส่วน เกลือสินเธาว์ ๔ ส่วน รากเจตมูลเพลิง ๕ ส่วน ชิงแห้ง ๖ ส่วน ดีปลี ๗ ส่วน ดองดิงเท่ายาทั้งนั้น ยางสลัดไต่แห้งเทาดองดิง น้ำมะนาวเป็นกระสายบดทำแท่งเท่าลูกนุ่น ตากในร่ม ละลายน้ำมะนาว ร่ำหัดเกลือกินเม็ดหนึ่ง ลงหน หนึ่ง กิน ๒ เม็ด ลง ๒ หน ตามแต่จะกินพอกำลังเถิด แก้อพยาธิอันเป็นตัวในท้องป้าง ท้องมาน จุกผามม้ามย่อย ลมจุกเสียดหาวเรอ แลลมทันท้อง ลมกระสาย ลมสันดาน ลมพรดิก ครอบมูล ริดสีดวงทั้งปวง แลมองคร่อ ถ้าสตรีซัดระดูโลหิตขึ้น โลหิตแค่น โลหิตกรัง กินยานี้เนื่อง ๆ โลหิตตกสะดวง ดินักแล ยานี้ประเสริฐนัก เว้นแต่กรรมได้กระทำมาแต่บุรพชาติโน้นจึงจะมีหายแล ๆ

๔๘ ขนานหนึ่งให้อา หล้าไพรมาบิวดเอาแต่น้ำ ๔ ทะนาน พริกไทยทะนาน ๑ เคี้ยวขึ้นด้วยกัน ให้น้ำหล้าไพรแห้งซาบเข้าในพริกนั้น แล้วตากจงแห้ง ตำระแนงเป็นผง จึงเอารากเจตมูลเพลิง สหิสคุณ ตำระแนงเป็นผงไว้แต่ละสิ่ง ๆ เมื่อจะกินจึงเอา สหิสคุณส่วน ๑ พริก รากเจตมูลเพลิง สิ่งละ ๖ ส่วน

ประสมกันบดด้วยน้ำผึ้งรวงกิน ฯ

๕๙ ถ้าจะให้ทุเลาธาตุ เอาพริก เจตมูลเพลิงแต่สิ่งละส่วน เอาสหัสคุณ ๒ ส่วน ๓ ส่วน ๔ ส่วนก็ตาม เถิดลงแล เมื่อจะประสมยานั้นเคี้ยวน้ำผึ้งให้เป็นยางตุม จึงเอายาผงปรงลง บดป็นเป็นลูกกลอนกินหนัก สสิ่งหนึ่งแก้ริดสีดวง ลมกระสาย ลมสันดาน ป้าง ท้องมาน จุกผานม้ามเลื้อย^๓ พยาธิเกิดในทรวงอก โลหิตตก ตกมูก ตกทวารทั้ง ๔ ตกเลือด เสมหะปะทะขึ้น ถอยสิ้นแล ฯ

๖๐ จิตรกรายพิจรูญ ให้เอาโกฐสอ โกฐกำหนัด รากไคร้เครือ กระจวาน ลูกเอ็น ลูกจันทน์ อบเชย สมุลแว้ง สะค้าน เกสรบุษนาค น้ำประสานทอง เทียนทั้ง ๕ สัตบุษเทศ กรามพลู เกลือสินเธาว์ สิ่งละส่วน วานน้ำ ๒ ส่วน ชิงแห้ง ๓ ส่วน มหาหิงค์ ๔ ส่วน เจตมูลเพลิง ๕ ส่วน ดีปลี ๑๐ ส่วน พริกอ่อน ๒๘ ส่วน

ถ้าจะให้ทุเลาธาตุ เพิ่มพริกเข้าให้เท่ายาทั้งนั้น กระทบเป็นจุน ละลายน้ำผึ้งรวงกินเข้ากินเย็นหนักสสิ่งหนึ่ง แก้ริดสีดวงผอมเหลือง ท้องรุ่ม พุงมาน จุกผานม้ามเลื้อย มองคร่อ ทืด ไอ ลมอัมพาต แลลม ทั้งปวงหาย ฯ

๖๑ ขนานหนึ่งให้เอา รากฝ้ายฝั่หั่นใส่โถ เหล้าครึ่งหนึ่งน้ำครึ่งหนึ่ง ให้สิ้นรูปจันดอกหนึ่ง กินแก้ ต้องทุบถองโบายตี ตกต้นไม้ ตกข้างม้าโคกระบือ ฟกข้าในอกเจ็บขัด หายสิ้นแล ฯ

๖๒ อาภิสะ ให้เอา จึงจ้อใหญ่ส่วน ๑ ชันทสกร ชิงแห้ง ผลเอ็น กรามพลู เทียนยาวภาณี สมอไทย มะขามป้อมเอาแต่เนื้อ รากมะกล่ำเครือ ชะเอมเทศ รากเจตมูลเพลิง สิ่งละ ๒ ส่วน ผลมะตาด แห้ง ผลกระวาน สิ่งละ ๓ ส่วน พริกอ่อน ดีปลี สิ่งละ ๖ ส่วน กระทบเป็นจุนละลายน้ำอัฐางคูลี เป็นเล่ห์กินเนื่อง^๔ แก้ริดสีดวง ไอ ผอมแห้ง แก้เสมหะในทรวงอกในลำคอตินักแล ฯ

๖๓ มหาทศใหญ่ ให้เอาโกฐสอเทศ เทียนทั้ง ๕ รากเจตมูลเพลิง ผลกระวาน ใบกระวาน ผลเอ็นใหญ่ สะค้าน เปลือกสมุลแว้ง ชิงแห้ง วานน้ำ พริกอ่อน รากไคร้เครือ น้ำประสานทอง ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ เกลือสินเธาว์ สิ่งละส่วน การบูร กานพลู เทียนตาตักกะแตน เทียนเกล็ดหอย สหัสคุณก็ได้ เปล้าน้อยก็ได้ สิ่งละ ๘ ส่วน ดีปลี ๒๐ ส่วน กระทบเป็นจุนละลายน้ำผึ้ง น้ำขิง น้ำส้มซ่า น้ำกระเทียม ก็ได้ กินหนักสสิ่งหนึ่ง แก้ลมปัตฆาฏ ลมอัมพาต ลมราทย์กั ถ้าลมนั้นเข้ากำลังยานั้นก็จะให้ร้อนถึง ปลายมือปลายเท้า บรรดาลมทั้งปวง แก้ได้หายสิ้นแล ฯ

๖๔ ขนานหนึ่งให้เอาสหัสคุณเทศ สหัสคุณไทย รากเปล้าน้อย รากเปล้าใหญ่ รากเจตมูลเพลิง สลัดไต่ผานตากแห้ง ตริภูก เทียนดำ สิ่งละส่วน เอารากตองแตกใบแฉก ๓ ส่วน ทำเป็นจุนละลายน้ำผึ้ง น้ำส้มซ่า น้ำมะนาว ก็ได้ กินแก้ลมปัตฆาฏ ลมราทย์กั ลมเชื่อมหาสดมภ์ ครอบลมทั้งปวงหายสิ้นแล เอาแต่สหัสคุณ เปล้าทั้ง ๒ รากตองแตกนั้นประสะเสียก่อนจึงจะไม่คลิ่นเหียน ฯ

๖๕ มหาวิฆณะ เอา ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ กระจวาน กานพลู สิ่งละส่วน เทียนดำ เทียนขาว เทียนแดง เทียนสัตบุษ เทียนยาวภาณี โกฐสอ โกฐเขมา โกฐกัตรา โกฐพุงปลา บอระเพ็ด ใบกัญชา สหัสคุณทั้ง ๒ ลูกพิลังกาสา รากไคร้เครือ หัวหมูใหญ่ ขมิ้นอ้อย พริกหอม พริกหาง สิ่งละ ๒ ส่วน ดีปลี เท่ายาทั้งนั้น จึงเอาใบกะเพราแห้ง ๒ เท่าดีปลี ทำเป็นจุนละลายน้ำผึ้งรวงเป็นลูกกลอนกินหนักสสิ่ง ๑

^๓ สันนิษฐาน จุกผาน น่าจะเขียนเป็น จุกผาม

^๔ สันนิษฐาน เป็นเล่ห์ หมายถึง ชั้นเชิง หรืออุบายในการปรับใช้ยา

กินไปทุกวันให้ได้เดือน ๑ จึงจะรู้จักคุณยาเห็นประจักษ์อันวิเศษ แก่ฉนวนวุฒิโรค ๙๖ ประการกับพยาธิ ทั้งหลายทุกประการดีนักแล ฯ

๕๖ มหาธาตุลงเกษี ให้เอาราชคันทา อษรคันทา รากจิงจ้อใหญ่ประสะแล้ว เปลือกมะรุุมตากแห้ง เทียนยาวภาณี เปลือกสินเธาว์ เปลือกยาววะสะสา เปลือกสุนจะละ สิ่งละส่วน พริกอ่อน ชิงแห้ง รากเจตมูลเพลิง สมอไทยใหญ่ลูกเหลี่ยมเอาแต่เนื้อ กรามพลู ว่านน้ำ ดองดิ่ง สิ่งละ ๒ ส่วน มหาหิงค์ ๕ ส่วน ดีปลี ๖ ส่วน กระทำจุนละลายน้ำส้มซ่า น้ำกระเทียม ประสมกันบดเป็นลูกกลอนเสวยหนักสลึง ๑ แก้ม ๘๐ จำพวก แก่สมหะ ๒๐ จำพวก พระเส้นกล่อนแลเส้นอันทพฤก แก้มอุทังคมาวาตา อันอยู่ใน พระเส้นทั้ง ๑๐ อันแล่นขึ้นไปให้เสียดพระอุระ ให้มีนง่วงวิงเวียน แล้วให้ผายพระวาตะไป พระบังคนหนักสะตวก แลราชคันทา แลอษระคันทา รากจิงจ้อนั้น ผู้จะทำไปข้างหน้ายกย้ายดูจให้เดินเพิ่มขึ้น มิให้เดินผ่นลง พอสมควรนั้นเถิด ฯ

๕๗ พระอังคบพระเส้นดิ่งให้หย่อน เอาเทียนดำ เปลือกส่วน ๑ อบเชย ๒ ส่วน ไพล ๔ ส่วน ใบพลับพลึง ๘ ส่วน ใบมะขาม ๑๖ ส่วน ตำคูลิการห่อผ้าหนึ่งขึ้นให้ร้อน อังคบพระเส้นอันพิรุฑให้หย่อน แล ฯ

๕๘ ทาพระเส้น ให้เอาพริกไทย ข่า กระชาย หอม กระเทียม มหาหิงค์ ยาตำ สิ่งละส่วน ตะไคร้หอม ใบขี้เหล็ก ใบตองแตก ใบมะขาม ใบเลี่ยน สิ่งละ ๔ ส่วน เอาใบมะคำไก่ ๑๖ ส่วน น้ำสุรา น้ำส้มสาชูก็ได้ เป็นกระสาย น้ำส้มสาชูทาแก่พระเส้นพิรุฑ แลแก้มอัมพาต ลมปัตตฆาฏ กล่อน ตะคริว จับโปง เมื่อยขบทั้ง ปวงหายสิ้นแล ฯ

๕๙ ทรงนัตถ์ เอาตรีภูกู โกฎสอเทศ โกฎสอจีน โกฎหัวบัว ชะเอมเทศ ว่านน้ำ เปราะหอม ลิ่นทะเลปิ้ง แก้วเกลบ เปลือกไข่ฟักคว่ำ สังข์เผา เบี้ยผู้เผา น้ำประสานดีบุก ชะมด พิมเสน เสมอภาคทำ เป็นจุน ทรงนัตถ์แก่พระวาโยทั้งหลาย แลพระโรคอันเกิดในพระเศียร พระเนตร พระนาสิก หายแล ฯ

๖๐ ทรงนัตถ์ เอา ชะมด พิมเสน สิ่งละส่วน โกฎสอ โกฎเชียง โกฎพุงปลา กานพลู เบี้ยผู้เผา ชาตหรรณ สมุลแว้ง อบเชยเทศ เกสรบุนนาค น้ำประสานทอง สิ่งละ ๒ ส่วน ทำเป็นจุน ถ้าจะทำทรงดม เอาผิวมะกรูด ไพล ประกอบลงพอควร ห่อผ้าบางทรงดม แก้วปวดพระเศียร แก้ววิงเวียน แก้วสลบ แก้วริดสีดวงในพระนาสิก พระศอ พระเนตร แลประขวรเพื่อโลหิต บำบัดพิษประเสริฐนักแล ฯ

๖๑ ยาทรงทาพระวิลาส แก้วพระโลหิตกำเดาอันประขวรพระเจ้านัก ให้เอา กฤษณา อบเชยเทศ รากมะลิ รากสลิด รากสมิ ชะมด บดด้วยน้ำดอกไม้มเทศ น้ำดอกไม้ไทยก็ได้ รำหัดพิมเสนลง ทรงทาหายแล ฯ

๖๒ ถ้าทรงเชี่ยเอาโหราเดือยไก่อ โหราอำมฤตย์ โหราอำมคสังคลี โหราบอน โหราเท้าสุนัข โหราเขา กระบือ โหราใบกลม โกฎกัตรา ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ กระวาน กานพลู พริกหอม พริกหาง พริกอ่อน ดีปลี มหาหิงค์ ดินประสิวขาว หอมแดงชาตรี ยาทั้งนี้สิ่งละเฟื้อง ผืนสลึง ๑ ทองคำเปลว ๑๐ แผ่น น้ำมะนาวเป็นกระสาย บดทำแท่งตากในร่ม ผนด้วยน้ำมะนาว น้ำท่า เมื่อเชี่ยแล้วนั้น ถึงเป็นฝี ฟกทุมเมี่ยขึ้นเป็นเม็ดเป็นเปาเป็นปมก็หาย ถ้าเป็นไข้จับให้สับกระหม่อมสับต้นคอกทาหาย แก้มขึ้นสูงด้วย ถ้างูพิษ ตะขาบ แมลงป่อง ขบ ผนด้วยน้ำมะนาวก็ได้ สุราก็ได้ ทั้งกินทั้งทาหาย ฯ

๖๓ ถ้าสตรีเป็นฝีที่นมเจ็บปวดมีพิษหนักก็ดี เอายานี้ใส่ในลูกสปรดแล้วสุ่มไฟให้สปรดสุก จึงเอายา ผนด้วยสุราทาแก่พิษฝิหาย ทานตีค่าไว้แท่งละบาททองด้วยสรรพยาหายากแล ฯ

๖๔ มหาจุลทิพย์ให้เอา สะค้ำน ข้าวพลู เทียนยาวภาณี โกฎสอเทศ ว่านน้ำ ข้าแห้ง สิ่งละส่วน
ไม้ฉำฉา ขิงแห้ง เกลือสุ่นจะละ เกลือยาวกะสา เกลือลินเฮอร์ สิ่งละส่วนกึ่ง สหัสคุณประสะแล้ว ๒ ส่วน
ดองดิง ๓ ส่วน เปล้าน้อยประสะแล้ว พริกอ่อน สิ่งละ ๗ ส่วน มหาหิงค์ รากจิงจ้อประสะแล้ว ดีปลี
สิ่งละ ๘ ส่วน กระทำเป็นจุก เมื่อจะเสวยจึงขังเอาหนักสสิ่ง ๑ แทรกกระเทียมเข้า ๒ ไพ เอาน้ำผึ้งรวง
น้ำส้มซ่าประสมกัน บดละลายกินแก้พระเส้นอันทพฤก อันแล่นขึ้นไปถึงพระเส้นทั้ง ๓ พระเส้นอันกระด้าง
นั้นแล่นขึ้นไปจับเอาบันพระองค์ทั้ง ๒ ข้าง แล้วแล่นขึ้นไปจับเอาต้นพระชีวหาให้มันตึง ให้หอบพัก
ให้วังง ให้วังเวียน แลเกิดเพื่ออามาไศรย ปักกะมาไศรย ให้ถอยหย่อนเป็นปรกติ

ข้าพระพุทธเจ้า ออกขุนประสิทธิโอสถ ประกอบทูลเกล้าฯ ถวาย ฯ

๖๕ น้ำมันขนานหนึ่ง ให้เอาใบลาบโพง ใบผักบุงชัน ใบขมิ้น หัวขมิ้น ตำเอาน้ำสิ่งละทะนาน
น้ำมะนาว ๓ ทะนาน น้ำกระเทียม ๖ ทะนาน น้ำมันงาทะนาน ๑ หุงให้คงแต่น้ำมัน แล้วเอาผืนหนัก
บาท ๑ บดปรุงลง นวดเส้นอันทพฤกในคุษฐาน แลเส้นเอ็นหดเป็นเถาเป็นขั้วพกฝักก็ดี พกแห่งใดๆ ก็ดี
เอาน้ำมันนี้ทาแล้ว นวดรีดเส้นไปเรื่อยๆ เส้นซึ่งพิรุณนั้นติดง่าแล ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า ออกพระสิทธิสารพราหมณ์เทศ ประกอบทูลเกล้าฯถวาย ทรงในวัน
๗ ฯ ๑๒ คำ ปีกุน เอกศก^{๑๑} เมืองลพบุรีแล ฯ

๖๖ น้ำมันมหาวิศครรราชไศล เอาโหราทั้ง ๒๗ บาท สะค้ำน ข้าวพลู เปล้าใหญ่ เปล้าราม
เปล้าน้ำเงิน เทียนทั้ง ๕ เทียนยาวภาณีเป็น ๖ โกฎทั้ง ๕ กานพลู ใบกระวาน ลูกเอ็น จันทน์แดง
จันทน์ขาว หางไหล มหาละลาย ลูกตลอด สิ่งละตำลึง ๑ ตรีภูก เปล้าน้อย พิมเสน รากไคร้หอม
รากแฝกหอม ไคร้เครือ เปราะหอม สิ่งละ ๒ ตำลึง รากคันทา สหัสคันทา อัชระคันทา อบเชย รากผัก
แผ้วแดง รัตโชติ สิ่งละ ๓ ตำลึง รากเจตมูลเพลิง แก่นสน สิ่งละ ๔ ตำลึง กฤษณา ใบตลอด สิ่งละ
๕ ตำลึง ลูกกลางโพง ๒๐ ลูก น้ำมันมะกรูด น้ำมันมะนาว น้ำมันงั่ว น้ำมันส้มซ่า น้ำมันมโค น้ำมันมะกระปือ
น้ำมันมะกะ น้ำมันมะแพะ น้ำมันกุเลละ น้ำมันเซตะ น้ำมันพิมเสน น้ำมันดิน สิ่งละทะนาน น้ำมันงาเซย
๗ ทะนาน มะพร้าวไฟ ๓ ลูกบิตเอาแต่กะทิ หุงให้คงแต่น้ำมัน ทาแก้เส้นอุทงควาตา อโธควาตา
อันระคนพระโลหิตแล่นในพระเส้นสะดวง ให้พระเส้นตึงแลกระด้างนั้นออกเป็นปรกติ

ข้าพระพุทธเจ้า ออกพระสิทธิสาร ประกอบทูลเกล้าฯ ถวายให้ทรง ฦวัน ๓ ฯ ๑๐ คำ ศักราช
๒๒๓๐ ปีชาล อัฐศก

๖๗ น้ำมันภลาธิไศล เอารากหญ้าขี้ดมอน รากขี้เหล็ก รากประจำไก่ รากประจำตีกระปือ
รากเถียน รากรักขาว รากลำโพงทั้ง ๒ รากชุมเห็ด รากฝักส้มป่อย ขมิ้นอ้อย ขิง ข้า ยาทั้งนี้ควรต้มให้ต้ม
ควรตำให้ตำ เอาน้ำสิ่งละทะนาน น้ำมันพันธุ์ผักกาด น้ำมันพิมเสน น้ำมันละหุ่ง น้ำมันงา สิ่งละทะนาน
หุงให้คงแต่น้ำมัน แล้วจึงเอา ดิตะพาบน้ำ ดิงูเหลื่อม พริกหอม พริกหาง พริกอ่อน ผืน สิ่งละสลึง
เทียนทั้ง ๕ สิ่งละบาท ๑ บดปรุงลงในน้ำมันไว้ ๓ วัน จึงทาแลนวดแก้พระเส้นอันทพฤกให้หย่อน
แลพกวมเป็นขั้วเป็นหน่วยแข็งอยู่นั้นให้ละลายออกเป็นปรกติแล ฯ

๖๘ น้ำมันมหาประไลยกัลป์ เอา ลำพันแดง ว่านพระผนัง ว่านบุษราคัม ว่านไข่มุก ว่านพันชน
ว่านเปราะป่า ว่านพระกราบ รากเปล้าน้อย รากเปล้าใหญ่ สหัสคุณทั้ง ๒ สิ่งละ ๕ ตำลึง แก่นแสมทะเล

^{๑๑} สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ ทรงใส่ศักราชกำกับไว้ว่า พ.ศ. ๒๒๐๒

เอื้องพิศมมา สิ่งละ ๑๐ ตำลึง ใบตลอด ใบกระเนียด สิ่งละซัง ๑ ยาทั้งนี้ควรต้มให้ดื่ม ควรทำให้ตำ บิดเอา น้ำให้สิ้นเชิง น้ำมันงาทะนาน ๑ หุงให้คงแต่น้ำมัน จึงเอาน้ำมันพิมเสน ๒ ทะนานใส่ลงเมื่อภายหลัง แล้ว เอापิมเสน ๒ สลึง ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ กระวาน กานพลู สิ่งละบาท ๑ การบูร ๓ บาท ทำเป็นจุนปรุลง กวนให้สบกัน ทรงแก้เส้นอันทพฤก กล่อนลมให้มือเท้าตาย ง่อยเปลี้ย

ตำรานายเพชรปัญญาทูลเกล้า ฯ ถวาย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบถวาย ได้ทรง ฌวัน ๑ ๓๑ ค่ำ ปีกุน เอกศก ฯ

๖๕ สี่ผึ้งปี่พระเส้น ให้เอาชะมดทั้ง ๒ ไพล พิมเสน โกฏเชียง กรุงเขมา ดิงูเหลื่อม จันทน์ทั้ง ๒ กฤษณา กระลำพัก สิ่งละเฟื้อง โกฏสอ โกฏเขมา โกฏจุลาลำภา โกฏกัตรา โกฏสิงคลี โกฏหัวบัว มัชชะกียวาณี กระวาน กานพลู ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ เทียนดำ เทียนขาว พริกหอม พริกหาง พริกอ่อน ดีปลี ลูกทราย ผีน สี่ผึ้ง สิ่งละสลึง กระเทียม หอมแดง ขมิ้นอ้อย ๒ สลึง ทำเป็นจุนละลายน้ำมันาว ๑๐ ใบ น้ำมันงาทะนาน ๑ น้ำมันหมูหรีง น้ำมันเสือ น้ำมันจระเข้ น้ำมันงูเห่า น้ำมันงูเหลื่อม พอควร หุงให้คงแต่น้ำมัน จึงเอาชันรำโรง ชันย้อย ชันระนัง ใส่ลงพอควร กวนไปดีแล้วจึงเอาทาแพรทาผ้าถวาย ทรงปิดไว้ที่พระเส้นอันแข็งนั้นหย่อน

ข้าพระพุทธเจ้า ออกพระสิทธิสาร ประกอบทูลเกล้า ฯ ถวายทรง ฌวัน ๑ ๓๓ ค่ำ ปีชวด โทศก ฯ

๖๖ ขนานหนึ่งให้เอาเบญจกลางโพง เปลือกดีหมี ขมิ้นอ้อย ลูกกระเบา ใบเลี่ยน ตำบิดเอาน้ำสิ่งละจอก น้ำมันงาจอก ๑ หุงให้คงแต่น้ำมัน ทรงในเล็บพระหัตถ์ แก้วริดสีดวงกินในเล็บพระหัตถ์ ประกอบ ฌ วัน ๗ ๓ ค่ำ ปีชวด โทศก ฯ

๖๗ น้ำมันบาดแผลตาอิน พริกไทย ๗ เมล็ด ทูบพอแตก กระเทียม ๗ กลีบทุบพอยับ แล้วใส่ลงใน น้ำมันมะพร้าวเอาขาม ๑ จึงเอาตะกั่วนม ๒ บาท หลอมให้กว้างเทลงใส่น้ำมัน แล้วเอาขึ้นหลอมเทอีกให้ ได้ ๗ หน แล้วเอาตะกั่วแช่ไว้ในน้ำมัน ใส่บาดแผลหายแล ใส่ใส่ด้วงก็ได้ ตะมอยมีตัวก็ได้ ดีนิก แล ฯ

๖๘ ขนานหนึ่งให้เอาเปลือกต้นมะขาม รากรักขาว รากช้าคราม รากผักเสี้ยนผี รากขาลีขม เครือเขาคีเหมือน ว่านพระตะบะ ว่านพระตะหิง ต้นเทียนนา บอระเพ็ด ขมิ้นอ้อย ขมิ้นชัน รากลำเจียก พันธุ์ผักกาด สมอไทย รากพิลังกาสา ผักขวง ลูกชุมเห็ด ใบมะกา เสมอภาค สับต้ม ๔ เอา ๑ กรองจมหด กากแล้ว เอาน้ำมันงาไชยภาคหนึ่ง น้ำยาต้ม ๓ ภาค หุงให้คงแต่น้ำมัน ทรงแก้พระเกศาหล่นแลให้คัน ให้หงอกเพื่อพระโรคริดสีดวง

ข้าพระพุทธเจ้า ออกพระสิทธิสาร ประกอบทูลเกล้า ฯ ถวาย ฌวัน ๗ ๓ ค่ำ ปีชวด โทศก ฯ

๖๙ น้ำมันเปื่อยพัง เอาเปลือกหมีเหม็น เอายอกเปลือกตรุษ เปลือกมะขาม เปลือกมะขบ เปลือกสารภี ขอบชะนางแดง เบญจानी ครั้ง สีเสียดเทศ ลิ่นทะเล ผีน ดิงูเหลื่อม เสมอภาค น้ำมันงา พอควร หุงให้คงแต่น้ำมัน ยอนเป่าเข้าไปในลำกล้อง แก้วขัดพระบังคนเบา แก้วปวดขบแก้วบุโพไฟแล ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า ออกพระสิทธิสาร ประกอบทูลเกล้า ฯ ถวาย ทรง ฌ วัน ๓ ๓๔ ค่ำ ปีชวด โทศก ฯ

๗๔ น้ำมันองคสูตอุปทม เอาใบสะเดา เปลือกสะเดา บอระเพ็ด กระถินแดง เปลือกเพกา หล้าตีนตุ้ตตุ้ ขอบชะนางแดง ใบคนทา ใบตรุษ เปลือกตรุษ ใบชุมเห็ด กระเทียม ขมิ้นอ้อย ตำบิตเอาหน้า เสมอภาค สิ่งละจอก น้ำมันงาจอก ๑ น้ำมันยางอันใสกึ่งช้อนหอย หุงให้คงแต่น้ำมัน แล้วจึงเอาฝิ่น สีเสียดเทศ ครั้ง ลิ่นทะเล ขาดหระคุณ มดยอบ สารส้ม สิ่งละ ๒ สลึง บดปรงเป่าบ้างทาบ้าง แก้อองคสูต แก้วริดสีดวงงอกทวารหนัก ทวารเบา แก้วบวม แก้วคัน แก้วไส้ด้วน แก้วอุปทม

ข้าพระพุทธเจ้า ออกพระแพทย์พงษา ประกอบทูลเกล้าฯ ถวาย ทรง ณ วัน ๓^{๑๓} ๔ ค่ำ ปีชวด โทศก ฯ

๗๕ น้ำมันเนาเปื่อยอุปทม เอามะพร้าวไฟแต่ซีกข้างหัวนั้น ๓ ซีกขูดคั้นเป็นกะทิแล้ว จึงเอาลำโพง ทั้งใบทั้งลูกตำกรองเอาแต่น้ำ เปลือกลูกมะขามขบแช่น้ำเอาแต่เท่ากัน หุงให้คงแต่น้ำมันมะพร้าว แล้วจึง เอาเปลือกสีเสียดเทศ ฝิ่น เกลือสินเธาว์ ดิงูเหลื่อม ปรงลงในน้ำมันแก้วฝึเปื่อยฝึเนา แลอุปทม ไส้ด้วน แก้วบุโพน้ำเหลืองหาย

ข้าพระพุทธเจ้า ออกพระสิทธิสาร ประกอบทูลเกล้าฯ ถวาย ๒ ๖ ๕ ค่ำ ปีชวด โทศก ฯ

๗๖ ขนานหนึ่งเอาตำลึงใบแฉก น้ำชูลุดแช่ ใบฟ้าแก่น ลูกลำโพง ลูกฝ้าย ตำบิตเอาแต่น้ำสิ่งละจอก น้ำมันงาจอก ๑ หุงให้คงแต่น้ำมัน จึงเอาฝิ่น ดิงูเหลื่อม ปรงลงตามควร ทรงหยอดในพระกรรณ แก้วตั้งแก้วคัน แก้วน้ำเหลืองแก้วบุโพ

ข้าพระพุทธเจ้า ออกพระสิทธิสาร ประกอบทูลเกล้าฯ ถวาย ทรงณวัน ๕^๕ ๕ ค่ำ ปีชวด โทศก ฯ

๗๗ ขนานหนึ่งเอายอดการเกด ยอดเตย ยอดลำเจียก ขมิ้นอ้อย ตำบิตเอาแต่น้ำสิ่งละจอก น้ำมันงาจอก ๑ น้ำมันหอมอันดีจอก ๑ หุงเอาให้คงแต่น้ำมัน แล้วจึงเอาลูกในกระเบา ลูกในกระเปียน ลูกในลำโพงแดง ลูกในลำโพงขาว สีเสียดเทศ สิ่งละสลึง ๑ บดปรงลงน้ำมัน จะทรงยอนในพระกรรณ เป่าเข้าในลำกล้อง ทาก็ได้ แก้วบุโพน้ำเหลือง อันให้เปื่อยให้คันก็ดี หายแล

ข้าพระพุทธเจ้า ออกพระสิทธิสาร ประกอบทูลเกล้าฯ ถวาย ณ วัน ๕^๖ ๕ ค่ำ ปีฉลู ตรีศก ฯ

๗๘ น้ำมันมหาจักร เอาน้ำมันงาทะนานหนึ่ง ด้วยทะนาน ๖๐๐ มะกรูดสด ๓๐ ลูก แล้วจึงเอาน้ำมัน ตั้งเพลิงขึ้น รุมเพลิงให้ร้อน เอาผิวมะกรูดใส่ลงให้เหลืองเกรียมดีแล้ว ยกลงกรองกาให้หมดเอาไว้ ให้เย็น จึงเอาเทียนทั้ง ๕ สิ่งละ ๒ สลึง ดีปลีบาท ๑ การบูร ๒ บาท บดจงละเอียดปรงลงในน้ำมันนั้น ยอนหู แก้วมแก้วริดสีดวง แก้วเปื่อยคันก็ได้ ทาเมื่อยขบก็ได้ ใส่บาดแผลเจ็บปวดเสี้ยนหนามหอกดาบก็ได้ หายแล แต่อย่าให้ถูกน้ำ ๓ วัน มิเป็นบุโพโพเลย ฯ

๗๙ ขนานหนึ่ง เอาพิมเสน ๒ สลึง การบูร ๓ สลึง มาตะกี้ ๑ บาท ๑ สลึง ชันตะเคียน กายาน สิ่งละ ๑ บาท ๓ สลึง สีผึ้งขาว ๑๐ ตำลึง น้ำมันมะพร้าวอันใหม่ดีนั้นครึ่งทะนาน เคี้ยวขึ้นด้วยกันให้สุกดีแล้ว กรองกาออกเสียเอาไว้ให้เย็น จึงเอาไขไก่เอาแต่ไข่ขาว ๒ ลูก เอาสุรากลั่นประมาณจอกหนึ่ง กวนกับไข ให้สบกันดีแล้วจึงแบ่งออกให้เป็น ๓ ภาค ๆ หนึ่งนั้น เอาน้ำทะเลแลงไซ้ ๓ สลึง การบูร ๓ สลึง กวนเข้าด้วยกัน ให้สบดีแล้วเป็นสีผึ้งแดง จึงเอาสีผึ้งขาวภาค ๑ นั้นมากวนด้วยจุนสีพอสสมควร เป็นสีผึ้งเขียว ภาคหนึ่ง เป็นสีผึ้งขาว ปิดแก้พิษแสบร้อนให้เย็น

ข้าพระพุทธเจ้า เมสี หมอฝรั่งประกอบทูลเกล้า ฯ ถวาย สำหรับปิดฝีเปื่อยเน่าบาดเจ็บใหญ่หน่อย ให้ดูดุษุโพกัตเนื้อ เรียกเนื้อ ด้วยสีผึ้งเขียวใช้กัด สีผึ้งแดงเรียกเนื้อ สีผึ้งขาวแก้พิษ เลือกใช้เอาเถิด ฯ

๕๖ ขนานหนึ่ง ให้เอาดีบุกตำลอมขึ้นให้กว้างแล้ว เอามาดัดเสียให้ยับแล้วเอามากวนให้ละเอียด เอาน้ำมันดิบใส่ลงให้ท่วม ไว้แรมเดือนแรมปี ทากระดากก็ได้ ทาส่าลิกก็ได้ ปิดฝีเปื่อยเน่าใหญ่หน่อย ทั้งกัด ทั้งเรียกเนื้อ ดูดุษุโพกัตนี้แล ฯ

๕๗ น้ำมันทิพโสฬศ ครอบผีทั้ง ๑๖ จำพวก คือ ผีฟกคาง ผีฟกคอกี้ดี ผีคันทมาลา ผีลูกหนูก็ดี ผีคันทสุด ผีฟกทุมใหญ่ ผีฟกทุมน้อย เทาผลมะพร้าว ผลมะขวิด เทาผลส้มซ่า มะนาวก็ดี ให้เอา ใบคนทา ใบมะแว้งทั้ง ๒ มะเขือขึ้นใบ มะเขือขึ้นราก^๖ ถั่วภูเขา ถั่วภูราก หญ้าป็นตอ หญ้าแพรกแดง ใบระงับพิษ ใบสะเดา ใบพุทรา ใบชิงชี ใบตาลดำ ตำลึงใบแฉก ใบมะเดื่อดิน ขมิ้นอ้อย ใบผักปราบ ใบผักเป็ด มะกล่ำเครือ ใบหมอน้อย ใบผักเป็ด ใบแคแดง หญ้าปากกระเปือ ใบชบาแดง ยานี้ตำเอาน้ำ สิ่งละทะนาน ๘๐๐ น้ำมันงาทะนานหนึ่ง หุงให้คงแต่น้ำมัน แล้วเอาออกไว้ให้เย็น จึงเอาลูกจันทน์ ดอกจันทน์ กระจวาน กานพลู สิ่งละสลึง เทียนดำ เทียนขาว เทียนแดง เทียนตาตุ๊กแตน เทียนยาวภาณี โกฎสอ โกฎเขมา โกฎจุลาลำภา โกฎก้านพร้าว โกฎพุงปลา โกฎกัตรา สิ่งละสลึงเฟื้อง การบูร พิมเสน สิ่งละ ๒ สลึง บดจนละเอียด ปรุกลงในน้ำมันไว้ ๓ วันจึงใช้ กินแก้พิษฝีดวงใหญ่ดวงน้อย ให้เด็กกินตามกำลัง แก้พิษตานทราย ใส่ตาแลยอนหูก็ได้ แก้วริดสีดวงมองคร่อ เมื่อยขบ กินก็ได้ทาก็ได้ เมื่อจะหุงน้ำมันนี้ ให้บูชาเครื่องกระยาบวชแก่พระฤๅษีผู้ไว้ตำรานี้ ทอคำบาท ๑ เป็นค่านับจึงประสิทธิแล ฯ

๖ สิ้นฉบับแต่เท่านี้ ฯ

^๖ ในต้นฉบับ เขียนเป็น ใบมะเขือขึ้น ใบ ราก

อภิธานศัพท์

อภิธานศัพท์

ก

กรรม [กัน]	น. หู, ใบหู, ราชาศัพท์ใช้ว่า พระกรรม. (ส. กรรม).
กระด้าง	ว. ค่อนข้างแข็ง หมายถึงสิ่งที่มีลักษณะไม่อ่อน, ไม่นิ่มนวล, เช่น ลิ่นกระด้าง ข้าวกระด้าง.
กระยาบวช	เครื่องกินที่ไม่เจือด้วยของสดคาว เช่น ขนมต้มขาว ขนมต้มแดง.
กระสาย	น. เครื่องแทรกยา เช่น น้ำเหล้า. (ส. กษาย ว่า ยาที่เคี้ยวเอาแต่ ๑ ใน ๔ ส่วน ; ในทมิฬใช้ในความหมายว่า เป็นเครื่องแทรกยาทุกชนิด ตามปรกติเป็นน้ำ). ว. ใช้เข้าคู่กับคำ กระเส้น เป็นกระเส้นกระสาย.
กระหม่อม	น. ส่วนของกะโหลกอยู่ตรงแนวศีรษะแต่ต่ำกว่าส่วนสูงสุดลงมาใกล้หน้าผาก ในเด็กแรกเกิดจนถึง ๒ ขวบส่วนนี้จะมีเนื้อเยื่ออ่อนปิดรอยประสานกะโหลกที่ยังเปิดอยู่ หลังจากนั้นเนื้อเยื่ออ่อนนี้จะกลายเป็นกระดูก, โดยปริยายหมายรวม ๆ ว่า หัว เช่น เป่ากระหม่อม ลงกระหม่อม, หม่อม ก็ว่า.
กราบ[กราบ] (โบ)	ว. ตราบ เช่น กราบเท่ากัลปาวสาน. (พงศ. อยุธยา).
กล่อน	โรคกระษัยชนิดหนึ่ง เรียกว่า กระษัยกล่อน ก็มี อาการของโรคเกิดแต่สมุฏฐานธาตุทั้ง ๔ มี ๕ ชนิด คือ <ol style="list-style-type: none">๑. กระษัยกล่อนดิน หรือกระษัยดิน หรือกล่อนดิน เกิดขึ้นเพราะปถวีธาตุ หรือธาตุดินในร่างกายผันแปรผิดปกติ ทำให้เกิดอาการต่างๆ เช่น ทำให้ท้องอืด เส้นท้องตึง เจ็บสะเอว จุก เสียด ท้องผูกมากจนเป็นพรรตึก มือเท้าชา นัยน์ตาฟาง เป็นต้น.๒. กระษัยกล่อนน้ำ หรือกระษัยน้ำ หรือกล่อนน้ำ เกิดขึ้นเพราะอาโปธาตุ หรือธาตุน้ำในร่างกายผิดปกติ ทำให้เกิดอาการต่างๆ เช่น ทำให้มีอาการปวดขัดยอก จุกเสียดแน่นในท้องถึงยอดอก และทางเดินอาหาร น้ำปัสสาวะผิดปกติ เป็นต้น.๓. กระษัยกล่อนไฟ หรือกระษัยไฟ หรือกระษัยเพลิง เกิดขึ้นเพราะเตโชธาตุ หรือธาตุไฟในร่างกายผิดปกติ ทำให้เกิดอาการจุกแน่นขึ้นในทรวงอก ภายในกายร้อนรุ่มมีเหงื่อออกทุกซุมซน เป็นต้น.๔. กระษัยกล่อนลม หรือกระษัยลม หรือกล่อนลม เกิดขึ้นเพราะวาโยธาตุ หรือธาตุลมในร่างกายผิดปกติ ทำให้เกิดอาการต่างๆ เช่น ทำให้เกิดอาการจุกเสียด ท้องลั่น เจ็บปวดในท้องเป็นลมแน่นขึ้นในอก เป็นต้น.

๕. กระจกษัยเถา เกิดเป็นลมขึ้นในกายอย่างต่อเนื่อง เสียคไปตามชาย
โครงถึงยอดดอก เสียวตลอดขึ้นไปถึงลำคอ ทำให้เจ็บปวดแน่นในอกกระทบไปถึง
ระบบขับถ่าย ทำให้น้ำปัสสาวะขุ่นเป็นตะกอน เป็นต้น.

กล่อนลม

ดูที่ กล่อน.

กัลด (กัลด)

น. สวะที่ติดขวางคลองแน่นอยู่. ก. เสียบขัดไว้ให้อยู่ด้วยของแหลม เช่น กัลดไม้
กัลด กัลดเข็มกัลด; โดยปริยายเรียกอาการที่สิ่งบางอย่างค้างอยู่ข้างใน เช่น
กัลดหนอง.

กล้า

ว. มีอาการรุนแรงขึ้น มีอาการหนักขึ้น.

กษัย, ไภษย, กระจกษัย, กระจกษัย, กระจกษัย น. ชื่อโรคกลุ่มหนึ่ง เกิดจากความเสื่อมหรือความผิดปกติของ
ร่างกาย จากความเจ็บป่วยที่ไม่ได้รับการรักษาหรือรักษาแล้วไม่หาย ทำให้
ร่างกายชุ่มพอม กล้ามเนื้อและเส้นเอ็นรัดตึง โลหิตจาง ผิวหนังซีดเหลือง ไม่มีแรง
มือเท้าชา เป็นต้น ตำราการแพทย์แผนไทยแบ่งโรคกษัยออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ๆ
ตามสาเหตุของการเกิดโรค คือ กษัยที่เกิดจากธาตุสมุฏฐาน (มี ๘ ชนิด ได้แก่
กษัยกล่อน ๕ ชนิด กับกษัยน้ำ กษัยลม และกษัยเพลิง) กับกษัยที่เกิดจาก
อุปาทิกระโรค (มี ๑๘ ชนิด ได้แก่ กษัยล้น กษัยรอก กษัยเหล็ก กษัยปุ กษัยจุก
กษัยปลาไหล กษัยปลาหม้อ กษัยปลาตุก กษัยปลวก กษัยล้นกระปือ กษัยเต่า
กษัยดาน กษัยทัน กษัยเสียด กษัยเพลิง กษัยน้ำ กษัยเชือก และกษัยลม)
ดังคัมภีร์กระจกษัย [๑/๑๕-๑๖] ตอนหนึ่งว่า "...จะกล่าวลักษณะกระจกษัยโรค ซึ่ง
พระอาจารย์เจ้า ประมวลไว้มีประเภท ๒๖ จำพวก แต่กระจกษัย ๘ จำพวกนั้นคือ
กระจกษัยกล่อน ๕ กระจกษัยน้ำ ๑ กระจกษัยลม ๑ กระจกษัยเพลิง ๑ ทั้ง ๘ จำพวกนี้
เกิดแต่กองสมุฏฐานธาตุ แจ้งอยู่ในคัมภีร์วุฒิโรค กล่าวคือกล่อน ๕ ประการนั้น
เสร็จแล้ว ในที่นี้จะกล่าวแต่กระจกษัยอันบังเกิดเป็นอุปาทิกระโรค ๑๘ จำพวกนี้ คือ
กระจกษัยล้น กระจกษัยรอก กระจกษัยเหล็ก กระจกษัยปุ กระจกษัยจุก กระจกษัยปลาไหล
กระจกษัยปลาหม้อ กระจกษัยปลาตุก กระจกษัยปลวก กระจกษัยล้นกระปือ กระจกษัยเต่า
กระจกษัยดาน กระจกษัยทัน กระจกษัยเสียด กระจกษัยเพลิง กระจกษัยน้ำ กระจกษัยเชือก
กระจกษัยลม ประมวลเป็น ๑๘ จำพวกด้วยกันดังกล่าวมานี้..."

กาษา, กาสา

น. ผ้าชนิดหนึ่ง เช่น คลังถวายเป็นกาษา. (กฎ. ราชบุรี ๒/๑๐๗), และพระไตร
ภูณาทิตยวงศ์ก็ให้ผ้าลายและเสื้อกาสาคนละสำหรับ. (พงศ. กรุงเก่า), ฝันว่าห่ม
ผ้าขาวกาษา. (ตำราทำนายฝัน). (ทมิฬและมลายู กาสา ว่า ผ้าดิบ, ผ้าหยาบ).

เกศา

น. หัว; ผม.

กำเร็บ

ลักษณะอาการของโรคที่เกิดจากสมุฏฐานใดสมุฏฐานหนึ่ง มีความรุนแรงมากขึ้น
กว่าปกติ จำแนกได้ ๒ ชนิด คือ

๑. ธาตุใดธาตุหนึ่งในร่างกายมีอาการผิดปกติ เกิดเป็นพิษขึ้น เรียกว่าธาตุกำเริบ.

๒. อาการไข้ที่เป็นอยู่แล้ว แต่มีสิ่งที่ทำให้อาการใช้นั้นทวีความรุนแรงขึ้นอย่างรวดเร็ว เช่น รับประทานอาหารผิดสำแดงเข้าไป ทำให้อาการไข้หนักมากขึ้น เรียกว่า ไข้กำเริบ.

กินตามกำลัง กินมากหรือน้อยได้ตามสภาพของร่างกายหรือตามอาการของโรคหรือได้ทุกเวลา โดยไม่มีข้อกำหนดว่า ก่อนอาหาร หลังอาหาร เวลาเช้าหรือเย็น เป็นต้น.

กินตามควร, กินพอควร กินมากหรือน้อยตามอาการของโรคหรือตามสภาพร่างกายของคนไข้.

โกฎฐาสยวาตา [-โกฎฐาสะยวาตา] น. ลมพัดในลำไส้และกระเพาะอาหาร เป็นองค์ประกอบ ๑ ใน ๖ ชนิดของธาตุลม.

ข

ขन्द [ชะหนด] น. ตัวงูที่ขุด; ลูกบวบจิ๋ว; โคนหางงู มักเรียกว่า ขนดหาง.

ขบ ก. อาการที่เมื่อยปวดเหมือนมีอะไรบีบหรือกดอยู่ที่ตรงนั้น เรียกว่า เมื่อยขบ, ลักษณะของสิ่งที่ยังเข้ากันได้ไม่สนิท ยังป็นหรือเกยกันอยู่ เช่น บานประตูปะกัน; อาการที่เล็บมือเล็บเท้ายาวจนกดเนื้อข้างเล็บเรียกว่า เล็บขบ.

ขลาด [ขลาด] ว. มักกลัว, ไม่กล้า.

ชันทสกร [ชันทตสะกอน] น. น้ำตาลกรวด, เครื่องยาไทยอย่างหนึ่งคล้ายน้ำตาลกรวด, น้ำตาลชนิดหนึ่ง เชื่อกันว่าเกิดที่ใบบัว, เช่น เมื่อเวลาพุ่มไม้มีดอกออกตระการบานเต็มที่พร้อมฤดูเสาวคนธรสเรณูโรยร่วงลงบนใบอุบลซึ่งลอยลาดตาตาชอยู่บนหลังน้ำ เมื่อล่วงเวลากาลก็ก่อเกิดโอชะวิเศษหวานเป็นมธุรส มีนามกำหนดเรียกว่า โบกขรมธุ ผู้เรียนรู้ลู่ในตำราแพทยศาสตร์ ย่อมสืบเสาะแสวงหามาประกอบใช้ในการโอสถ มีนามปรากฏเรียกว่า ชันทสกร. (ม. ร่ายยาว จุลพน).

ขัด ก. ไม่ใคร่จะมี, ฝืดเคือง, ไม่คล่อง, ไม่เป็นปรกติ.

เขี่ย ก. ใช้นิ้วมือกด ดันเข้าและดันออกบริเวณส่วนของร่างกาย ได้แก่ ร่องไหปลาร้า สะบัก ข้อพับแขน/ขา ใต้ศอก หน้าแข้ง และข้อเท้า เพื่อให้กล้ามเนื้อ เส้นเอ็นยืดเป็นปรกติ.

ไข้ ๑. น. ความเจ็บป่วยทางกายหรือทางจิต เช่น ไข้พิษ ไข้กาฬ ไข้เหนือ ไข้หวัด นอกจากนี้ ในทางการแพทย์แผนไทยยังมีไข้ตัวเย็นอันเกิดจากธาตุไฟพิการ. ๒. ก. อาการครั่นเนื้อครั่นตัว สะบัดร้อนสะท้านหนาว ปวดเมื่อย, โดยทั่วไปหมายถึงอาการที่มีอุณหภูมิของร่างกายสูงขึ้นผิดจากระดับปรกติเนื่องจากความเจ็บป่วย.

ไขตรีโทษ น. ความเจ็บป่วยอันเกิดจากกองสมุฏฐานปิตตะ วาตะ และเสมหะ ร่วมกันกระทำให้เกิดโทษ.

ไขสันนิบาต (โบ) น. ไขที่มีอาการสั้นเพิ่มซีกกระดูกและเพื่อ เช่น ไขสันนิบาตลูกนก ไขสันนิบาตหน้าเพลิง.

ค

คลังไคล้ [-ไคล้] ก. หลงไหลในบุคคลหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง, หมกมุ่นอยู่กับงานหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง, คลั่งก็ว่า.

คลื่นเหียน ก. มีอาการคลื่นไส้จะอาเจียน.

คณทสูตร[คันทะสูตร] น. ชื่อผีชนิดหนึ่ง มักเป็นที่บริเวณขอบทวารหนัก.

คับ ว. มีขนาดไม่พอดีกัน ทำให้แน่น ตึง หรือ ฝืด สวมหรือใส่ได้โดยยาก เช่น เสื้อคับ หมวกคับ แหวนคับ, ตรงข้ามกับหลวม. ก. มีลักษณะหรือปริมาณเกินพอดี เช่น จระเข้คับคลอง ลิ่นคับปาก ผูกคนคับถนน เสียงคับบ้าน ข้าวคับหม้อ.

คัมภีร์ (คำพิระ-, คำพิ) ๑. น. หนังสือ ตำรา หรือจารึกที่มีมานานแล้ว ชำนาญ และมีคุณค่าทางการแพทย์แผนไทย หรือทางศาสนา โหราศาสตร์ เป็นต้น; ๒. ลักษณะนามเรียก หนังสือ ตำรา หรือจารึกเหล่านี้ เช่น ตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง รัชกาลที่ ๕ เล่ม ๑ มีคัมภีร์แพทย์แผนไทย ๔ คัมภีร์.

คัมภีร์ตักศิลา, คัมภีร์ตักกะศิลา (-ตักกะศิลา) น. ชื่อตำราการแพทย์แผนไทยฉบับหนึ่ง ในตอนต้นของตำราว่า “... กล่าว กลอนสอนไว้ ตามในตำราเมืองตักกะศิลา ครั้งท่าลงเมืองพระฤๅษีเมตตาเห็นเวทนา ผูกคนตายเปลือง จึงไว้ตำรา มีมาตามเรื่อง เป็นบุญไปเปื่อง น่าชั่วกลับป่า...” มีเนื้อหาสำคัญว่าด้วยไข้ประเภทต่างๆ รวมทั้งลักษณะอาการและชื่อเรียก เช่น ไข้พิษ ไข้กาฬ ไข้เหนือ ไข้ประดง ไข้รากสาด รวมทั้งตำรับยาที่ใช้แก้โรค.

คัมภีร์มหาโชตรัต (-มหาโชตระรัต) น. ชื่อตำราการแพทย์แผนไทยฉบับหนึ่ง ผู้แต่งตำรานี้คือ ท้าวสัทมบดีพรหม มีเนื้อหาสำคัญกล่าวถึงความแตกต่างระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย การเกิดระดู ความผิดปกติของระดู และตำรับยาที่ใช้แก้.

คัมภีร์โรคนิทาน (-โรคนิทาน) น. ชื่อตำราการแพทย์แผนไทย ฉบับหนึ่งคล้ายคลึงกับคัมภีร์ธาตุวิภังค์ผู้แต่งตำรานี้ คือ หมอชิวโกมารภัจจ์ มีเนื้อหาสำคัญกล่าวถึงสาเหตุของการเกิดโรคได้แก่ สาเหตุจากความผิดปกติของธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ อิทธิพลของฤดูกาล รวมถึงการใช้ตำรับยาแก้โรค (มาจากคำว่า นิทาน แปลว่า มูลเหตุ สาเหตุ ต้นเหตุ).

คิมหันต์	น. ฤดูร้อน.
คุษฐาน (ราชา)	น. อวัยวะที่ลับ ใช้ว่า พระคุษฐาน.
คูลิการ, คูลีการ	ก. คลุกเคล้าเข้าด้วยกันแล้วปั่นก้อน คลุกเคล้าให้เข้ากัน .

จ

จับโปง, จะโปง	น. ชื่อโรคชนิดหนึ่ง ทำให้มีอาการปวดบวม ตามข้อ มีน้ำใสในข้อ โดยเฉพาะข้อเข่า และข้อเท้า แบ่งออกเป็น ๒ ชนิด คือ จับโปงน้ำ และจับโปงแห้ง ดังคัมภีร์ ตักกศิลา [๒/๙๖] ตอนหนึ่งว่า “...ถ้าแลให้เจ็บทั่วสารพวงค์ แลให้ท้องแขงเปนดานให้แก้อบสคือ ชื่อว่าลมอันตคุณก็ว่า ถ้าแลให้เสียดเข้าชื่อว่า ลมจะโปงสะคริว ก็ว่า...” , ลมจับโปง หรือลมจะโปง ก็เรียก.
จำเริน, จำเริญ	ก. เต็บโต, งอกงาม, มากขึ้น, สมบูรณ์; ทิ้ง เช่น จำเริญยา, ตัด เช่น จำเริญเกศา. (แผลงมาจาก เจริญ).
จุกผาม [จุกกะผาม]	น. ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีตับและม้ามโต มีไข้คลุมเครือเรื้อรัง คือ ไข้จับสั่นเรื้อรัง, ป้างก็เรียก .
จุกผามม้ามย่อย	น. ชื่อโรคเกิดที่ม้ามทำให้ม้ามย่อยลงมา.
จุกอก	น. อาการเจ็บแน่นในทรวงอก.
จุน (โใบ)	น. จุรณ, จูรณ, ของที่ปน, ของที่ละเอียด, ผง. (ป. จุณณ; ส. จูรณ).
เจ็บ	ก. ป่วยไข้, ราชาศัพท์ว่า ประชวร; รู้สึกทากายเมื่อถูกทุบตีหรือเป็นแผลเป็นต้น.
เจรจาด้วยผี	กิริยาเพื่อคลั่งพูดคนเดียวคล้ายพูดกับผี.

ฉ

ฉันวุติ [ฉันนระวุติ]	ว. แก้วสืบทก เช่น เป็นที่หมายฉันวุติโรค. (สืบทสองเดือน). (ป. ฉนวุติ).
----------------------	---

ช

ชงฆ์	น. แข้ง, ราชาศัพท์ว่า พระชงฆ์. (ป. ชงฆ; ส. ชงฆา).
ชโลม [ชะ]	ก. ลูบไล้ให้เปียก เช่น ชโลมยา ชโลมน้ำมันยาง; ทำให้ชุ่มชื้น เช่น ชโลมใจ.
ชिरณคคี [-ชिरนัคคี]	น. ไฟเผาร่างกายให้แก่คร่ำคร่า ทำให้ร่างกายเหี่ยวแห้งทรุดโทรมชราภาพ ทูพผลภาพไป เป็นองค์ประกอบ ๑ ใน ๔ ชนิดของธาตุไฟ.

ชีวหา น. ลีน. (ป.; ส. ชิวหา).

ช

ชาบเข้า เอิบอาบเข้าไปทั่วถึง.

ต

ต้นคอ น. ส่วนของคอที่ถัดไหล่ขึ้นไปถึงบริเวณก้านคอ.

ตรีโทษ ว. อันเกิดจากกองสมุฏฐานปิตตะ วาตะ และเสมหะ ทั้ง ๓ กองสมุฏฐานร่วมกันกระทำให้เกิดโทษ.

ตรีผลา [-ผลา] น. พิกัดยาชนิดหนึ่ง จำกัดผลไม้ ๓ อย่าง ได้แก่ สมอพิเภก สมอไทย และมะขามป้อม ในปริมาณเท่ากันโดยน้ำหนัก อย่างไรก็ตาม ในตำราสรรพคุณยาฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท ระบุชนิดของผลไม้ ๓ อย่างแตกต่างกันไป คือ มีสมอเทศแทนมะขามป้อม พิกัดนี้มีรสเปรี้ยวฝาด สรรพคุณแก้ปิตตะ วาตะ เสมหะในกองธาตุ ฤดู อายุ และกองสมุฏฐาน (คำนี้แพทย์แผนไทยนิยมอ่านว่าตรีผลา)

ตะคริว, ตะคิว น. อาการหดตัวของกล้ามเนื้อและค้างอยู่ ทำให้เกิดการเจ็บปวด.

ตะโพก น. ส่วนของร่างกายเบื้องหลังถัดบั้นเอวลงไป มีเนื้อเป็นกระพุ้งทั้ง ๒ ข้าง กล้ามเนื้อส่วนบนที่หนุนขึ้นของโคนขาสัตว์สองเท้าหรือโคนขาหลังของสัตว์ สี่เท้า, สะโพก ก็ว่า.

ตะมอย น. ชื่อฝีชนิดหนึ่งขึ้นที่ปลายนิ้ว เกิดจากการติดเชื้อแบคทีเรียก่อหนอง.

ตานทราย ตาน ชื่อโรคชนิดหนึ่งมักเป็นในเด็ก ขางชื่อโรคชนิดหนึ่งตามตำราแพทย์แผนโบราณว่าเป็นแก่เด็กเล็กมีลักษณะเกิดเป็นเม็ดขึ้นในปากในคอ ลิ้นปิ้นฝ้า มีอาการ เช่น ไม่กินนม ไม่กินข้าว ปวดหัวตัวร้อน.

เตโชธาตุ น. สิ่งประกอบขึ้นเป็นร่างกายส่วนที่ทำให้ธาตุดิน ธาตุน้ำ แลธาตุลมเปลี่ยนแปลงได้ เป็นพลังงานความร้อนหรือพลังงานที่ทำให้เกิดการย่อยสลาย มี ๔ ชนิด ได้แก่ ไฟย่อยอาหาร (ปริณามัคคี) ไฟที่ทำให้ร้อนภายใน (ปริทัยหคคี) ไฟที่เผาร่างกายให้แก่คร่ำคร่า (ชิรณคคี) และไฟที่ทำให้ร่างกายอบอุ่น (สันตปคคี), เตโชธาตุ ก็เรียก ดู ธาตุ ประกอบ.

ถ

ถอยแรง	กำลังลดลง.
ถ้ามถอย	ถ้าอาการไม่ลดลง.

ท

ทัน	ก. เอ่อสูงขึ้นจนเปี่ยมพร้อมจะไหลล้นหรือไหลทวนกลับขึ้นไป เช่น น้ำทันฝั่ง, อาการที่เนื้องอกออกมาจนเห็นเป็นรอยนอกเส้น เช่น สวมเสื้อคับจนเนื้อทัน.
ทรวง	ดู ส้วง.
ทวาร [ทะวาน, ทะวาระ-]	น. ประตุ เช่น นายทวาร; ช่อง ในคำ เช่นทวารหนัก ทวารเบา ใช้เป็นคำสุภาพ หมายถึง รูขี้ รูเยี่ยว, ทางเช่น กายทวาร. (ป., ส.).
ทวารทั้งเก้า	น. ช่องตามร่างกายทั้ง ๙ ช่อง ได้แก่ ตา ๒ หู ๒ จมูก ๒ ปาก ๑ ทวารหนัก ๑ ทวารเบา ๑.
ท้อง	น. ส่วนของร่างกายด้านหน้า ตั้งแต่ลิ้นปี่จนถึงบริเวณต้นขา มีสะดืออยู่ตรงกลาง มีกระเพาะและไส้พุงอยู่ภายใน.
ท้องขึ้น	ว. อาการที่ท้องอืดเพราะลมในกระเพาะอาหารเพื่อขึ้น; เรียกปลาจวนจะเน่าว่า ปลาท้องขึ้น.
ท้องพอง	ว. ท้องอืด, ใช้เข้าคู่กับคำ ท้องขึ้น เป็น ท้องขึ้นท้องพอง.
ท้องมาน, ท้องมาร	น. ชื่อโรคจำพวกหนึ่งมีอาการให้ท้องโตอย่างหญิงมีครรภ์.
ทะนาน	น. เครื่องตวงอย่างหนึ่งทำด้วยกะโหลกมะพร้าวเป็นต้น; ชื่อมาตราตวงโบราณ ๒๐ ทะนาน เป็น ๑ ถัง, มาตราตวงของไทยโบราณ เท่ากับ ๘ ฟายมือ. (เทียบ ส. ทินาร ว่า ตาชั่ง).
ทุพละ ทุพพล[ทุบพน] (แบบ)	ว. มีกำลังน้อย, อ่อนแอ, ท้อแท้, ทุพพล ก็ว่า.
ทุเลา	ก. ค่อยยังชั่ว เช่น ไข้ทุเลา; ผ่อนผัน เช่น ขอทุเลาไปอีกสัก ๒-๓ วัน.
โทษก	น. เรียกปีจูลศักราชที่ลงท้ายด้วยเลข ๒ เช่น ปีวอกโทษก จุลศักราช ๑๓๔๒.
โทษ [โทษ, โทดสะ]	น. ความผิดปรกติอันเกิดจากการเสียดุลของกองสมุฏฐานปิตตะ วาตะ และเสมหะ.
โทษโส	น. ความโกรธ, ความฉุนเฉียว. (ป.; ส. โทษ).

ธ

ธาตุ [ธาตุ] น. สิ่งทีถือว่เป็นส่วนสำคัญที่ประกอบกันเป็นร่างของสิ่งทั้งหลาย ตามหลักวิชาการแพทย์แผนไทย โดยทั่วไปว่ามี ๔ ธาตุ ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ แต่อาจมีธาตุที่ ๕ คือ อากาศธาตุ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ และอากาศธาตุ, ตามหลักวิชาการแพทย์แผนจีนว่ามี ๕ ธาตุ คือ ธาตุไม้ ธาตุไฟ ธาตุดิน ธาตุทอง และธาตุน้ำ, ตามหลักวิชาดั้งเดิมของพราหมณ์ว่ามี ๓ ธาตุ คือ ธาตุลม ธาตุไฟ และธาตุดินหรือธาตุน้ำ, ตามหลักวิชาการแพทย์อายุเวทว่ามี ๕ ธาตุ เรียก ปัญจมหาภูต ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ และอากาศธาตุ, ตามหลักวิชาการแพทย์ยูนาเนียนว่ามี ๔ ธาตุ ได้แก่ ธาตุไฟ ธาตุน้ำ ธาตุดิน และ อากาศธาตุ เหล่านี้เป็นต้น.

ธาตุกำเริบ น. ภาวะที่ธาตุใดธาตุหนึ่งทำหน้าที่มากผิดปกติจนทำให้เกิดโทษขึ้น เช่น ธาตุไฟกำเริบ (สันตปักษีกำเริบ) จะทำให้เกิดอาการตัวร้อน มีไข้.

ธาตุพิการ น. ภาวะที่ธาตุใดธาตุหนึ่งสูญเสียทำหน้าที่การทำงานไปมากจนเกิดความผิดปกติอย่างรุนแรง ดังคัมภีร์โรคนิทาน [๒/๓๒๙] ตอนหนึ่งว่า “...เดือน ๑๑, ๑๒, ๑,๓ เดือนนี้ กินผักแลอาหารทั้งปวงผิดสำแดงอาโปธาตุ คือดีพิการมักซิ่ง โกรธมักสะดุ้งใจ คือเสมหะพิการกินอาหารไม่รู้จักรศ หนองพิการมักให้เปนหืดไอ โลหิตพิการ ให้คลั่งเพ้อพกให้ร้อน เหื่อพิการ มักให้เชื่อมซิม มันซิมพิการ มักให้ตัวซาสากไป น้ำตาพิการมักให้ปวดศีรษะเจ็บตา มันเหลวพิการมักให้บวมมือ บวมเท้า.

น

นิ้ว ก. บีบ กด คลึง จับ ดัด บิด ทูบ สับ ตบ ตี เป็นต้น ด้วยมือหรือส่วนของมือ แขน ศอก เข่า เท้าหรือส่วนของเท้า หรืออวัยวะอื่นใด รวมทั้งวัสดุอุปกรณ์อื่น เพื่อส่งเสริมสุขภาพ บำบัดโรคหรืออาการบางอย่าง ฟื้นฟูสมรรถภาพของร่างกาย หรือบางกรณีเพื่อตรวจวินิจฉัยโรค.

นัต ก. เป่าหรือสูดให้วัตถุที่เป็นผงอย่างยานัตถ์เข้าในจมูก เช่น นัตยานัตถ์.

นัตถ์ [นัต] น. จมูก (ป.; ส. นสต).

นาสิก (แบบ) น. จมูก. (ป., ส. นาสิกา).

เนตร [เนต] (แบบ) น. ตา, ดวงตา. (ส.; ป. เนตต).

น้ำมูตร น้ำปัสสาวะ.

บ

บริโภาค [บอริโปก]	ก. กิน (ใช้เฉพาะอาการที่ทำให้ล่องลำคอ ลงไปสู่กระเพาะ) เช่น บริโภาคอาหาร, เสพ เช่น บริโภาคกาม; ใช้สั่นเปลือก, ใช้สอย, เช่น บริโภาคสมบัติ, คู่กับ อุบโภาค. (ป. บริโภาค).
บังคน (ราชา)	น. อูจจาระหรือปัสสาวะ.
บังคนเบา(ราชา)	น. ปัสสาวะ, ใช้ว่าพระบังคนเบา.
บังคนหนัก (ราชา)	น. อูจจาระ, ใช้ว่าพระบังคนหนัก.
บั้นพระองค์ (ราชา)	น. บั้นเอว.
บาท [บาด]	น. มาตรฐานเงินตามวิธีประเพณี ๑๐๐ สตางค์ หรือ ๔ สลึง เท่ากับ๑ บาท, อักษรย่อว่า บ.; ชื่อมาตราซึ่งตามวิธีประเพณี สำหรับกำหนด น้ำหนักเท่ากับเงินหนัก ๑๕ กรัม.
บี	๑) ก. กัดหรือบีบให้แบนหรือผิดจากรูปเดิม. ว. แพบผิดปรกติ เช่น จมูกบี ๒) น. ตัวไหมที่ออกจากฝักมีปีกแล้ว.
บุพโพ [บุบโพ]	น. น้ำหนองเป็นองค์ประกอบ ๑ ใน ๑๒ สิ่งของธาตุน้ำ.
บุพโพโลหิต	น้ำเหลืองและเลือด.
บุรพชาติ	ชาติก่อน.

ป

ปถวีธาตุ [ปะถะวีทาด]	น. สิ่งประกอบขึ้นเป็นร่างกายส่วนที่เป็นของแข็งหรือทรงรูปได้ ได้แก่ อวัยวะ และพังผืดซึ่งเกี่ยวพันให้อวัยวะต่างๆ อยู่รวมกัน รวมทั้งอาหารใหม่ อาหารเก่า ประกอบด้วย ๒๐ สิ่ง ได้แก่ ผม (เกศา) ขน (โลมา) เล็บ (นขา) ฟัน (ทันตา) หนัง (ตะโจ) เนื้อ (มังสัง) เอ็น (นหารู) กระดูก (อัญฐิ) ไชกระดูก (อัญฐิมิณูซัง) ไต (ปีหัง) หัวใจ (หทยัง) ตับ (ยกนัง) พังผืด (กิโลมกัง) ม้าม (วักกัง) ปอด (ปีปผาสัง) ไขใหญ่ (อันตัง) ไขน้อย (อันตคณัง) อาหารใหม่ (อุทรียัง) อาหารเก่า (กรีสัง) และสมอง ศีรษะ (มัตถเกมัตถลุงคัง), ปฐวีธาตุ ปถวีธาตุ หรือ ปถวีธาตุ ก็เรียก. ดู ธาตุ ประกอบ.
ประชุม	ก. มารวมกันหรือเรียกให้มารวมกันเพื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง,มารวมพบกันเพื่อปรึกษาหารือ, เช่น ประชุมกรรมการ, โดยปริยายใช้หมายถึงเอาสิ่งที่เป็น

ประเภทเดียวกันมารวมกัน เช่น ประชุมพงศาวดาร ประชุมปาฐกถา, บางที่ใช้
หมายความอย่างเดียวกับชุมนุม เช่น ประชุมพระบรมราชาธิบาย ประชุมประกาศ
รัชกาลที่ ๔.

ประชุมกันเข้า

มารวมกัน.

ประสะ

ก. ฟอกหรือชำระสิ่งต่าง ๆ เช่นเครื่องยาเพื่อให้สะอาดหรือให้รสอ่อนลง; ใช้เรียก
ยาที่เข้าเครื่องยาสิ่งหนึ่งเท่ากับเครื่องยาอื่น ๆ เช่น ประสะขิง ก็คือเข้าขิงเท่ากับ
ยาอื่นเป็นต้น.

ปรินามัคคี [ปะรินามัคคี] น. ใฝ่ย่อยอาหาร ทำให้อาหารที่กินแหลกละเอียด เป็นองค์ประกอบ ๑ ใน
๔ ชนิดของธาตุไฟ.

ปลาศ [ปราศ]

ก. พ้นไป, ไม่มี.

ปวง

น. กลุ่มโรคระบบทางเดินอาหารประเภทหนึ่ง ผู้ป่วยมีอาการท้องร่วง อาเจียน
และอาจมีอาการระบบประสาทร่วมด้วย มักเกิดจากการกินอาหารผิดสำแดง
คัมภีร์ฉันทศาสตร์แบ่งปวงออกเป็น ๘ ประการ ตามอาการที่แสดงออก ได้แก่
ปวงงู ปวงลิง ปวงน้ำ และปวงโกฐ ดังคัมภีร์ฉันทศาสตร์ [๑๘/๒๔] ตอนหนึ่งว่า
“...ตำราปวงแปดประการ บอกให้แพทย์พึงรู้ พิจารณาดูโดยกิริยาใช้มีมาต่าง ๆ
กัน อย่าสำคัญว่าปีศาจ เหตุเพราะธาตุต้องสำแลง ท่านให้แบ่งเป็นสี่ ตามคัมภีร์
พระอภิธรรม คือ ดินน้ำลมไฟ แยกออกไปเป็นสอง กระแสคลองธรรมดา สังขารา
ชัยและวัย จึงนับได้แปดประการชื่อของท่านจงรู้ คือปวงงูมกกะฐา ลมศิลาณก
โลหิตน้ำ โภษุคิดเจ้าเป็นแปด แม้นผู้แพทย์จะรักษา ดูกิริยาอาการ..” บางตำราว่า
ปวงมี ๕ ประการ ๗ ประการ และ ๑๒ ประการ, ลมปวง ปรีอ ปวง ๘ จำพวก
ก็เรียก.

ปัตฆาฏ [ปัตตะคาด]

น. ๑. เส้นที่มีจุดเริ่มต้นบริเวณขอบเชิงกรานด้านหน้า แล่นถึงตาตุ่ม เส้นด้านบน
จะแล่นไปทางด้านหลัง ขึ้นข้างกระดูกสันหลัง (ถัดออกมาจากเส้นรัตตฆาต) ถึง
บริเวณต้นคอ ท้ายทอย ขึ้นศีรษะแล้วแล่นลงมาที่แขนเส้นที่อยู่ด้านขวา เรียกเส้น
ปัตฆาตขวา เส้นที่อยู่ด้านซ้ายเรียก เส้นปัตฆาตซ้าย ส่วนเส้นด้านล่างจะเริ่มจาก
บริเวณหน้าขา แล่นลงมาถึงตาตุ่มด้านใน เรียกเส้นปัตฆาตใน ส่วนด้านนอกเริ่ม
จากบริเวณสะโพกแล่นลงมาถึงตาตุ่มด้านนอก เรียก เส้นปัตฆาตนอก ๒. โรคลม
ชนิดหนึ่ง ผู้ป่วยมักมีอาการปวดเมื่อยตามแนวเส้นปัตฆาต เคลื่อนไหวไม่สะดวก
ดังคัมภีร์แผนนวด [๒/๙๖] ตอนหนึ่งว่า “...ชื่อว่าลมปัตฆาฏก็ว่าผู้นั้นมักนั่งนัก
ลูกนั่งมิได้ก็ตี ให้แก่เส้นเอนทั้ง ๒ แลแก่เส้นแหวหลังทั้ง ๒ แลแก่เส้นบั้นเอวทั้ง ๒
ข้าง ชื่อว่าลมแตกกลอนนั้น ให้แก่หัวเหน่าแลท้อง แลรอบสดีอ แลบั้นเอวแลสัน
หลังนั้นคล้ายแลฯ ลมเนตนั้นครั้งจับให้บิดตัวดังพิศมัจจุนั้นให้แก่หน้าแลหลังแลขา

ทั้ง ๒ ข้างคล้ายแล ...” ลมปัดฆาต ก็เรียก, เขียนว่าปัดฆาต ปัดฆาต ปัดฆาต หรือ ปัดฆาต ก็มี.

ป้าง น. ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีตับและม้ามโต มีไข้คลุมเครือเรื้อรัง คือ ไข้จับสั่นเรื้อรัง, จุกผาม ก็เรียก.

เปา น. ปม, ปุ่ม, มักใช้เข้าคู่กับคำ ปม เป็น ปมเปา.

เป่า ก. พ่นลมออกมาทางปาก, อากาศที่ลมพุ่งเข้ามาหรือออกไปเช่นนั้นเช่น ตรงหน้าต่างลมเป่าตี, ทำให้เครื่องดนตรีหรือสิ่งอื่นเกิดเสียง โดยใช้ลมปากเช่น เป่าขลุ่ย, ทำให้สิ่งที่อยู่ในลำกล้องเช่นกล้องเป่า เป็นต้น ออกจากลำกล้องโดยวิธีเป่า เช่น เป่ายานัตถุ์ เป่าลูกดอก.

แปร [แปร] ก. เปลี่ยนกลายเป็นจากลักษณะหรือภาวะเดิม.

ผ

ผด น. ชื่อโรคผิวหนังชนิดหนึ่ง ขึ้นเป็นผื่นเม็ดเล็ก ๆ ตามผิวหนัง มักเกิดในเวลาที่มีอากาศร้อนอบอ้าว มีอาการคัน.

ผาย ก. เปิด; ระบายออก; แเบะออก, แยกออก.

ผายพระวาตะ ระบายลม (ตด).

ผื่น น. ตุ่ม เม็ด ริว แถบ หรือแผ่น ที่ผุดขึ้นเป็นพืดหรือเป็นวงบนผิวหนัง.

ฝ

ฝิคันขมาลา ชื่อโรคฝิชนิดหนึ่ง ขึ้นที่คอ ใต้หู หรือโคนขากรรไกร เชื้อหนองมักเกิดมาจากต่อมน้ำลาย รากฟัน หรือกลางลำคอ.

ฝิฟกคอ ฝิที่คอ.

ฝิฟกคาง ฝิที่คาง.

ฝิลูกหนู ชื่อโรคฝิชนิดหนึ่ง ลักษณะเห็นไตแข็งอยู่ใต้ผิวหนัง ใต้หู เป็นต้น.

พ

พยาธิ [พะยาทิ] น. ความเจ็บไข้ เช่น โรคาพยาธิ ซาติชราพยาธิ. (ป. พยาธิ, วยาธิ; ส. วยาธิ).

พรรตีก [พันระตีก] ๑. ก. อาการท้องผูกมาก มีอุจจาระเป็นก้อนแข็ง คล้ายขี้แมวหรือขี้แพะ ๒. น. อุจจาระเป็นก้อนแข็งกลม คล้ายขี้แมวหรือขี้แพะ.

พฤตมาจารย์ (พฤตมาจารย์) น. อาจารย์ผู้เฒ่า, พรหมณ์ผู้เฒ่า.

พิการ ความผิดปกติ เพราะเกิดโรคขึ้นในร่างกายอันเป็นที่เกิดจากสมุฏฐานใดสมุฏฐานหนึ่ง เช่น เมื่อร่างกายผิดปกติไปส่วนใดส่วนหนึ่ง เรียกว่าพิการ โดยบอกสมุฏฐานหรือที่แรกเกิดของโรคว่า พิการบอกสมุฏฐาน.

พิรุช ก. ผิดปรกติ, มีอาการน่าสงสัย, เช่น แสดงอาการพิรุช ทำพิรุช. (ป., ส. วิรุช).

พิษ [พิด, พิดสะ] น. สิ่งร้ายเป็นอันตรายแก่ร่างกายหรือ ให้ความเดือดร้อนแก่จิตใจ; สิ่งร้ายเป็นอันตราย เมื่อเข้าสู่ร่างกายจะทำให้ตาย เจ็บปวด หรือพิการได้ บางอย่างเกิดจากแร่ เช่นสารหนู, บางอย่างเกิดจากต้นไม้ เช่นต้นแสลงใจ, บางอย่างเกิดจากสัตว์เช่นงู. (ส. วิษ; ป. วิส).

เพท น. เวท. ความรู้, ความรู้ทางศาสนา ถ้อยคำศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขึ้นเป็นมนตร์หรือคาถาอาคม เมื่อนำมาเสกเป่าหรือ บริกรรมตามลัทธิวิธีที่กำหนดไว้สามารถให้ร้ายหรือดีหรือป้องกันอันตรายได้.

เพลา [เพลา] น. กาล, คราว. (ป. เวลา).

เพื่อ ว. สาเหตุ เหตุ เนื่องจาก เช่น ไข้เพื่อลม หมายถึง ไข้อันมีสาเหตุจากลม.

พ

พกบวม บวมซ้ำเพราะถูกกระทบกระแทกอย่างแรง.

เพ็อง (โบ) น. มาตราเงินตามวิธีประเพณี ๘ อัฐ เท่ากับ ๑ เพ็อง, เขียนตามวิธีโบราณดังนี้ (อักขระพิเศษ) ๑ หมายความว่า ๑ เพ็อง.

ม

มองคร่อ [-คร่อ] อาการที่เกิดจากการมีเสมหะแห้งอยู่ในหลอดลมทำให้หายใจลำบาก หลอดลมโป่งพอง มักจะไอมากในตอนเช้า ไอเสียงกังวาน.

มะเมอ ก. ละเมอ.

มะระณัง น. ความตาย, การตาย.

มือเท้าตาย มือเท้าเคลื่อนไหวหรือขยับไม่ได้.

เมื่อยขบ ก. อาการที่เมื่อยปวดเหมือนมีอะไรขบปีบ หรือกดอยู่ที่ตรงนั้น.

ย

ยอน ก. แยก เช่น เอาขนไก่อยอนหู.

ยอนเป่า เป่าแผล หรือ เป่าสวนเข้าไป.

ร

รส [รด] น. สิ่งที่อยู่ได้ด้วยลิ้น เช่น เปรี้ยว หวาน เค็ม ผาด, โดยปริยายหมายถึงความไพเราะ เช่น กลอนบทนี้ไม่มีรส. (ป., ส.).

ระส่ำระสาย อาการของโรคทำให้ผิดปกติทุรนทุรายเดี๋ยวดี เดี่ยวร้าย เป็นต้น.

รำหัด ก. แทรก, เจือ, ใส่, โรย ด้วยยาปริมาณเล็กน้อย โดยใช้ปลายนิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้จิบเข้าหากัน.

ริดสีดวง น. ชื่อโรคกลุ่มหนึ่ง เกิดได้กับอวัยวะต่างๆ ของร่างกาย เช่น ตา จมูก ลำไส้ ทวารหนัก ตำราแพทย์แผนไทยว่ามี ๑๘ ชนิด แต่ละชนิดมีอาการและชื่อเรียกแตกต่างกันไป บางชนิดอาจมีตั้งหรือก่อนเนื้อเกิดขึ้นที่อวัยวะนั้น เช่น ริดสีดวงตา ริดสีดวงทวารหนัก ดังตำรายาศิลาจารึกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) พระนคร [๔/๒๖๔] ตอนหนึ่งว่า “... ปุณะจะปะรัง ลำดับนี้จะกล่าวด้วยนัย หนึ่งใหม่ ว่าด้วยลักษณะเหตุโรค กล่าวคือริดสีดวงอันบังเกิดเนื่องมาแต่กุมารโรค อันอาจารย์ในก่อนสืบๆกันมา รจนาลงไว้ในคัมภีร์ทั้งหลายต่างๆ นั้นมากกว่ามากนัก เหลือที่จะกำหนด ในที่นี้จะยกว่าแต่ที่ทานสงเคราะห์ไว้เป็นหมวด แล้วมีนามบัญญัติสมมติว่า คัมภีร์ริดสีดวงต่างๆ ๑๘ จำพวก คือริดสีดวงอันชื่อว่า ปาลติญาณะโรค, วิตานะโรค, ฆานะโรค, พรินะโรค, โรหิณีโร, วิชิกามะโรค, อูระปศโรค, อันตะริศโรค, อันตคุณโรค, ตาระสกะโรค, อคินีโชตโรค, วาตะสุตะโรค, อระวันณโรค, สักเคระโรค, สุวิชิกาโรค, สกะถานะโรค, ปานทะโรค, สุกระโรค, ริดสีดวงทั้ง ๑๘ จำพวก ซึ่งว่ามา ทั้งนี้ ฟังรู้ตามในคัมภีร์ท่านกล่าวๆ ไว้ ...”, เหตุโรค ก็เรียก, เขียนว่า ฤศดวง หรือฤษดวง ก็มี.

ล

ลงแดง ถ่ายอุจจาระท้องเดินเป็นโลหิต.

ลงท้อง ก. ท้องเดิน.

ลมตีขึ้น	ก. อาการที่ลมในท้องตีขึ้นมา.
ลมป่วง	ดู ป่วง.
ลมปัดฆาฏ	ดู ปัดฆาฏ.
ลมพรรตีก [-พันระตีก]	น. โรคลมชนิดหนึ่ง เกิดจากอาการท้องผูกมาก มีลมคั่งอยู่ในท้อง เป็นเถาดาน อูจจาละเป็นก้อนแข็งคล้ายขี้แมวหรือขี้แพะ ตำราการแพทย์แผนไทยว่า อาจเกิดจากธาตุไฟกำเริบ หรือกินของแสลงผู้ป่วยมักมีอาการจุกเสียด กินอาหารไม่ได้ ทุรนทุราย ร้อนตามแข้งขา เป็นเหน็บชา ปัสสาวะบ่อยๆ เป็นต้น.
ลมมหาศตมภ์	น. ๑. ลมที่ทำให้ชากรรไกรแข็ง ๒. แรกจับให้หาวนอน.
ลมราชย์กษ, ลมราชย์กษ, ลมราชย์กษ (-ราดทะยัก)	น. ชื่อโรคลมชนิดหนึ่ง ผู้ป่วยจะมีอาการเป็นไข้ ตัวร้อน ชัก มือเท้ากำอ ลื่นกระต้างคางแข็ง คอแข็ง ตาเหลือง เป็นต้น ดัง คัมภีร์แผนนวด [๒/๙๒] ตอนหนึ่งว่า “...อันนี้ลมจำพวกหนึ่งชื่อ ราชย์กษ จับ ย่อมให้ชักทั่วทั้งกายให้ยกไปมาให้สะบัดต้นต่อแลปากให้แก้ต้นคางแล กระบอกจักษุจงได้รู้สึกตัวแล...”, ลมราชย์กษ หรือราชย์กษวาโย ก็เรียก.
ลมวิหค	ลมที่เกิดจากดีกำเริบอย่างรุนแรง.
ลมสันดาน	ลมประจำตัวแต่ละบุคคล.
ลมอัมพาด	ดู อัมพาด.
ลมอัมภาย	ดู อัมพาด.
ลมอุทังคะวาด [-อุตังคะวาดะ]	น. ลมพัดตั้งแต่ปลายเท้าถึงศีรษะ บางตำราว่าพัดตั้งแต่กระเพาะอาหาร ถึงลำคอแล้วออกทางปาก เช่น ลมที่เกิดจากการเรอ เป็นองค์ประกอบ ๑ ใน ๖ ชนิดของธาตุลม
ลื่นหด	อาการพูดไม่ชัด เนื่องจากลื่นแข็ง.
ลูกกลอน	น. เม็ดยาเปียกๆ ที่ปั้นเป็นก้อนกลมเพื่อกลืนกิน.
โลหิต	น. เลือด. ว. สีแดง, โรหิต ก็ว่า. (ป.,ส.).
โลหิตกรัง	ประจำเดือนไม่มา.
โลหิตแค่น	ประจำเดือนไม่มา.

ว

วสันต, วสันต์ [วะสันตะ, วะสัน] น. ฤดูใบไม้ผลิในคำว่า ฤดูวสันต์, วสันตฤดู ก็ว่า. (ป., ส.).

วาโยธาตุ น. สิ่งประกอบขึ้นเป็นร่างกายส่วนที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวของธาตุทั้ง ๔ ตามอวัยวะต่างๆ ของร่างกายมี ๖ ชนิด ได้แก่ ลมพัดตั้งแต่ปลายเท้าถึงศีรษะ (อุทัจจมาวาตา) ลมพัดตั้งแต่ศีรษะถึงปลายเท้า (อโรคมมาวาตา) ลมพัดในท้องแต่พदनอกลำไส้ (กุกนิสยาวาตา) ลมพัดในลำไส้และกระเพาะอาหาร (โกฏฐาสยาวาตา) ลมพัดทั่วสรีระกาย (อังคมังคานุสารีวาตา) และลมหายใจเข้าออก. (อัสนาสปีสสาสวาตา), วาโยธาตุ ก็เรียก ดู ธาตุ ประกอบ.

วิการ พิการ, ที่ผิดแปลกไปจากธรรมชาติ.

วितถาร [วิตถาน] ว. กว้างขวาง, มากเกินไป, พิสดาร. (ป.; ส. วิสดาร); นอกแบบ, นอกทาง, (เกินวิสัยปรกติ) เช่น พวกเด็ก ๆ ชอบเล่น วิตถาร เอน้ำสกปรกผสมแป้งสาดเข้าไปในรถประจำทางในวันสงกรานต์.

ศ

ศอ น. ศอ, ราชาศัพท์ ว่า พระศอ.

เศียร [เสียน] น. หัว, ราชาศัพท์ใช้ว่า พระเศียร.

ส

สมุฏฐาน [สะหมุดถาน] น. ที่เกิด ที่ตั้ง เหตุ.

สรรพวงค์ [สันระพวง] น. ทั้งตัว, หัวตัว, มักใช้เข้าคู่กับคำ กาย เป็นสรรพวงค์กาย เช่น เจ็บปวดทั่วสรรพวงค์กาย, สารพวงค์ก็ว่า. (ส. สรววงค).

สลึง [สะหลึง] น. มาตรฐานเงินตามวิธีประเพณี ๒๕ สตางค์ เท่ากับ ๑ สลึง, เขียนตามวิธีโบราณดังนี้ หมายความว่า ๒ สลึง; ชื่อมาตราซึ่งตามวิธีประเพณี เท่ากับเงินหนัก ๑ ใน ๔ บาท หรือ ๓.๗๕ กรัม.

ส้วง น. ช่อง, โพรง, (โดยมากมักใช้แก่ทวารหนัก), เขียนว่า ช่วง หรือ ทรวง ก็มี.

สันนิบาต น. ๑. ความเจ็บป่วยอันเกิดจากกองสมุฏฐานปิตตะ วาตะ และเสมหะ ร่วมกันกระทำให้เกิดโทษเต็มกำลัง ในวันที่ ๓๐ ของการเจ็บป่วย. ๒. ชื่อไข้ประเภทหนึ่งซึ่งผู้ป่วยจะมีอาการสั่นเทิ้ม ชักกระตุก และเพ้อ เช่น ไข้สันนิบาตลูกนก, ไข้สันนิบาตหน้าเพลิง.

สีผึ้ง น. สีผึ้งที่ปรุงแล้วใช้สำหรับสีปาก, บางที่เรียกว่า สีผึ้งสีปาก.

สุธารส[สุธารด] (ราชา) น. น้ำกิน, ใช้ว่าพระสุธารส

สุธารสชา[สุธารดชา] (ราชา) น. น้ำชา, ใช้ว่าพระสุธารสชา

เสโท

น. เหมือ เป็นองค์ประกอบ ๑ ใน ๑๒ สิ่งของธาตุน้ำ.

เส้น

น. สิ่งที่มีลักษณะเป็นแนว ไม่กำหนดความยาว แนวที่มีลักษณะของธาตุดินจะจับต้องได้ เช่น เส้นเลือด เส้นเอ็น เส้นประสาท ในแนวเหล่านี้อาจเป็นทางผวซบเคลื่อนของธาตุน้ำ ธาตุไฟ หรือธาตุลม, เอ็น หรือเส้นเอ็น ก็เรียก. คัมภีร์แผนนวดในตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง รัชกาลที่ ๕ ว่ามี ๗๒,๐๐๐ เส้น ดังที่กล่าวไว้ในคัมภีร์แผนนวด [๒/๙๓] ตอนหนึ่งว่า “...แล้วจึงมีเอ็นเกี่ยวกระหวัดอยู่ในนาภีนั้นเปน อันมากถึง ๗๒๐๐๐ เส้น...” หรือตำราโรคนิทานคำฉันท์ ๑๑ [๓๕/๗๙] ตอนหนึ่งว่า “... เส้นเอ็นย่อมเปนรู ลมเลือดซุให้ฟูพอน กำเรียมักรุม ร้อนให้ซุซทุกๆ ราตรี เมื่อสบายเลือดลมเสมอ จึงราเรอกระเซมสี ยังหะทัยให้เปรมปรี เพราะเส้นเอ็นไม่ก่อการ...” แต่ในคัมภีร์โรคนิทานตามตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง รัชกาลที่ ๕ ว่ามี ๒,๗๐๐๐ เส้น ดังที่กล่าวไว้ [๒๓๔๘] ตอนหนึ่งว่า “...ส่วนว่าเส้นประธาน ๑๐ เส้น มีบริวาร ๒๗๐๐ เส้นนั้น ก็หวาดไหวไปสิ้น ทั้งนั้น ที่กล้าก็กล้าที่เขงก็เขงที่ตั้งดานก็ตั้ง ดานที่ซอดก็ซอดเข้าเปนก้อนเปนเถาไป เปนเหตุแต่จะให้โทษนักถ้าพร้อมกันทั้ง ๒๗๐๐ เส้นแล้วก็ตายแล ถ้าเปนแต่ ๒ ๓ ๔ เส้นยังแก้ได้แล ...”.

เสมอภาค

ว. เท่ากัน, มีส่วนเท่ากัน.

ไส้ตัน

น. โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ชนิดหนึ่ง เกิดกับผู้ชาย ผู้ป่วยมีอาการเป็นเม็ดขึ้นที่ปลายองคชาติ แล้วเม็ดนั้นแตกออกเป็นหนองทำให้มีอาการปวดแสบปวดร้อนมาก แผลจะเน่าเปื่อยลามจากปลายองคชาติเข้าไปเรื่อยๆ เมื่อถึงโคนองคชาติก็จะทำให้ตายได้.

ไส้ลาม

น. โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ชนิดหนึ่ง เกิดได้ทั้งในผู้หญิงและผู้ชาย ผู้ป่วยมีเม็ดฝีขึ้นที่ภายในอวัยวะเพศและลามออกมาภายนอก ไปที่ท้องน้อย ทวารหนัก ทวารเบา เมื่อเม็ดฝีแตกออก หนองจะไหลออกมา อาจมีอาการปวดมวนท้อง ถ่ายเป็นมูกเลือด แน่นหน้าอก อาเจียน กินอาหารไม่ได้ หรือเป็นลมบ่อยๆ ร่วมด้วย ดังคัมภีร์มัจฉापักษันทิกา [๒/๓๑๘] ตอนหนึ่งว่า “...อันว่าเป็นไส้ลามนั้นคือ ผุดขึ้นมาเปนเม็ดๆ ดุจกันแต่ว่าเปนเม็ดแต่ข้างในออกมาบางที่ก็เปื่อยทั้งข้างนอกข้างใน ลามขึ้นมาถึงท้องน้อย ผุดตั้งเปนฝี แล้วก็เปนบุพโพออกมาทางทวารหนัก ทวารเบา บุรุษสตรีเปนเหมือนกัน ครั้นเปนดังนั้นแล้วก็ให้เปนไปต่างๆ บางที่ให้ลงท้องเปนมูกโลหิต ให้ปวดมวนจุกเสียดแน่นในอก เพราะว่ามีน้ำเหลืองนั้นแล่นเข้าไปตามลำไส้ มักให้อาเจียนกินอาหารมิได้ บางที่ให้ลมจับเนืองๆ ถ้าเปนดังนี้ ท่านว่าเข้าอยู่ในมือพระยามัจจุราชแล...”.

ห

หย่อน	ก. ถอย เช่น หย่อนกำลัง, ทุเลา เช่น ลดหย่อน; เบาลง, น้อย, ไม่เต็ม, เช่น หย่อนสมรรถภาพ.
หัตถ์ [หัด]	น. มือ.
หัวเหน่า	น. ส่วนของร่างกายที่อยู่ระหว่างท้องน้อยกับอวัยวะสืบพันธุ์.
หืด	น. ชื่อโรคหลอดลมอักเสบเรื้อรังชนิดหนึ่ง เกิดจากหลอดลมตอบสนองต่อสิ่งเร้าอย่างเฉียบพลันและรุนแรงกว่าที่เกิดขึ้นในคนทั่วไป ทำให้หลอดลมตีบแคบลงจนเกิดอาการหายใจไม่สะดวก, หืดหลอดลม ก็เรียก.
หืดไอ	อาการหอบและไอ.
หุง	ก. ทำให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งสุกด้วยวิธีต้มหรือเคี้ยวเป็นต้น เช่น หุงข้าว หุงยา.
เหน่า	ว. เสี้ยและมีกลิ่นเหม็น ปัจจุบันเขียน เน่า.
เหม็นต์ [เหม็น]	น. ฤดูหนาว ในคำว่า ฤดูเหม็นต์, เหม็นตฤดู ก็ว่า. (ป., ส.).
เหี่ยวแห้ง	ว. เหี่ยวแล้วค่อย ๆ แห้งไป เช่น ใบไม้เหี่ยวแห้ง. ก. ขาดความสดชื่นเพราะเหตุหัวใจ เช่น จิตใจเหี่ยวแห้ง, แห้งเหี่ยว ก็ว่า.

อ

องคสูตร	<p>ความผิดปกติของระบบทางเดินปัสสาวะและสืบพันธุ์ของชายในฤดูทั้ง ๔ เมื่อวสันตฤดู หรือสันนิบาตฤดู (เดือน ๒-๔) ถ้าผู้ใดเป็นองคสูตรมักให้เจ็บในอกและขาทั้งสองข้าง เจ็บกระดูกสันหลังและบ่าทั้งสองกระดูกลงมาถึงราวมม ให้ขบดุดมดตะนอยต่อย ให้สะบัดร้อนสะบัดหนาว วิงเวียนหน้าตา แล้วซักหลังหุดและจะถ่ายปัสสาวะให้แสบองคชาติ แล้วให้ลงเป็นโลหิตมูกออกมา โรคนี้อาจเกิดเพื่อเสโทโลหิตนั้นส่วน ๑ เป็นแต่ลำไส้ออกมา</p> <p>องคสูตรเกิดเมื่อคิมหันตฤดู (เดือน ๕-๗) นั้น ให้อัญชะพุกขึ้นมาข้างขวาแดงดังผลตำลึงสุกให้แสบร้อนเป็นกำลัง ให้เจ็บขัดไปทั้งสองราวข้าง แล้วให้น้ำเหลืองไหลซึมๆ อยู่ในรูองคชาติ ให้ขบปวด ให้ร้อนนุก แล้วให้เสียวแล่นลงไปตามเท้า ถ้านอนลงให้กระหม่อมริกๆ อยู่เมื่ออุจจาระนั้นผู้เป็นพรวรดีก แล้วให้ขัดทางปัสสาวะถ้าว่างยามิต้องด้วยโรคก็ตาย.</p> <p>องคสูตรจำพวกหนึ่งเกิดในวิสาขะฤดู (ฤดูฝน) (เดือน ๘-๑๐) ให้เจ็บหัวหนาวลงมาจนองคชาติ แล้วให้ลูกอัญชะพุกข้างหนึ่ง ให้เจ็บจักขุข้างหนึ่งให้ปวดศีรษะข้างหนึ่ง มักบังเกิดด้วยโลหิตสันนิบาต.</p>
---------	---

องคสูตรอันหนึ่งเกิดในเหมันตฤดู (เดือน ๑๑-๑) เมื่อแรกเกิดนั้น ให้ปวดในองคชาติ ให้ปัสสาวะหยดย้อย เจ็บบั้นเอวกินอาหารมิได้ และเกิดเพื่อเสมหะ ๑ ส่วน โลหิต ๒ ส่วน แล้วกระทำให้ไส้ขาด (องคชาติขาด) ออกมาก็จะถึงแก่ภรรณะ.

อโรคมาวาต (อะโทคะมาวาต) น. ลมพัดตั้งแต่ศีรษะถึงปลายเท้า บางตำราว่าพัดตั้งแต่ลำไส้ขึ้นถึงทวารหนัก เช่น ลมที่เกิดจากการผายลม อโรคมาวาตเป็นองค์ประกอบ ๑ ใน ๖ ชนิดของธาตุลม.

อสรพิษ (อะสอระพิต) น. สัตว์มีพิษในเขี้ยว มักหมายถึง งูพิษ, โดยปริยายหมายถึงคนที่ลอบทำร้ายหรือให้ร้ายผู้มีคุณหรือผู้อื่นด้วยความอิจฉาริษยา เป็นต้น. (ส. อสิริ + วิษ; ป. อาสีวิส).

อัคนีวณณะ ยาหมวดที่มีรสร้อน.

อังค ประคบ.

อัฐศก น. เรียกปีจุลศักราชที่ลงท้ายด้วยเลข ๘ เช่น ปีชาลน. เรียกปีจุลศักราชที่ลงท้ายด้วยเลข ๘ เช่น ปีชาลอัฐศก จุลศักราช ๑๓๔๘.

อตรา ว. เป็นประจำตามกำหนด, สม่าเสมอ, เป็นนิจ.

อันทพฤกษ์,อำมพฤก, อำมะพฤกษ์ [อำมะพริก] น. ๑. เส้นเหนือสะดือ ที่ต่อเนื่องจากสุมนา การทำงานและความผิดปกติของเส้นนี้จะสัมพันธ์กับเส้นสุมนา ดังคัมภีร์ธาตุวิภังค์[๑/๑๔๙] ตอนหนึ่งว่า “... ที่จะเพนทาหนักนั้นแต่เส้นอันชื่อสุมนา อำมพฤก เส้นสุมนานั้นผูกดวงใจมีแต่จะให้สวิง ให้สวาย ทุรนทุรายหิวโหยหาแรงมิได้ อันว่าเส้นอำมพฤกนั้น มีแต่จะให้กระสับกระส่าย ให้อ่อนให้เย็น ให้เมื่อย ให้เสียวไปทุกเส้นทุกเอนทั่วทั้งตัวตั้งแต่ศีรษะตลอดลงไปถึงที่สุดจนเท้า บางทีให้เจ็บเปนเวลา...”. ๒. ลมที่พัดจากปลายเท้าขึ้นไปทั่วตัวทำให้อวัยวะต่างๆ อ่อนแรง เคลื่อนไหวไม่สะดวก ดังคัมภีร์ลักษณะสรรพคุณแลมหาพิภัก [๒/๓๘๒] ตอนหนึ่งว่า “... โภฏิกะดุ๊กแก้มอำมพฤก กระทำให้คสันเหียนให้จุกเสียดให้หุตั้งให้ตามืด...”. ๓. โรคชนิดหนึ่ง ผู้ป่วยมีอาการอวัยวะบางส่วน เช่น แขนขาอ่อนแรง เป็นโรคที่คล้ายคลึงกับอัมพาตแต่อากรณ์น้อยกว่า.

อัมพาต [อำมะพาต] น. อาการที่อวัยวะบางส่วนเช่นแขนขาตายไปกระดิกไม่ได้. (ส. อม + วาต = โรคลม).

อากาศธาตุ [อากาศทาด, อากาศสะทาด] น. ธาตุหนึ่งประกอบขึ้นเป็นร่างกายมนุษย์ (ตามหลักวิชาการ แพทย์อายุรเวท การแพทย์ยูนาไน และการแพทย์พื้นบ้านล้านนา) ดังคัมภีร์มหาโชตรัต(๒/๒๖๒) ตอนหนึ่งว่า “...อันว่าลักษณะอากาศธาตุนั้น ว่ามีอยู่ทั้งภายใน ภายนอก สุดแต่มีระหว่างในที่ใดที่นั้นก็เรียกว่า อากาศธาตุ...”.

อาโปธาดู

น. สิ่งประกอบขึ้นเป็นร่างกายส่วนที่เป็นของเหลว ๑๒ สิ่ง ได้แก่ น้ำดี (ปิดตั้ง) เสมหะหรือเสลด (เสมหัง) หนอง (บุพโพ) เลือด (โลหิตัง) เหงื่อ (เสโท) มันข้นหรือไขมัน (เมโท) น้ำตา (อัสสุ) มันเหลวหรือน้ำเหลือง (วสา) น้ำลาย(เขโพ) น้ำมูก (สิงฆานิกา) ไชข้อ (ลลิกา) และปัสสาวะ (มุตตั้ง), อาโปธาดู ก็เรียก ดู ธาดู ประกอบ. **อุปทม** [อุบปะทม] น. ชื่อโรคทางเดินปัสสาวะและอวัยวะสืบพันธุ์กลุ่มหนึ่ง เกิดได้ทั้งในผู้หญิงและผู้ชาย ผู้ป่วยจะมีอวัยวะเพศแดง บวม เป็นหนอง ปัสสาวะขัด แพทย์แผนไทยแบ่งสาเหตุของการเกิดโรคออกเป็น ๔ ประเภท ได้แก่ ๑) เกิดจากการมีเพศสัมพันธ์ แล้วทำให้อวัยวะเพศอักเสบ ๒) เกิดจากการมีเพศสัมพันธ์กับหญิงสำส่อนซึ่งเป็นกามโรค ๓) เกิดจากผลของโรคดานกระษัยกล่อน หรือกาหุมุตร ซึ่งมักเกิดกับพระสงฆ์หรือนักบวช และ ๔) เกิดจากนิ่วในทางเดินปัสสาวะทำให้ทางเดินปัสสาวะอักเสบ ดังคัมภีร์มัจฉापิกขันทิกา [๒/๓๐๘] ตอนหนึ่งว่า “ .. สัตริย์ยังมีระดูชุ่มเหงด้วยกำนัตยินดินนั้น ประดุจดั่งข้างสาร อันมีกายใหญ่ เล่ห์ประหนึ่งบุทคลโลให้จำเภาะเข้าไปที่ช่องแคบก็เจ็บ ปวดซ้ำ ในนั้น ก็เปนบุพโพโลหิตออกมาตามช่องทวารเบา ได้ความเจ็บปวดนัก ๆ ประการหนึ่ง คือบุทคลเปนอุปะทมเกิดแก่ สัตริอันเปนคนกาฬกณีสำส่อน ด้วยน้ำกิเลสเปนอาจฉน ครั้นชายไปเสพย์มาตุคาม ก็บังเกิดโรคสมมุติว่าเปนอุปะทม เพราะอุปะทวะชั่วช้านัก แล ๓๑ ประการหนึ่ง คือบุรุษบริสุทธิมิได้มัก มากด้วยกิเลส คือพระภิกษุแลฆราวาศเปน พหุสุตรก็ดี โรคอันนี้เกิดแก่บุคคล จำพวกใดจำพวกหนึ่งก็ดี เกิดเพราะกาลมูตร อนึ่งโรคอันเกิดด้วยกระสายกล่อน เกิดอยู่ใต้สายสะดือมักขัดลงมาถึงหัวเหน่า เดิมที ให้ขัดทางปัสสาวะ คือกล่อนลงฝักมักให้ลงมาทั้งฝัก ลงมาทางองคชาติให้องคชาติปวดแสบในองคชาติ ให้ปัสสาวะไหลหยดๆ ออกมา ครั้นกินยาหายไปแล้วก็กลับเปนมาแล้ว เปนหลายครั้ง หลายหน ก็เปนต่างๆ ถ้าผู้ใดเปนดังนี้ท่านเรียกว่าโรคสำหรับบุรุษมิใช่อุปะทม แต่ถ้าว่า ท่านจัดเข้ามาเปนทูลาวะสา ๔ ประการ ทูลาวะสานี้ว่าด้วยมูตร และ ๓๕ ...”, อุปทั้งสโรค ก็เรียก.

เอกศก [เอกกะ]

น. เรียกปีจุลศักราชที่ลงท้ายด้วยเลข ๑ เช่น ปีมะแม เอกศก จุลศักราช ๑๓๔๑.

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

กฎหมายตราสามดวง : แว่นส่องสังคมไทย. (ผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ลำดับที่ ๑ สถานภาพการศึกษา
กฎหมายตราสามดวง). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เฟื่องฟ้า, ๒๕๔๗.

“กำภีธาตุดุพระนารายณ์”. หอสมุดแห่งชาติ. คัมภีร์ใบลาน ๑ ผูก. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นจาร. ฉบับ
ลานดิบ. เลขที่ ๑๑๔๓. หมวดเวชศาสตร์.

กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. พจนานุกรม ศัพท์แพทย์และเภสัชกรรมแผนไทย
ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ : สำนักกิจการโรงพิมพ์ องค์การสงเคราะห์
ทหารผ่านศึก ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๐.

กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. พจนานุกรม ศัพท์แพทย์และเภสัชกรรมแผนไทย
ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สำนักกิจการโรงพิมพ์ องค์การสงเคราะห์
ทหารผ่านศึก ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๓.

กรมศิลปากร. จารึกตำรายาวัตราชโอรสอารามราชวรวิหาร. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ : บริษัท อาทิตย
โปรดักส์ กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๔๕.

ก่องแก้ว วีระประจักษ์. การทำสมุดไทยและการเตรียมใบลาน. หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร
พิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๓๐.

ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และวิรัตน์ อุณาทรรวรางกูร. คัมภีร์ใบลานฉบับหลวงสมัยรัตนโกสินทร์.
พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๔๖.

โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ไทย กระทรวงศึกษาธิการ. ตำรายาจารึกวัดราชโอรสและตำราพระโอสถ
พระนารายณ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๒๓.

คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ
อักษรนิติ์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๕.

แฉล้ม ศรีไชยยันต์. ตำราพระโอสถพระนารายณ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์หนังสือพิมพ์ไทย, ๒๕๗๒.

ชุมสาย สมพงษ์. พระราชประวัติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช. พิมพ์เป็นอนุสรณ์บรรณาการ ในงาน
ฉาปนกิจศพ คุณย่าฟุ้ง สมพงษ์ กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์การศาสนา : ๒๕๑๒.

ชัยนต์ พิเชียรสุนทรและคณะ. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง
แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๔.

ตำราพระโอสถพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๑ สมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี โปรดเกล้าฯ ให้
พิมพ์พระราชทาน ในงานศพพระแพทยพงษา (นาก โรจนแพทย์). พระนคร : โรงพิมพ์โสภณ
พิพรรฒธนากร, ๒๕๖๐.

ตำราพระโอสถพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๓ ในงานปลงศพนายปิ่น ฉายสุวรรณ. พระนคร : โรงพิมพ์ โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๖.

ตำราพระโอสถพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๔ พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพ นางไข่ สุจริต ณ วัดป่าโมกข์ อ. ป่าโมกข์ จ.อ่างทอง. โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๘๔.

ตำราพระโอสถพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๔. พิมพ์ในงานปลงศพ นางอิน พลชาติ. โรงพิมพ์อักษรนิติ บางขุนพรหม, ๒๔๗๑.

ตำราพระโอสถพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๕. พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ นายเสถียร ชุมทรัพย์. โรงพิมพ์วิวิธบรรณการ, ๒๔๙๕.

ตำราพระโอสถพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๗. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นายจอน ศุภลักษณ์. โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๐๘.

ตำราพระโอสถพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพอำมาตย์เอก พระสุธรรมกิตยารักษ์ ต.ช. (ชู หังสสุต). ๒๕๒๖.

ตำราพระโอสถพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ นายแพทย์ ภิญญู ภัลยาณมิตร. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๕.

ตำราพระโอสถพระนารายณ์ ตำรายาพิเศษ ตำราสรรพคุณยา ตำราพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์. พิมพ์ครั้งที่ ๑. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางไขศรี ทองธิว. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๓๓.

ที่ระลึกงานแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ๑๕-๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๔ จังหวัดลพบุรี. ลพบุรี : สำนักงานจังหวัดลพบุรี, ๒๕๓๔.

ธนิต อยู่โพธิ์. สมเด็จพระนารายณ์มหาราช และนักปราชญ์ราชกวีในรัชสมัย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี้ยง เชียงจวงเจริญ, ๒๕๐๙.

นันทวัน บุญยะประภัศร, บรรณาธิการ. ศัพท์แพทย์ไทย. กรุงเทพฯ : บริษัท ประชาชน จำกัด, ๒๕๓๕.

ประทีป ชุมพล. ประวัติศาสตร์การแพทย์แผนไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๕.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์ พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. หลักเกณฑ์การใช้เครื่องหมายวรรคตอนและเครื่องหมายอื่นๆ. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : บริษัทเพื่อนพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๒.

วัลลภา รุ่งศิริแสงรัตน์. ลพบุรี อดีต - ปัจจุบัน. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ : บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๗.

ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูเทพสตรี จังหวัดลพบุรี. ตำราชี้ข้างครึ่งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์
มหาราช และ ตำราพระโอสถพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๑. ลพบุรี : บริษัทศูนย์การพิมพ์
อาคเนย์, ๒๕๓๕.

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. คำราชาศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑ :
บริษัทฉลองรัตน์ จำกัด มหาชน, ๒๕๓๗.

สมบัติ พลายน้อย. ขุนนางสยาม. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๓๗.

สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร. ชุมนุมพระราชนิพนธ์ และพระราชประวัติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เฟื่องอักษร, ๒๕๐๖.

อานนท์ จิตรประภาส. การค้าและการเมืองในพระราชประวัติสมเด็จพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๑.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ยิปซี กรุ๊ป, ๒๕๕๒.

อุบล มณีกุล และกมลภัก สำราญจิตร. ตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขาเภสัชกรรม. โดย กองการ
ประกอบโรคศิลปะ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข.

อรรรรณ ทรัพย์พลอย. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิทปราชญ์ผู้เป็นกำลังของแผ่นดิน.
กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๕๒.

ดัชนี

กรมวังหลวง
กรมมหาดไทย

กรมการต่างประเทศ

กรมมหาดไทย
กรมการต่างประเทศ

พ.ศ. 2459

ดัชนีข้อตำรายา

ชื่อ	ขนาดที่	หน้าคำอ่านปัจจุบัน
น้ำมันเปื่อยพัง	๗๓	๑๑๘
น้ำมันแก้ฝีเปื่อยเน่าใหญ่่น้อย	๘๐	๑๒๐
น้ำมันทรงแก้พระเกศาหล่นแลให้คืนให้หงอก	๗๒	๑๑๘
น้ำมันทรงหยอดในพระกรรณแก้ตึงแก้คัน	๗๖	๑๑๙
น้ำมันทรงยอนในพระกรรณแก้บุพโพน้ำเหลือง	๗๗	๑๑๙
น้ำมันทิพโสฬศ	๘๑	๑๒๐
น้ำมันนวดเส้นอันทพฤก	๖๕	๑๑๗
น้ำมันเน่าเปื่อยอุพทม	๗๕	๑๑๙
น้ำมันบาดแผลตาอิน	๗๑	๑๑๘
น้ำมันกาลาธิโตล	๖๗	๑๑๗
น้ำมันมหาจักร	๗๘	๑๑๙
น้ำมันมหาประไลยกัลป์	๖๘	๑๑๗
น้ำมันมหาวิศครรราชโตล	๖๖	๑๑๗
น้ำมันองคสูตรอุพทม	๗๔	๑๑๙
ยาแก้ขัดปัสสาวะ	๒๒	๑๑๑
ยาแก้ขัดระดูโลหิตขึ้น	๔๗	๑๑๔
ยาแก้ไข้ให้ลื่นหด	๔๑, ๔๒	๑๑๔
ยาแก้ไข้ให้อาเจียน	๓๙	๑๑๔
ยาแก้จุกผามม้ามเรื้อย	๔๙, ๕๐	๑๑๕
ยาแก้จุกผามม้ามย่อย	๔๗	๑๑๔
ยาแก้ตีกำเจ็บ ตีร่ว ตีขึ้น	๓๑, ๓๒	๑๑๓
ยาแก้ท้องทูปถองโบายตี	๕๑	๑๑๕
ยาแก้เตโชธาตุ	๕, ๖	๑๑๐
ยาแก้เตโชธาตุพิการ	๔, ๗	๑๑๐
ยาแก้ปถวีธาตุพิการ	๒๕, ๒๖, ๒๗, ๒๘, ๒๙, ๓๐	๑๑๒
ยาแก้มอกร่อ	๔๗	๑๑๔
ยาแก้พยาธิอันเป็นตัวในท้องป้าง ท้องมาน	๔๗, ๔๘	๑๑๔

ดัชนีขอตำรายา

ชื่อ	ชานานที่	หน้าคำอ่านปัจจุบัน
ยาแก้ไฟธาตุหย่อน	๘	๑๑๐
ยาแก้ร้อนแก้กระหายน้ำ	๓๓, ๓๔, ๓๕, ๓๖	๑๑๓
ยาแก้ริดสีดวงกินในเล็บพระหัตถ์	๗๐	๑๑๘
ยาแก้ริดสีดวงเพื่อวาโยธาตุให้โทษ	๒๔	๑๑๒
ยาแก้ลมกระสาย	๔๗	๑๑๔
ยาแก้ลมจุกเสียดท้าวเรอ	๔๗	๑๑๔
ยาแก้ลมพันท้อง	๔๗	๑๑๔
ยาแก้ลมป่วง	๘, ๑๐	๑๑๐
ยาแก้ลมปัตตขามู	๕๔	๑๑๕
ยาแก้ลมพรวรตีก	๔๗	๑๑๔
ยาแก้ลมมหาสดมภ์	๔๗	๑๑๔
ยาแก้ลมรทยักษ์	๕๓, ๕๔	๑๑๕
ยาแก้ลมสันดาน	๔๗	๑๑๔
ยาแก้ลมอัมพาตอันจับให้ลื่นหด	๔๒	๑๑๔
ยาแก้โลหิตกรัง	๔๗	๑๑๔
ยาแก้โลหิตแค่น	๔๗	๑๑๔
ยาแก้วหาคามีได้	๔๖	๑๑๔
ยาแก้วาโยธาตุพิการ	๑๕, ๒๓, ๒๔	๑๑๑, ๑๑๒
ยาแก้สตรีเป็นฝีที่นม	๖๓	๑๑๖
ยาแก้เสมหะตีขึ้น	๔๐	๑๑๔
ยาแก้อาโปธาตุ	๑๘	๑๑๑
ยาแก้อาโปธาตุพิการ	๑๖, ๑๗, ๑๘, ๒๐, ๒๑	๑๑๑
ยาครอบมูลริดสีดวงทั้งปวง	๔๗	๑๑๔
ยาจำเริญพระธาตุ	๑๒	๑๑๐
ยาจำเริญพระธาตุทั้ง ๔	๑๓	๑๑๑
ยาจิตรการียพิจรูญ	๕๐	๑๑๕
ยาทรงเชีย	๖๒	๑๑๖

ดัชนีขอตำรายา

ชื่อ	ขนาดที่	หน้าคำอ่านปัจจุบัน
ยาทรงทาพระวิลาส	๖๑	๑๑๖
ยาทรงนัตถ์	๕๙, ๖๐	๑๑๖
ยาทาพระเส้น	๕๘	๑๑๖
ยาทิพภาค	๔๓	๑๑๔
ยาทุเลาธาตุ	๔๙	๑๑๕
ยาพระอังค	๕๗	๑๑๖
ยามหากทศใหญ่	๕๓	๑๑๕
ยามหาจุลทิพย์	๖๔	๑๑๗
ยามหามาตลุงเกี๋ย	๕๖	๑๑๖
ยามหาวิฒนะ	๕๕	๑๑๕
ยามโอสถธิจันท์	๓๘	๑๑๓
ยาสำหรับเตโชธาตุพิการ	๑, ๒, ๓	๑๐๙
ยาสีผึ้งบีพระเส้น	๖๙	๑๑๘
ยาสุขไสยาสน์	๔๔	๑๑๔
ยาหอมคุม	๓๗	๑๑๓
ยาอัคนีวคณ	๑๑	๑๑๐
ยาอาโปธาตุถอย	๑๔	๑๑๑
ยาอาภิสะ	๕๒	๑๑๕
ยาอินทวะมัสสัง	๔๕	๑๑๔

ดัชนีชื่อโรคและอาการ

ชื่อ	หน้าคำอ่านปัจจุบัน
กระสายกล่อน	๑๑๑
กระหายน้ำ	๑๑๓
กล่อน	๑๑๖
กล่อนลม	๑๑๘
กลัดอกกลัดใจ	๑๐๙
กลิ้งขึ้นกลิ้งลง	๑๑๑
กินข้าวมิได้	๑๑๔
ขัดเช่า	๑๑๑
ขัดปวดมิสะตวก	๑๑๑
ขัดปัสสาวะ	๑๑๑
ขัดพระบังคนเบา	๑๑๘
ขัดระดูโลหิตขึ้น	๑๑๔
ขัดหัวเหน่า	๑๑๑
ขัดอุจจาระ	๑๑๑
ไข้ตรีโทษ	๑๑๔
ไข้สันนิบาต	๑๑๓
ครอบมูรติสีดวง	๑๑๔
คลังไคล้ไหลหลง	๑๑๓
คลื่นเหียนอาเจียน	๑๑๐
คัน	๑๑๙
คับท้อง	๑๐๙
แค้นคอ	๑๐๙
ง่วง	๑๑๗
ง่อยเพลี้ย	๑๑๘
จักษุเขียว	๑๑๓
จักษุเหลือง	๑๑๓
จับน้อย มักโกรธมักขลาด	๑๑๓

ดัชนีชื่อโรคและอาการ

ชื่อ	หน้าคำอ่านปัจจุบัน
จับโปง	๑๑๖
จุกผามม้ามย่อย	๑๑๔
จุกผามม้ามเลื้อย	๑๑๕
จุกอก	๑๑๐
เจ็บท้อง	๑๑๑, ๑๑๒
เจ็บท้องหนักมีรู๋วาย	๑๑๒
เจ็บเนื้อตัวทุกเส้นขน	๑๑๒
เจรจาด้วยผี	๑๑๓
ฉันทุมิโรค	๑๑๖
ตีกำเร็บ	๑๑๓
ตีชั้น	๑๑๓
ตีร้ว	๑๑๓
ตกต้นไม้ตกข้างม้าโคกระปือ	๑๑๕
ตกทวารทั้ง ๙	๑๑๕
ตกบุพโพโลหิต	๑๑๑, ๑๑๔
ตกบุพโพโลหิตทางทวารหนัก ทวารเบา	๑๑๒
ตกมูก	๑๑๒, ๑๑๕
ตกเลือด	๑๑๕
ต้อทุดองโบายตี	๑๑๕
ตะคริว	๑๑๖
ตะมอยมีตัว	๑๑๘
ตัวร้อนหนัก	๑๑๓
ตานทราย	๑๒๐
ตึง	๑๑๙
ตีกะขาคินีกำเร็บ	๑๑๐
เตโชธาตุพิการ	๑๐๙, ๑๑๐, ๑๑๓
ท้องขึ้น	๑๐๙, ๑๑๐, ๑๑๑, ๑๑๒

ดัชนีชื่อโรคและอาการ

ชื่อ	หน้าคำอ่านปัจจุบัน
ท้องนั้นเต็มไปด้วยลม มีเสียงเป็นอันดัง	๑๑๒
ท้องป้าง	๑๑๔
ท้องพอง	๑๑๐, ๑๑๑, ๑๑๒
ท้องมาน	๑๑๔, ๑๑๕
ท้องรุ่ม	๑๑๕
ทำท้อง	๑๐๙, ๑๑๑
ธาตุพิการ	๑๑๐, ๑๑๓
นอนมิหลับ	๑๑๔
นอนหลับแต่เพลากลางวัน	๑๐๙
นอนหลับเมื่อเพลากลางวัน	๑๑๐
แน่นใจ	๑๐๙
แน่นอก	๑๐๙
บริโภคอาหารมิได้	๑๐๙, ๑๑๑
บวมท้อง	๑๐๙
บวมเท้า	๑๐๙
บวมมือ	๑๐๙
บวมหน้า	๑๐๙
บางวันให้ผูก	๑๐๙
บางวันให้ลง	๑๐๙
บางวันให้อยากอาหาร	๑๐๙
บาดแผล	๑๑๘
บาดแผลเจ็บปวดเสี้ยนหนามหอกดาบ	๑๑๙
บุพโพ	๑๑๘, ๑๑๙
บุพโพน้ำเหลือง อันให้เปื่อยให้คัน	๑๑๙
ปถวีธาตุพิการ	๑๑๒
ปถวีธาตุออกจากตัว	๑๑๒
ปถวีธาตุอันให้โทษ	๑๑๒

ดัชนีชื่อโรคและอาการ

ชื่อ	หน้าคำอ่านปัจจุบัน
ประขวรเพื่อโลหิต	๑๑๖
ป่วงกลางคีน	๑๑๐
ปวดขบ	๑๑๘
ปวดขบมีพิษ	๑๐๙
ปวดพระเศียร	๑๑๖
ปีสสาวะมิสะตวก	๑๑๑
ปีสสาวะวันละ ๒๐ เพลา ๓๐ เพลา	๑๑๑
ป้าง	๑๑๔
ผอมเหลือง	๑๑๑, ๑๑๒, ๑๑๕
ผอมแห้ง	๑๑๕
ผื่นขึ้นทั้งตัวดงผด แลห้กจมไปทำห้อง	๑๐๙
ฝีคันทมาลา	๑๒๐
ฝีคันทสูต	๑๒๐
ฝีดวงใหญ่ดวงน้อย	๑๒๐
ฝีทั้ง ๑๖ จำพวก	๑๒๐
ฝีที่นม	๑๑๖
ฝีเปื่อยเน่าบาดเจ็บใหญ่่น้อย	๑๒๐
ฝีเปื่อยเน่าใหญ่่น้อย	๑๒๐
ฝีเปื่อยฝีเน่า	๑๑๙
ฝีฟกคอ	๑๒๐
ฝีฟกคาง	๑๒๐
ฝีฟกทุม่น้อย	๑๒๐
ฝีฟกทุมเมีย	๑๑๖
ฝีฟกทุมใหญ่	๑๒๐
ฝีลูกหนู	๑๒๐
พยาธิเกิดในทรวงอก	๑๑๕
พยาธิอันเป็นตัว	๑๑๔

ดัชนีชื่อโรคและอาการ

ชื่อ	หน้าคำอ่านปัจจุบัน
พรรตึก	๑๑๑
พระเกศาหล่น	๑๑๘
พระชีวหาให้มืนตึง	๑๑๗
พระโรคอันเกิดในพระเศียร พระเนตร พระนาสิก	๑๑๖
พระวาทะ เสมหะ โลหิตกำเร็บอันทุพล	๑๑๑
พระเส้นกล่อน	๑๑๖
พระเส้นตึง	๑๑๖
พระเส้นตึงแลกระด้าง	๑๑๗
พระเส้นพิรุฑ	๑๑๖, ๑๑๗
พระเส้นอันกระด้าง	๑๑๗
พระเส้นอันแข็ง	๑๑๘
พระเส้นอันทพฤก	๑๑๑, ๑๑๗
พิษแสบร้อน	๑๑๙
พุงมาน	๑๑๕
เพื้อพก	๑๑๓
พกซ้ำในอกเจ็บขัด	๑๑๕
พกบวม	๑๑๗
ไพธาตุอันเย็นอันหย่อน	๑๑๐
ไพเผาอาหารมิได้เสมอ	๑๐๙
มองคร่อ	๑๐๙, ๑๑๔, ๑๑๕, ๑๒๐
มะเมอ	๑๑๓
มืนง่วงวิงเวียน	๑๑๖
มือเท้าตาย	๑๐๙, ๑๑๘
เมื่อยขบ	๑๑๖, ๑๑๙, ๑๒๐
ร้อนกระหายน้ำ	๑๑๓
ร้อนปลายมือปลายเท้า	๑๐๙, ๑๑๕
ระส่ำระสาย	๑๑๔

ดัชนีชื่อโรคและอาการ

ชื่อ	หน้าคำอ่านปัจจุบัน
ริดสีดวง	๑๑๒, ๑๑๔, ๑๑๕, ๑๑๙, ๑๒๐
ริดสีดวงกินในเล็บพระหัตถ์	๑๑๘
ริดสีดวงงอกทวารหนัก ทวารเบา	๑๑๙
ริดสีดวงในพระนาสิก พระสอ พระเนตร	๑๑๖
ลงแดง	๑๑๔
ลงท้อง	๑๑๑
ลม ๘๐ จำพวก	๑๑๖
ลมกระสาย	๑๑๔, ๑๑๕
ลมขึ้นสูง	๑๑๖
ลมจุกเสียดท้าวเรอ	๑๑๔
ลมตีขึ้น	๑๑๒
ลมทันท้อง	๑๑๔
ลมป่วง	๑๑๐
ลมปัดฆาฏ	๑๑๕, ๑๑๖
ลมเป็นก้อน	๑๑๐
ลมพรรตีก	๑๑๔
ลมมหาสดมภ์	๑๑๕
ลมราชย์กัษ	๑๑๓, ๑๑๕
ลมวิหค	๑๑๓
ลมสันดาน	๑๑๔, ๑๑๕
ลมอันเสียดแทงชายโครง แลตะโพก สันหลัง	๑๑๐
ลมอัมพาต	๑๑๓, ๑๑๔, ๑๑๕, ๑๑๖
ลมอุทังคมาวาตา	๑๑๖
ลิ้นหด เจริจามีขีด	๑๑๔
โลहितกรัง	๑๑๔
โลहितแค่น	๑๑๔
โลहितตก	๑๑๔, ๑๑๕

ดัชนีชื่อโรคและอาการ

ชื่อ	หน้าคำอ่านปัจจุบัน
วาโยธาตุพิการ	๑๑๑, ๑๑๒
วาโยธาตุให้โทษ	๑๑๒
วิงเวียน	๑๑๖, ๑๑๗
วิสมามันทาคินีอันทุพล	๑๑๐
สลบ	๑๑๖
เสโทตกหนัก	๑๑๑
เส้นอันทพฤก	๑๑๖, ๑๑๗, ๑๑๘
เส้นเอ็นหดเป็นเถาเป็นขี้พฝัก	๑๑๗
เสมหะ ๒๐ จำพวก	๑๑๖
เสมหะกำเริบ	๑๐๙
เสมหะตีขึ้น	๑๑๔
เสมหะในทรวงอกในลำคอ	๑๑๕
เสมหะปะทะ	๑๑๔, ๑๑๕
เสียดพระอูระ	๑๑๖
เสียดร้าวข้าง	๑๑๑
เสียดสันหลัง	๑๑๒
ไส้ด้วน	๑๑๘, ๑๑๙
หอบพัก	๑๑๗
หืด	๑๑๕
องคสูตร	๑๑๒, ๑๑๙
อาเจียน	๑๑๐, ๑๑๒, ๑๑๔
อาโปธาตุถอย	๑๑๑
อาโปธาตุพิการ	๑๑๑, ๑๑๓
อุจจาระปัสสาวะ เนื้อก็เหลือง	๑๑๓
อุจจาระปัสสาวะฉวยๆ	๑๑๑
อุปทม	๑๑๙
ไอ	๑๐๙, ๑๑๕

ดัชนีขอเครื่องยา

ชื่อ	ขนานที่	หน้าคำอ่านปัจจุบัน
กระชาย	๑๖, ๕๘	๑๑๑, ๑๑๖
กระเช้า (ผล)	๙	๑๑๐
กระเช้าแดง (เปลือก)	๑๐	๑๑๐
กระดอม	๑๖	๑๑๑
กระดอม (ผล)	๑๔	๑๑๑
กระถินแดง	๗๔	๑๑๙
กระเทียม	๑๐, ๒๕, ๒๙, ๕๘, ๖๔, ๖๙, ๗๑, ๗๔	๑๑๐, ๑๑๒, ๑๑๖, ๑๑๗, ๑๑๘, ๑๑๙
กระเทียม (น้ำ)	๖๕	๑๑๗
กระเทียมทอก	๑๒	๑๑๐
กระเนียด (ใบ)	๖๘	๑๑๘
กระปือ (เขา)	๒๙	๑๑๒
กระปือ (น้ำนม)	๖๖	๑๑๗
กระเบา (ผล)	๑	๑๐๙
กระเบา (ราก)	๗	๑๑๐
กระเบา (ลูก)	๗๐	๑๑๘
กระเบา (ลูกใน)	๗๗	๑๑๙
กระเปียน (ลูกใน)	๗๗	๑๑๙
กระพังโหม	๑๕, ๒๗, ๒๘	๑๑๑, ๑๑๒
กระพังโหม (ใบและราก)	๓๒	๑๑๓
กระลำพัก	๓๘, ๖๙	๑๑๓, ๑๑๘
กระวาน	๔๓, ๕๐, ๕๕, ๖๒, ๖๘, ๖๙, ๘๑	๑๑๔, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๑๘, ๑๒๐
กระวาน (ใบ)	๑๑, ๕๓, ๖๖	๑๑๐, ๑๑๕, ๑๑๗
กระวาน (ผล)	๕๒, ๕๓	๑๑๕
กรักซี่	๓๖, ๓๗	๑๑๓
GRAM พลุ	๕๐, ๕๒, ๕๖	๑๑๕, ๑๑๖

ดัชนีขอเครื่องยา

ชื่อ	ขนานที่	หน้าคำอ่านปัจจุบัน
กราย (ลูก)	๖๙	๑๑๘
กรุงเขมา	๒๔, ๓๒, ๖๙	๑๑๒, ๑๑๓, ๑๑๘
กรุงเขมา (ราก)	๔, ๔๒	๑๑๐, ๑๑๔
กฤษณา	๓๘, ๖๑, ๖๖, ๖๙	๑๑๓, ๑๑๖, ๑๑๗, ๑๑๘
กะเพรา (ใบ)	๒๒, ๕๕	๑๑๑, ๑๑๕
กัญชา	๑๑	๑๑๐
กัญชา (ใบ)	๔๓, ๔๔, ๕๕	๑๑๔, ๑๑๕
กานพลู	๑๑, ๕๓, ๕๕, ๖๐, ๖๒, ๖๖, ๖๘, ๖๙, ๘๑	๑๑๐, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๑๗, ๑๑๘, ๑๒๐
การเกต (ยอด)	๗๗	๑๑๘
การบูร	๒๔, ๔๓, ๔๔, ๕๓, ๖๘, ๗๘, ๗๙, ๘๑	๑๑๒, ๑๑๔, ๑๑๕, ๑๑๘, ๑๑๙, ๑๒๐
กำทวด	๔๖	๑๑๔
กำยาน	๓๖, ๗๙	๑๑๓, ๑๑๙
เกลือ	๘, ๑๐, ๒๔, ๔๗, ๕๗	๑๑๐, ๑๑๒, ๑๑๔, ๑๑๖
เกลือเทศ	๖, ๔๑	๑๑๐, ๑๑๔
เกลือเยาวกะสา	๕๖, ๖๔	๑๑๖, ๑๑๗
เกลือสินเธาว์	๑๒, ๔๗, ๕๐, ๕๓, ๕๖, ๖๔, ๗๕	๑๑๐, ๑๑๔, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๑๗, ๑๑๙
เกลือสุนจะละ	๕๖, ๖๔	๑๑๖, ๑๑๗
เกสรบัวน้ำ	๓๗	๑๑๓
แก้วแกลบ	๕๙	๑๑๖
แกะ (น้ำมัน)	๖๖	๑๑๗
โกฐ	๔๕	๑๑๔
โกฐกระดุก	๔๔	๑๑๔
โกฐกัศรา	๕๕, ๖๒, ๖๙, ๘๑	๑๑๕, ๑๑๖, ๑๑๘, ๑๒๐
โกฐก้านพร้าว	๕๐, ๘๑	๑๑๕, ๑๒๐

ดัชนีขอเครื่องยา

ชื่อ	ขนานที่	หน้าคำอ่านปัจจุบัน
โกฐเขมา	๔, ๕, ๒๔, ๕๕, ๖๙, ๘๑	๑๑๐, ๑๑๒, ๑๑๕, ๑๑๘, ๑๒๐
โกฐจุฬาภรณ์	๖๙, ๘๑	๑๑๘, ๑๒๐
โกฐเชียง	๖๐, ๖๙	๑๑๖, ๑๑๘
โกฐทั้ง ๕	๖๖	๑๑๗
โกฐพุงปลา	๕๕, ๖๐, ๘๑	๑๑๕, ๑๑๖, ๑๒๐
โกฐสอ	๔, ๕๐, ๕๕, ๖๐, ๖๙, ๘๑	๑๑๐, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๑๘, ๑๒๐
โกฐสอจีน	๕๙	๑๑๖
โกฐสอเทศ	๓, ๕๓, ๕๙, ๖๔	๑๐๙, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๑๗
โกฐสิงคลี	๖๙	๑๑๘
โกฐหัวบัว	๑๒, ๓๘, ๕๙, ๖๙	๑๑๐, ๑๑๓, ๑๑๖, ๑๑๘
ไก่อ (ไข่)	๗๙	๑๑๙
ขมิ้น (ใบ)	๖๕	๑๑๗
ขมิ้น (หัว)	๖๕	๑๑๗
ขมิ้นชัน	๗๒	๑๑๘
ขมิ้นอ้อย	๙, ๑๐, ๑๕, ๓๔, ๕๕, ๖๗, ๖๙, ๗๐, ๗๒, ๗๔, ๗๗, ๘๑	๑๑๐, ๑๑๑, ๑๑๓, ๑๑๕, ๑๑๗, ๑๑๘, ๑๑๙, ๑๒๐
ขอนดอก	๓๘	๑๑๓
ขอบชะนางแดง	๗๓, ๗๔	๑๑๘, ๑๑๙
ชันชอกสร	๑๓, ๓๓, ๓๘, ๔๖, ๕๒	๑๑๑, ๑๑๓, ๑๑๔, ๑๑๕
ชันม่อน (ราก)	๒๖	๑๑๒
ชำ	๑๗, ๕๘, ๖๔, ๖๗	๑๑๑, ๑๑๖, ๑๑๗
ชำตาแดง	๑๖, ๔๑	๑๑๑, ๑๑๔
ชิง	๑๐, ๓๓, ๖๗	๑๑๐, ๑๑๓, ๑๑๗
ชิงแห้ง	๒, ๓, ๖, ๑๑, ๑๒, ๑๙, ๒๓, ๒๔, ๔๔, ๔๗, ๕๐, ๕๒, ๕๓, ๕๖, ๖๔	๑๐๙, ๑๑๐, ๑๑๑, ๑๑๒, ๑๑๔, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๑๗
ขี้กาแดง (ราก)	๒๗, ๓๑	๑๑๒, ๑๑๓

ดัชนีขอเครื่องยา

ชื่อ	ชานานที่	หน้าคำอ่านปัจจุบัน
ขี้เหล็ก (ใบ)	๕๘	๑๑๖
ขี้เหล็ก (ราก)	๖๗	๑๑๗
ไข่เน่า (เปลือก)	๓๗	๑๑๓
ไข่ฟัก (เปลือก)	๕๙	๑๑๖
คนทา (ใบ)	๗๔, ๘๑	๑๑๙, ๑๒๐
ครึ่ง	๗๓, ๗๔	๑๑๘, ๑๑๙
คันทา (ราก)	๖๖	๑๑๗
เครือเขาอีเหมื่อน	๗๒	๑๑๘
เคঁาค่า	๑๕	๑๑๑
แคแดง (ใบ)	๘๑	๑๒๐
แคป่า (ราก)	๑๓	๑๑๑
โค (น้ำนม)	๖๖	๑๑๗
โค (มูล)	๒๙	๑๑๒
โคดำ (น้ำมูล)	๖, ๔๖	๑๑๐, ๑๑๔
ไคร้เครือ	๖๖	๑๑๗
ไคร้เครือ (ราก)	๑, ๗, ๒๓, ๕๐, ๕๓, ๕๕	๑๐๙, ๑๑๐, ๑๑๒, ๑๑๕
ไคร้ต้น (ราก)	๕, ๗	๑๑๐
ไคร้หอม (ราก)	๖๖	๑๑๗
ง้อนหมู	๒๖	๑๑๒
งา (น้ำมัน)	๖๕, ๖๗, ๖๘, ๖๙, ๗๐, ๗๓, ๗๔, ๗๖, ๗๗, ๗๘, ๘๑	๑๑๗, ๑๑๘, ๑๑๙, ๑๒๐
งาเขย (น้ำมัน)	๖๖	๑๑๗
งาไชย (น้ำมัน)	๗๒	๑๑๘
งูเห่ล้อม (ดี)	๔๒, ๖๗, ๖๙, ๗๓, ๗๕, ๗๖	๑๑๔, ๑๑๗, ๑๑๘, ๑๑๙
งูเห่ล้อม (น้ำมัน)	๖๙	๑๑๘
งูเห่า (น้ำมัน)	๖๙	๑๑๘

ดัชนีขอเครื่องยา

ชื่อ	ชานานที่	หน้าคำอ่านปัจจุบัน
จระเข้ (น้ำมัน)	๖๙	๑๑๘
จระเข้ (หนัง)	๒๙	๑๑๒
จันทน์ (แก่น)	๓๒	๑๑๒
จันทน์ขาว	๓๓, ๓๗, ๖๖	๑๑๓, ๑๑๗
จันทน์แดง	๓๗, ๖๖	๑๑๓, ๑๑๗
จันทน์ทั้ง ๒	๓๘, ๖๙	๑๑๓, ๑๑๘
จันทน์เทศ	๑๖	๑๑๑
จันทน์เทศ (ผล)	๔	๑๑๐
จันทนา	๑๖	๑๑๑
จำปา (กลีบ)	๔๖	๑๑๔
จิงจ้อ (ราก)	๖๔	๑๑๗
จิงจ้อหลวง (ผล)	๗	๑๑๐
จิงจ้อหลวง (ราก)	๑๕	๑๑๑
จิงจ้อใหญ่	๕๒	๑๑๕
จิงจ้อใหญ่ (ราก)	๔, ๒๔, ๕๖	๑๑๐, ๑๑๒, ๑๑๖
จุนสี	๗๙	๑๑๙
เจตมูลเพลิง	๔๙, ๕๐	๑๑๕
เจตมูลเพลิง (ใบ)	๓๐	๑๑๒
เจตมูลเพลิง (ราก)	๗, ๑๑, ๑๓, ๒๔, ๔๗, ๔๘, ๕๒, ๕๓, ๕๔, ๕๖, ๖๖	๑๑๐, ๑๑๑, ๑๑๒, ๑๑๔, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๑๗
ฉำฉา (ไม้)	๖๔	๑๑๗
ชบาแดง (ใบ)	๘๑	๑๒๐
ชรากากี (ดอก)	๑๒	๑๑๐
ชะดามังสี	๒๖	๑๑๒
ชะมด	๕๙, ๖๐, ๖๑	๑๑๖
ชะมดเชียง	๔๖	๑๑๔

ดัชนีขอเครื่องยา

ชื่อ	ขนานที่	หน้าคำอ่านปัจจุบัน
ชะมดทั้ง ๒	๖๙	๑๑๘
ชะลูด	๗๖	๑๑๙
ชะเอม	๗, ๒๔	๑๑๐, ๑๑๒
ชะเอมเทศ	๓๗, ๕๒, ๕๙	๑๑๓, ๑๑๕, ๑๑๖
ชะเอมไทย	๑, ๕	๑๐๙, ๑๑๐
ชันย์อ้อย	๖๙	๑๑๘
ชันระนัง	๖๙	๑๑๘
ชันรำโรง	๖๙	๑๑๘
ช้าคราม (ราก)	๗๒	๑๑๘
ชาดหรรษุณ	๖๐, ๗๔	๑๑๗, ๑๑๙
ช้าพลู	๖๔, ๖๖	๑๑๗
ช้าพลู (ผล)	๑, ๓, ๗	๑๐๙, ๑๑๐
ช้าพลู (ราก)	๒, ๑๒, ๑๗	๑๐๙, ๑๑๐, ๑๑๑
ชาลีขม (ราก)	๗๒	๑๑๘
ชิงชี้ (ใบ)	๘๑	๑๒๐
ชี่ล้อม	๖, ๑๔	๑๑๐, ๑๑๑
ชี่ล้อม (ผล)	๓, ๑๘	๑๐๙, ๑๑๑
ชุมเห็ด (ใบ)	๗๔	๑๑๙
ชุมเห็ด (ราก)	๖๗	๑๑๗
ชุมเห็ด (ลูก)	๗๒	๑๑๘
เชือกเขาพรวน	๑๒, ๒๗	๑๑๐, ๑๑๒
ดอกจันทน์	๔๓, ๔๕, ๕๓, ๕๕, ๖๒, ๖๘, ๖๙, ๘๑	๑๑๔, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๑๗, ๑๑๘, ๑๒๐
ดองดิ่ง	๔๗, ๕๖, ๖๔	๑๑๔, ๑๑๖, ๑๑๗
ดินประสีขาว	๒๒, ๖๒	๑๑๑, ๑๑๖
ดินสอพอง	๓๖	๑๑๓

ดัชนีขอเครื่องยา

ชื่อ	ขนานที่	หน้าคำอ่านปัจจุบัน
ดีบุกดำ	๘๐	๑๒๐
ดีปลี	๒, ๓, ๖, ๘, ๑๑, ๑๒, ๒๔, ๒๕, ๒๙, ๓๐, ๔๔, ๔๗, ๕๐, ๕๒, ๕๓, ๕๕, ๕๖, ๖๒, ๖๔, ๖๙, ๗๘	๑๐๙, ๑๑๐, ๑๑๒, ๑๑๔, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๑๗, ๑๑๘, ๑๑๙
ดีหมี (เปลือก)	๗๐	๑๑๘
ตรุษ (ใบ)	๗๔	๑๑๙
ตรุษ (เปลือก)	๗๓, ๗๔	๑๑๘, ๑๑๙
ตริกฏุก	๙, ๑๕, ๑๗, ๒๔, ๒๖, ๕๔, ๕๙, ๖๖	๑๑๐, ๑๑๑, ๑๑๒, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๑๗
ตรีผลา	๑๗, ๒๖	๑๑๑, ๑๑๒
ตลอด (ใบ)	๒๔, ๖๖, ๖๘	๑๑๒, ๑๑๗, ๑๑๘
ตลอด (ผล)	๒๓	๑๑๒
ตลอด (ลูก)	๔๕, ๖๖	๑๑๔, ๑๑๗
ตองแตก (ใบ)	๕๘	๑๑๖
ตองแตกใบแฉก (ราก)	๕๔	๑๑๕
ตะกั่วนม	๗๑	๑๑๘
ตะเคียน (ชัน)	๗๙	๑๑๙
ตะไคร้หอม	๕๘	๑๑๖
ตะนาว	๓๘	๑๑๓
ตะพานน้ำ (ดี)	๖๗	๑๑๗
ตาลดำ (ใบ)	๘๑	๑๒๐
ตำลึง (เถา)	๓๙	๑๑๔
ตำลึงใบแฉก	๗๖, ๘๑	๑๑๙, ๑๒๐
ตุ๊กโรหิณี	๔	๑๑๐
เตย (ยอด)	๗๗	๑๑๙
ถั่วภู (ใบ)	๘๑	๑๒๐

ดัชนีขอเครื่องยา

ชื่อ	ขนานที่	หน้าคำอ่านปัจจุบัน
ถั่วภู (ราก)	๘๑	๑๒๐
ทนต์ใบแฉก (ราก)	๒๔, ๔๖	๑๑๒, ๑๑๔
ทองคำเปลว	๖๒	๑๑๖
ทองกลางใบมน (ใบ)	๒๘	๑๑๒
เทพทา	๑๒	๑๑๐
เทียนเกล็ดหอย	๕๓	๑๑๕
เทียนขาว	๔, ๕๕, ๖๙, ๘๑	๑๑๐, ๑๑๕, ๑๑๘, ๑๒๐
เทียนดำ	๔, ๔๓, ๔๔, ๕๔, ๕๕, ๕๗, ๖๙, ๘๑	๑๑๐, ๑๑๔, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๑๘, ๑๒๐
เทียนแดง	๑๒, ๕๕, ๘๑	๑๑๐, ๑๑๕, ๑๒๐
เทียนตาตุ๊กแตน	๕๓, ๘๑	๑๑๕, ๑๒๐
เทียนทั้ง ๕	๕๐, ๕๓, ๖๖, ๖๗, ๗๘	๑๑๕, ๑๑๗, ๑๑๙
เทียนนา (ต้น)	๗๒	๑๑๘
เทียนยาวภานี	๓, ๔๗, ๕๒, ๕๕, ๕๖, ๖๔, ๖๖, ๘๑	๑๐๙, ๑๑๔, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๑๗, ๑๒๐
เทียนสัตบุษ	๕๕	๑๑๕
น้ำตาลกรวด	๑๑	๑๑๐
น้ำเต้า (ลูก)	๔๕	๑๑๔
น้ำเต้าขม	๑๔	๑๑๑
น้ำทะเลงใช้	๗๙	๑๑๙
น้ำประสานดีบุก	๕๙	๑๑๖
น้ำประสานทอง	๕๐, ๕๓, ๖๐	๑๑๕, ๑๑๖
น้ำผึ้ง	๑๒, ๓๙, ๔๙, ๕๕	๑๑๐, ๑๑๔, ๑๑๕
น้ำผึ้งรวง	๖๔	๑๑๗
น้ำมันเซตะ	๖๖	๑๑๗
น้ำมันดิน	๖๖	๑๑๗
น้ำมันดิบ	๘๐	๑๒๐

ดัชนีขอเครื่องยา

ชื่อ	ชานานที่	หน้าคำอ่านปัจจุบัน
น้ำมันกุเลละ	๖๖	๑๑๗
น้ำมันหอม	๗๗	๑๑๙
บวบเหลี่ยม (ลูก)	๔๕	๑๑๔
บอระเพ็ด	๑๐, ๑๒, ๑๖, ๒๗, ๓๑, ๕๕, ๗๒, ๗๔	๑๑๐, ๑๑๑, ๑๑๒, ๑๑๓, ๑๑๕, ๑๑๙
บัวหลวง (เกสร)	๓๘	๑๑๓
บุณฑาค (เกสร)	๕๐, ๖๐	๑๑๕, ๑๑๖
บุณฑาค (ดอก)	๒๘, ๓๗, ๓๘, ๔๔	๑๑๒, ๑๑๓, ๑๑๔
เบญจกานี	๗๓	๑๑๘
เบญจางโพง	๗๐	๑๑๘
เป็ยผู้	๕๙, ๖๐	๑๑๖
ปรอท	๔๕	๑๑๔
ประจำไก่ (ราก)	๖๗	๑๑๗
ประจำตีกระบือ (ราก)	๖๗	๑๑๗
ปฐู (แก่น)	๓๖	๑๑๓
เปราะหอม	๓๘, ๕๙, ๖๖	๑๑๓, ๑๑๖, ๑๑๗
เปล้าทั้ง ๒	๕๔	๑๑๕
เปล้าน้อย	๕๓, ๖๔, ๖๖	๑๑๕, ๑๑๗
เปล้าน้อย (ราก)	๕๔, ๖๘	๑๑๕, ๑๑๗
เปล้าน้ำเงิน	๖๖	๑๑๗
เปล้าราม	๖๖	๑๑๗
เปล้าใหญ่	๖๖	๑๑๗
เปล้าใหญ่ (ราก)	๕๔, ๖๘	๑๑๕, ๑๑๗
ผักขวง	๗๒	๑๑๘
ผักคราด (ใบ)	๔๑	๑๑๔
ผักบุงขึ้น (ใบ)	๖๕	๑๑๗

ดัชนีขอเครื่องยา

ชื่อ	ขนานที่	หน้าคำอ่านปัจจุบัน
ผักปราบ (ใบ)	๘๑	๑๒๐
ผักเป็ด (ใบ)	๓๕, ๘๑	๑๑๓, ๑๒๐
ผักเปลว (ใบ)	๘๑	๑๒๐
ผักเผ้ว (ราก)	๒๕	๑๑๒
ผักเผ้วแดง	๓, ๑๘, ๒๓	๑๐๙, ๑๑๑, ๑๑๒
ผักเผ้วแดง (ราก)	๑, ๒, ๕, ๒๐, ๖๖	๑๐๙, ๑๑๐, ๑๑๑, ๑๑๗
ผักเสี้ยนผี (ราก)	๗๒	๑๑๘
ฝางเสน	๒๑	๑๑๑
ฝ้าย (ลูก)	๗๖	๑๑๙
ฝ้ายผี (ราก)	๕๑	๑๑๕
พีน	๒๘, ๔๓, ๖๒, ๖๕, ๖๗, ๖๙, ๗๓, ๗๔, ๗๕, ๗๖	๑๑๒, ๑๑๔, ๑๑๖, ๑๑๗, ๑๑๘, ๑๑๙
แฝกหอม	๓๘	๑๑๓
แฝกหอม (ราก)	๖๖	๑๑๗
พนมสุวรรณค์ (ราก)	๑๓	๑๑๐
พรมมิ	๔๑	๑๑๔
พรมมิ (ราก)	๔๖	๑๑๔
พริก	๑๐, ๔๙	๑๑๐, ๑๑๕
พริกไทย	๒๓, ๓๕, ๔๔, ๔๕, ๔๘, ๕๘, ๗๑	๑๑๒, ๑๑๓, ๑๑๔, ๑๑๖, ๑๑๘
พริกไทย (ราก)	๔๒	๑๑๔
พริกล็อน	๒, ๑๙, ๕๐, ๕๒, ๕๓, ๕๖, ๖๒, ๖๔, ๖๗, ๖๙	๑๐๙, ๑๑๑, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๑๗, ๑๑๘
พริกหอม	๕๕, ๖๒, ๖๗, ๖๙	๑๑๕, ๑๑๖, ๑๑๗, ๑๑๘
พริกหาง	๕๕, ๖๒, ๖๗, ๖๙	๑๑๕, ๑๑๖, ๑๑๗, ๑๑๘
พลับพลึง (ใบ)	๕๗	๑๑๖
พลูแก (ใบ)	๓๓, ๔๐	๑๑๓, ๑๑๔

ดัชนีขอเครื่องยา

ชื่อ	ขนานที่	หน้าคำอ่านปัจจุบัน
พันธุ์ผักกาด	๑๖, ๓๔, ๗๒	๑๑๑, ๑๑๓, ๑๑๘
พันธุ์ผักกาด (น้ำมัน)	๖๗	๑๑๗
พิกุล (ดอก)	๓๗, ๓๘	๑๑๓
พิมเสน	๓๓, ๓๗, ๓๘, ๓๙, ๔๐, ๔๑, ๔๒, ๔๓, ๔๖, ๕๙, ๖๐, ๖๑, ๖๖, ๖๘, ๖๙, ๗๙, ๘๑	๑๑๓, ๑๑๔, ๑๑๖, ๑๑๗, ๑๑๘, ๑๑๙, ๑๒๐
พิมเสน (น้ำมัน)	๖๖, ๖๗, ๖๘	๑๑๗, ๑๑๘
พิลังกาสา (ผล)	๑, ๒, ๒๘, ๕๕	๑๐๙, ๑๑๒, ๑๑๕
พิลังกาสา (ราก)	๔, ๗๒	๑๑๐, ๑๑๘
พุดรา (ใบ)	๘๑	๑๒๐
เพกา (เปลือก)	๗๔	๑๑๙
แพะ (น้ำมัน)	๖๖	๑๑๗
ไพล	๑๖, ๒๖, ๕๗, ๖๐, ๖๙	๑๑๑, ๑๑๒, ๑๑๖, ๑๑๘
ฟาแก่น (ใบ)	๗๖	๑๑๙
มดยอบ	๗๔	๑๑๙
มหาละลวย	๖๖	๑๑๗
มหาหิงคุ์	๒, ๓, ๔, ๒๔, ๒๖, ๔๕, ๔๗, ๕๐, ๕๖, ๕๘, ๖๒, ๖๔	๑๐๙, ๑๑๐, ๑๑๒, ๑๑๔, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๑๗
มะกรูด (น้ำ)	๖๖	๑๑๗
มะกรูด (ผล)	๗๘	๑๑๙
มะกรูด (ผิว)	๖๐, ๗๘	๑๑๖, ๑๑๙
มะกล่ำเครือ	๘๑	๑๒๐
มะกล่ำเครือ (ราก)	๕๒	๑๑๕
มะกา (ใบ)	๗๒	๑๑๘
มะขบ (เปลือก)	๗๓	๑๑๘
มะขาม (ใบ)	๕๗, ๕๘	๑๑๖

ดัชนีชื่อเครื่องยา

ชื่อ	ขนานที่	หน้าคำอ่านปัจจุบัน
มะขาม (เปลือก)	๗๓	๑๑๘
มะขาม (เปลือกต้น)	๗๒	๑๑๘
มะขามขบ (เปลือกลูก)	๗๕	๑๑๙
มะขามป้อม (เนื้อ)	๕๒	๑๑๕
มะขามป้อม (เปลือก)	๒๑	๑๑๑
มะขามป้อม (ผล)	๑, ๗, ๑๗	๑๐๙, ๑๑๐, ๑๑๑
มะขามป้อม (ลูก)	๕	๑๑๐
มะเขือขึ้น (ใบ)	๘๑	๑๒๐
มะเขือขึ้น (ราก)	๘๑	๑๒๐
มะคำไก่ (ใบ)	๕๘	๑๑๖
มะงั่ว (น้ำ)	๖๖	๑๑๗
มะงั่ว (ใบ)	๒๘	๑๑๒
มะเดื่อดิน (ใบ)	๘๑	๑๒๐
มะตาด (ผล)	๕๒	๑๑๕
มะตูม (ผลอ่อน)	๑๒, ๒๕, ๒๘, ๓๐	๑๑๐, ๑๑๒
มะตูม (ราก)	๑๒	๑๑๐
มะทราง (แก่น)	๓๗	๑๑๓
มะทราง (เปลือก)	๓๗	๑๑๓
มะนาว (น้ำ)	๖๕, ๖๖, ๖๙	๑๑๗, ๑๑๘
มะนาว (ลูกใน)	๔๕	๑๑๔
มะพร้าว (น้ำมัน)	๗๑, ๗๙	๑๑๘, ๑๑๙
มะพร้าวไฟ (ลูก)	๖๖, ๗๕	๑๑๗, ๑๑๙
มะรุม (เปลือก)	๓๔, ๕๖	๑๑๓, ๑๑๖
มะลิ (ดอก)	๓๘	๑๑๓
มะลิ (ราก)	๖๑	๑๑๖
มะแว้งเครือ (ราก)	๔	๑๑๐

ดัชนีขอเครื่องยา

ชื่อ	ขนานที่	หน้าคำอ่านปัจจุบัน
มะแว้งต้น (ผล)	๒	๑๐๙
มะแว้งต้น (ราก)	๑๖	๑๑๑
มะแว้งทั้ง ๒ (ใบ)	๘๑	๑๒๐
มะแว้งทั้ง ๒ (ผล)	๒๕	๑๑๒
มะแว้งทั้ง ๒ (ราก)	๒๗	๑๑๒
มัทชะกียวาณี	๖๙	๑๑๘
มาตะกี้	๗๙	๑๑๙
มูกมัน (เปลือก)	๑๐, ๑๘, ๒๐	๑๑๐, ๑๑๑
มูกหลวง (เปลือก)	๖, ๑๔, ๒๓	๑๑๐, ๑๑๑, ๑๑๒
ยาง (น้ำมัน)	๗๔	๑๑๙
ยางทราย (ใบ)	๒, ๒๕	๑๐๙, ๑๑๒
ยาดำ	๔๓, ๕๘	๑๑๔, ๑๑๖
ยาทราย (ใบ)	๒๔	๑๑๒
ยิงสม	๑๑	๑๑๐
รูกฟ้า (เปลือก)	๑๐	๑๑๐
ระงับพิษ (ใบ)	๘๑	๑๒๐
รัก (ใบ)	๑๒	๑๑๐
รักขาว (ราก)	๖๗, ๗๒	๑๑๗, ๑๑๘
รัตโชนิตี	๖๖	๑๑๗
ราชคันทา	๕๖	๑๑๖
ราชดัด (ผล)	๒, ๔, ๑๕, ๒๔	๑๐๙, ๑๑๐, ๑๑๑, ๑๑๒
ราชพฤกษ์ (ฝัก)	๔๖	๑๑๔
แรด (นอ)	๒๙	๑๑๒
ละหุ่ง (น้ำมัน)	๖๗	๑๑๗
लगงโพง (ใบ)	๖๕	๑๑๗

ดัชนีขอเครื่องยา

ชื่อ	ขนานที่	หน้าคำอ่านปัจจุบัน
ลำโพง (ลูก)	๖๖	๑๑๗
ลำเจียก (ยอด)	๗๗	๑๑๙
ลำเจียก (ราก)	๗๒	๑๑๘
ลำพัน	๔๕	๑๑๔
ลำพันแดง	๖๘	๑๑๗
ลำโพง (ใบ)	๗๕	๑๑๙
ลำโพง (ลูก)	๗๕, ๗๖	๑๑๙
ลำโพงขาว (ลูกใน)	๗๗	๑๑๙
ลำโพงแดง (ลูกใน)	๗๗	๑๑๙
ลำโพงทั้ง ๒ (ราก)	๖๗	๑๑๗
ลั่นทะเล	๕๙, ๗๓, ๗๔	๑๑๖, ๑๑๘, ๑๑๙
ลูกจันทน์	๑๗, ๒๙, ๔๓, ๔๔, ๔๕, ๕๐, ๕๓, ๕๕, ๖๒, ๖๘, ๖๙, ๘๑	๑๑๑, ๑๑๒, ๑๑๔, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๑๖, ๑๒๐
เลี่ยน (ใบ)	๕๘, ๗๐	๑๑๓, ๑๑๘
เลี่ยน (ราก)	๖๗	๑๑๗
แลงลัก (ใบ)	๔๑	๑๑๔
ว่านไข่ม้วน	๖๘	๑๑๗
ว่านน้ำ	๒, ๖, ๑๓, ๑๘, ๒๓, ๒๔, ๒๕, ๒๖, ๓๐, ๔๗, ๕๐, ๕๓, ๕๖, ๕๙, ๖๔	๑๐๙, ๑๑๐, ๑๑๑, ๑๑๒, ๑๑๔, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๑๗
ว่านน้ำ (ราก)	๑๔	๑๑๑
ว่านบุษราคัม	๖๘	๑๑๗
ว่านเปราะ	๓	๑๐๙
ว่านเปราะป่า	๑, ๕, ๗, ๖๘	๑๐๙, ๑๑๐, ๑๑๗
ว่านพระกราบ	๖๘	๑๑๗
ว่านพระตะบะ	๗๒	๑๑๘
ว่านพระตะหึ่ง	๗๒	๑๑๘

ดัชนีขอเครื่องยา

ชื่อ	ขนานที่	หน้าคำอ่านปัจจุบัน
ว่านพระผั่ง	๖๘	๑๑๗
ว่านพันชน	๖๘	๑๑๗
สน (แก่น)	๑๖, ๓๑, ๓๒, ๖๖	๑๑๑, ๑๑๓, ๑๑๗
ส้มซ่า (น้ำ)	๖๖	๑๑๗
ส้มป่อย (ราก)	๖๗	๑๑๗
สมอทั้ง ๓	๔๖	๑๑๔
สมอเทศ	๑๒	๑๑๐
สมอไทย	๓, ๒๓, ๒๕, ๓๑, ๕๒, ๕๖, ๗๒	๑๐๙, ๑๑๒, ๑๑๓, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๑๘
สมอไทย (ผล)	๑, ๗, ๘, ๓๐	๑๐๙, ๑๑๐, ๑๑๒
สมี่ (ราก)	๖๑	๑๑๖
สมุลแว้ง	๓๘, ๔๔, ๕๐, ๖๐	๑๑๓, ๑๑๔, ๑๑๕, ๑๑๖
สมุลแว้ง (เปลือก)	๕๓	๑๑๕
สรรพพิศม์ (ผล)	๔	๑๑๐
สลัดได	๕๔	๑๑๕
สลัดได (ยาง)	๔๖, ๔๗	๑๑๔
สลิด (ราก)	๖๑	๑๑๖
สวาด (ผล)	๔, ๒๔	๑๑๐, ๑๑๒
สวาด (ราก)	๕	๑๑๐
สหัสคันทา	๖๖	๑๑๗
สหัสคุณ	๔๘, ๔๙, ๕๓, ๖๔	๑๑๔, ๑๑๕, ๑๑๗
สหัสคุณทั้ง ๒	๕๕, ๖๘	๑๑๕, ๑๑๗
สหัสคุณเทศ	๔๔, ๕๔	๑๑๔, ๑๑๕
สหัสคุณไทย	๕๔	๑๑๕
สะค้าน	๑๑, ๑๗, ๒๕, ๓๐, ๕๐, ๕๓, ๖๔, ๖๖	๑๑๐, ๑๑๑, ๑๑๒, ๑๑๕, ๑๑๗
สะคุย (ราก)	๔๖	๑๑๔

ดัชนีขอเครื่องยา

ชื่อ	ชานานที่	หน้าคำอ่านปัจจุบัน
สะเดา (ใบ)	๑๐, ๔๔, ๗๔, ๘๑	๑๑๐, ๑๑๔, ๑๑๙, ๑๒๐
สะเดา (เปลือก)	๗๔	๑๑๙
สะอึก (ราก)	๓๑	๑๑๓
สังข์	๕๙	๑๑๕
สัตตบงกช (เกสร)	๓๘	๑๑๓
สัตบุษเทศ	๒๕, ๒๘, ๕๐	๑๑๒, ๑๑๕
สับปะรด (ลูก)	๖๓	๑๑๖
สารภี (ดอก)	๓๗, ๓๘	๑๑๓
สารภี (เปลือก)	๗๓	๑๑๘
สารส้ม	๔๑, ๗๔	๑๑๔, ๑๑๙
สีผึ้ง	๖๙	๑๑๗
สีผึ้งขาว	๗๙	๑๑๙
สีเสียดเทศ	๗๓, ๗๔, ๗๗	๑๑๘, ๑๑๙
สีเสียดเทศ (เปลือก)	๗๕	๑๑๙
สุพรรณิธาน	๔๕	๑๑๔
เสนียด (ราก)	๖, ๒๐	๑๑๐, ๑๑๑
เสื่อ (น้ำมัน)	๖๙	๑๑๘
แสมทะเล (แก่น)	๖๘	๑๑๗
หญ้าขี้ดมอน (ราก)	๖๗	๑๑๗
หญ้าขี้ดมอนหลวง (ราก)	๒๗	๑๑๒
หญ้าตีนตุ้ดตุ้	๗๔	๑๑๙
หญ้าไทร	๔๘	๑๑๔
หญ้าปากกระป๋อ	๘๑	๑๒๐
หญ้าปากควาย	๔๐	๑๑๔
หญ้าป็นตอ	๘๑	๑๒๐
หญ้าพันงูแดง (ราก)	๑๐	๑๑๐

ดัชนีขอเครื่องยา

ชื่อ	ขนานที่	หน้าคำอ่านปัจจุบัน
หญ้าแพรกแดง	๘๑	๑๒๐
หญ้ารงก้า	๑, ๕, ๗, ๑๘, ๑๙, ๒๐, ๒๓	๑๐๙, ๑๑๐, ๑๑๑, ๑๑๒
หญ้าลูกเคลา	๒๘	๑๑๒
หนาด (ใบ)	๒๔	๑๑๒
หมอน้อย (ใบ)	๘๑	๑๒๐
หมีเหม็น (เปลือก)	๗๓	๑๑๘
หมูหริ่ง (น้ำมัน)	๖๙	๑๑๘
หอม	๕๘	๑๑๖
หอมแดง	๑๕, ๓๑, ๖๙	๑๑๑, ๑๑๓, ๑๑๘
หอมแดงชาตรี	๖๒	๑๑๖
หอยขม	๒๙	๑๑๒
หางไหล	๖๖	๑๑๗
หิงห้าย (ราก)	๔๖	๑๑๔
เหล้า	๕๑	๑๑๕
แห้วหมู	๑๒, ๑๕, ๒๓, ๒๙	๑๑๐, ๑๑๑, ๑๑๒
แห้วหมูใหญ่	๕๕	๑๑๕
โหรา	๔๕, ๖๖	๑๑๔, ๑๑๗
โหราเขากระบือ	๖๒	๑๑๖
โหราเตี้ยไก่	๖๒	๑๑๖
โหราเท้าสุนัข	๖๒	๑๑๖
โหราบอน	๖๒	๑๑๖
โหราใบกลม	๖๒	๑๑๖
โหราอำมฤตย์	๖๒	๑๑๖
โหราอำมคสังคลี	๖๒	๑๑๖
อบเชย	๕๐, ๕๗, ๖๖	๑๑๕, ๑๑๖, ๑๑๗
อบเชย (เปลือก)	๑๑	๑๑๐

ดัชนีขอเครื่องยา

ชื่อ	ขนานที่	หน้าคำอ่านปัจจุบัน
อบเชยเทศ	๖๐, ๖๑	๑๑๖
อษรคันทา	๕๖	๑๑๖
อ้อย (ชาน)	๓๖	๑๑๓
อ้อย (น้ำ)	๓๕	๑๑๓
อชระคันทา	๖๖	๑๑๗
เอิ้น (ผล)	๕๒	๑๑๕
เอิ้นใหญ่ (ผล)	๕๓	๑๑๕
เอิ้น (ลูก)	๕๐, ๖๖	๑๑๕, ๑๑๗
เอื้องพิศม์ม้า	๖๘	๑๑๘

พริกไทย

ภาคผนวก

กรมวังหลวง
พ.ศ. 2459

พ.ศ. 2459

พระมหากษัตริย์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา

ระยะเวลาครองราชย์

๑. สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง)	พ.ศ. ๑๘๙๓ – พ.ศ. ๑๙๑๒
๒. สมเด็จพระเมศวร ครั้งที่ ๑	พ.ศ. ๑๙๑๒ – พ.ศ. ๑๙๑๓
ครั้งที่ ๒	พ.ศ. ๑๙๓๑ – พ.ศ. ๑๙๓๘
๓. สมเด็จพระบรมราชาธิราช (ขุนหลวงพ่องั่ว)	พ.ศ. ๑๙๑๓ – พ.ศ. ๑๙๓๑
๔. สมเด็จพระเจ้าทองลั่น	พ.ศ. ๑๙๓๑ (๗ วัน)
๕. สมเด็จพระเจ้ารามราชา	พ.ศ. ๑๙๓๘ – พ.ศ. ๑๙๕๒
๖. สมเด็จพระนครินทราชาธิราช	พ.ศ. ๑๙๕๒ – พ.ศ. ๑๙๖๗
๗. สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา)	พ.ศ. ๑๙๖๗ – พ.ศ. ๑๙๙๑
๘. สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ	พ.ศ. ๑๙๙๑ – พ.ศ. ๒๐๓๑
๙. สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓	พ.ศ. ๒๐๓๑ – พ.ศ. ๒๐๓๔
๑๐. สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒	พ.ศ. ๒๐๓๔ – พ.ศ. ๒๐๗๒
๑๑. สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๔ (หน่อพุทธางกูร)	พ.ศ. ๒๐๗๒ – พ.ศ. ๒๐๗๖
๑๒. สมเด็จพระรัษฎาธิราช	พ.ศ. ๒๐๗๖ – พ.ศ. ๒๐๗๗
๑๓. สมเด็จพระไชยราชาธิราช	พ.ศ. ๒๐๗๗ – พ.ศ. ๒๐๘๙
๑๔. สมเด็จพระแก้วฟ้า (สมเด็จพระยอดฟ้า)	พ.ศ. ๒๐๘๙ – พ.ศ. ๒๐๙๑
๑๕. สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (พระเทียรราชา)	พ.ศ. ๒๐๙๑ – พ.ศ. ๒๑๑๒
๑๖. สมเด็จพระมหินทราชาธิราช	พ.ศ. ๒๑๑๒ – พ.ศ. ๒๑๑๒
๑๗. สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้า	พ.ศ. ๒๑๑๒ – พ.ศ. ๒๑๓๓
๑๘. สมเด็จพระนเรศวรมหาราช	พ.ศ. ๒๑๓๓ – พ.ศ. ๒๑๔๘
๑๙. สมเด็จพระเอกาทศรถ	พ.ศ. ๒๑๔๘ – พ.ศ. ๒๑๕๓
๒๐. สมเด็จพระศรีเสาวภาคย์	พ.ศ. ๒๑๕๓ – พ.ศ. ๒๑๕๔
๒๑. สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม	พ.ศ. ๒๑๕๔ – พ.ศ. ๒๑๗๑
๒๒. สมเด็จพระเชษฐาธิราช	พ.ศ. ๒๑๗๑ – พ.ศ. ๒๑๗๒
๒๓. สมเด็จพระอาทิตย์วงศ์	พ.ศ. ๒๑๗๒ (๓๘ วัน)
๒๔. สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง	พ.ศ. ๒๑๗๒ – พ.ศ. ๒๑๙๙
๒๕. สมเด็จพระเจ้าฟ้าไชย	พ.ศ. ๒๑๙๙ (๙ เดือน)
๒๖. สมเด็จพระศรีสุธรรมราชา	พ.ศ. ๒๑๙๙ (๒ เดือน ๒๐ วัน)
๒๗. สมเด็จพระนารายณ์มหาราช	พ.ศ. ๒๑๙๙ – พ.ศ. ๒๒๓๑
๒๘. สมเด็จพระเพทราชา	พ.ศ. ๒๒๓๑ – พ.ศ. ๒๒๔๖
๒๙. สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ (พระเจ้าเสือ)	พ.ศ. ๒๒๔๖ – พ.ศ. ๒๒๕๑
๓๐. สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๙ (พระเจ้าท้ายสระ)	พ.ศ. ๒๒๕๑ – พ.ศ. ๒๒๗๕

๓๑. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

พ.ศ. ๒๒๗๕ – พ.ศ. ๒๓๐๑

๓๒. สมเด็จพระเจ้าอุทุมพร

พ.ศ. ๒๓๐๑ – พ.ศ. ๒๓๐๗

๓๓. สมเด็จพระเอกทัศ (สมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์)

พ.ศ. ๒๓๐๗ – พ.ศ. ๒๓๑๐

คำสั่งคณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

ที่ ๐๓ / ๒๕๕๓

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการคุ้มครองตำรับยาและตำราการแพทย์แผนไทย

อนุสนธิคำสั่งคณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ที่ ๐๓/๒๕๕๓ ลงวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๓ เรื่องแต่งตั้งคณะกรรมการคุ้มครองตำรับยาและตำราการแพทย์แผนไทย

เพื่อให้การดำเนินการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยเป็นไปอย่างรวดเร็วมีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย จึงอาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๐ แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. ๒๕๔๒ ประกอบกับมติคณะกรรมการฯ ครั้งที่ ๔/๒๕๕๓ เมื่อวันที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓ มีคำสั่งดังนี้

ข้อ ๑ ยกเลิกคำสั่งคณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ที่ ๐๓/๒๕๕๓ ลงวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

ข้อ ๒ แต่งตั้งบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งหรือผู้มีรายนามดังต่อไปนี้ เป็นคณะกรรมการคุ้มครองตำรับยาและตำราการแพทย์แผนไทย

๒.๑	อธิบดีกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทย และการแพทย์ทางเลือก	ประธานอนุกรรมการ
๒.๒	รองอธิบดีกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทย และการแพทย์ทางเลือก	อนุกรรมการ
๒.๓	รศ.ดร.ชยันต์ พิเชียรสุนทร	อนุกรรมการ
๒.๔	รศ.ดร.นิจศิริ เรืองรังษี	อนุกรรมการ
๒.๕	ดร.อุษา กลิ่นหอม	อนุกรรมการ
๒.๖	ผศ.ดร.ธัญดา สุทธิธรรม	อนุกรรมการ
๒.๗	นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ	อนุกรรมการ
๒.๘	นายมนาวุฑฒ์ ผุฒผาด	อนุกรรมการ
๒.๙	นายสุวัตร ตั้งจิตรเจริญ	อนุกรรมการ
๒.๑๐	นายประยูร สุวรรณศิริ	อนุกรรมการ
๒.๑๑	นายวุฒิ วุฒิธรรมเวช	อนุกรรมการ
๒.๑๒	นายชาติรี เจตนธรรมจักร	อนุกรรมการ

/ ๒.๑๓ ผศ.พิเชษฐ...

๒.๑๓	ผศ.พิเชษฐ เวชวิฐาน	อนุกรรมการ
๒.๑๔	นางลัดดาวัลย์ ครุปัญญามาตย์	อนุกรรมการ
๒.๑๕	นายวิชัย ครุปัญญามาตย์	อนุกรรมการ
๒.๑๖	นายสมัย วรรณอุตร	อนุกรรมการ
๒.๑๗	ผู้แทนสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา	อนุกรรมการ
๒.๑๘	ผู้แทนกรมการศาสนา	อนุกรรมการ
๒.๑๙	ผู้แทนสถาบันการแพทย์แผนไทย กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก	อนุกรรมการ
๒.๒๐	ผู้อำนวยการสำนักคุ้มครองภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก	อนุกรรมการ และเลขานุการ
๒.๒๑	นางสาวอุษา เกี้ยวสิวรรณ หัวหน้ากลุ่มงานคุ้มครองตำรับยาและตำราฯ สำนักคุ้มครองภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย	อนุกรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ
๒.๒๒	นางสาวพิมพ์วิทย์ ผิวเณร สำนักคุ้มครองภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย	อนุกรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ

ข้อ ๓ ให้คณะอนุกรรมการฯ ตามข้อ ๒ มีอำนาจหน้าที่ ดังนี้

๓.๑ กำหนดยุทธศาสตร์ หรือมาตรการ หรือแนวทางการอนุรักษ์ คุ้มครอง และส่งเสริมตำรับยาแผนไทยและตำราการแพทย์แผนไทย

๓.๒ ศึกษาวิเคราะห์ตำรับยาแผนไทยและตำราการแพทย์แผนไทย เสนอต่อคณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

๓.๓ ให้ความเห็นหรือข้อเสนอเกี่ยวกับการประกาศกำหนดตำรับยาแผนไทยของชาติ หรือตำราการแพทย์แผนไทยของชาติ และตำรับยาแผนไทยทั่วไปหรือตำราการแพทย์แผนไทยทั่วไป

๓.๔ คัดเลือกตำรับยาแผนไทยหรือตำราการแพทย์แผนไทยเพื่อการใช้ประโยชน์ และจัดทำ ชุดตำราภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ฉบับอนุรักษ์ และฉบับพัฒนา

๓.๕ ดำเนินการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนดและตามที่ได้รับมอบหมาย จากคณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๔

(นายพรเทพ ศิริวนารังสรรค์)
รองปลัดกระทรวง ปฏิบัติราชการแทน
ปลัดกระทรวงสาธารณสุข
ประธานคณะกรรมการ

คุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

บอระเพ็ด